

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Trends in Beeld 2010

Zicht op Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Inhoud

Inleiding	3	4. Prestaties cultuur- en mediastelsels	80
1. Belangrijkste beelden	4	4.1 Verscheidenheid van voorzieningen	81
1.1 Onderwijs	5	4.2 Spreiding en toegankelijkheid	86
1.2 Cultuur & media	9	4.2.1 Geografische spreiding	86
1.3 Wetenschap	11	4.2.2 Toegankelijkheid	86
2. De stelsels voor onderwijs, cultuur en wetenschap	12	4.3 Kwaliteit en doelmatigheid	92
2.1 Het onderwijsbestel	13	4.3.1 Internationale excellentie	92
2.2 Het Nederlandse cultuur- en mediabestel	22	4.3.2 Ondernemerschap en gezonde bedrijfsvoering	92
2.2.1 Inrichting van het Nederlands cultuurbestel	22	5. Prestaties Wetenschap	96
2.2.2 Inrichting van het Nederlands mediabestel	22	5.1 Toegankelijkheid	97
2.2.3 Creatieve industrie	24	5.2 Kwaliteit	100
2.3 Het publieke wetenschapsbestel	26	5.3 Doelmatigheid	105
3. Prestaties onderwijsbestel	30	Bijlagen	108
3.1 Kwalificatiefunctie	31	1 ISCED en ISCO classificatie	108
3.1.1. Toegankelijkheid	31	2 Bronnen van de figuren	112
3.1.2. Kwaliteit	42	3 Lijst van afkortingen	118
3.1.3. Doelmatigheid	62		
3.2 Socialisatiefunctie	74		
3.2.1 Sociaaleconomische integratie	74		
3.2.2 Sociale participatie en cultureel-normatieve integratie	74		

Inleiding

Trends in Beeld is een nieuwe publicatie van het ministerie van OCW, waarmee wordt beoogd een overzichtelijke indruk en uitleg te presenteren van de kwaliteit en prestaties van onze onderwijs-, cultuur- en wetenschapsstelsels.

In voorgaande jaren werden jaarlijks drie afzonderlijke boekjes opgesteld: Bestel in Beeld (met stelselindicatoren op het terrein van onderwijs, cultuur en wetenschap), Kennis in Kaart (met de stand van het hoger onderwijs) en de Nederlandse samenvatting van de OESO-publicatie 'Education at a Glance'. Behalve deze drie afzonderlijke boekjes werd in de begroting de afgelopen jaren als bijlage bij de beleidsagenda ook een overzicht met de belangrijkste indicatoren en kengetallen van het onderwijsstelsel opgenomen. Met de nieuwe publicatie zijn de drie boekjes en de bijlage van de beleidsagenda samengevoegd en houden zij afzonderlijk op te bestaan.

Het document is opgebouwd rondom de belangrijkste doelen en functies van de onderwijs-, cultuur en wetenschapsstelsels. Voor onderwijs komt de kwalificatiefunctie ruim aan bod. Daarnaast is nu, in samenwerking met de inspectie van het onderwijs, expliciet aandacht gegeven aan de socialisatiefunctie van het onderwijs. Dat is het proces van identificatie en integratie, waardoor de samenleving kan functioneren en sociale samenhang wordt bevorderd. Op het gebied van cultuur en wetenschap is eenzelfde aanpak als voorgaande jaren gevolgd. Omdat de ontwikkeling van onderwijs, cultuur en wetenschap mede wordt beïnvloed door (maatschappelijke) omgevingstrends, wordt bij de weergave van de belangrijkste beelden in hoofdstuk 1 ook ingegaan op de meest actuele en relevante trends.

De informatie in deze publicatie is ook op de website van het ministerie van OCW te vinden via onderstaande link:

www.trendsinbeeld.minocw.nl

Deze publicatie is samengesteld door de directie Kennis van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
Voor vragen en/of opmerkingen kunt u terecht bij:

Priscilla Middleton (070 412 36 25, p.s.middleton@minocw.nl)
Linda Slikkerveer (070 412 34 85, l.slikkerveer@minocw.nl)

1 | Belangrijkste beelden

1.1 Onderwijs

Deelname onderwijs

Het primair en voortgezet onderwijs is de afgelopen jaren gegroeid. De komende jaren zal de deelname stabiliseren en zelfs dalen, door de vanaf 2000 in gang gezette geboortedaling. Echter, er zijn wel sterke verschillen per regio (zie kader). Steeds meer jongeren volgen een route havo/vwo, in plaats van het vmbo. Vmbo-geplumeerden kiezen ook vaker voor doorstroming richting de havo. Deze ontwikkelingen vormen de belangrijkste motor voor de groei van de deelname aan het hoger onderwijs.

Maatschappelijke context onderwijsdeelname

Volgens de VN zal de wereldbevolking in 2025 gegroeid zijn tot 8 miljard mensen (ten opzichte van 6,5 miljard in 2010). De Europese Unie zal dan 6,5 procent van de wereldbevolking vertegenwoordigen. In Europa neemt de omvang van de bevolking tot 2025 af, maar voor Nederland verwacht het CBS voor de komende tien jaar een bevolkingsgroei van gemiddeld 0,3 procent per jaar. Echter, deze ontwikkeling geldt niet voor heel Nederland. De stijging van de bevolking vindt vooral plaats in de (middel)grote steden. In Zeeland en Limburg zal de bevolking de komende jaren slinken.

Het gemiddeld opleidingsniveau in Nederland stijgt

Door de verbeterde aansluiting tussen de onderwijssoorten, het feit dat men vaker kiest voor hogere onderwijssoorten, en de groei van het aantal gediplomeerden, stijgt het opleidingsniveau in Nederland. De grootste veranderingen zien we in de afname van het aandeel lager opgeleiden en een toename van de hoogst opgeleiden. Nieuwe generaties zijn steeds beter opgeleid dan oudere, ook in de landen om ons heen.

Een havo-, vwo- of mbo-diploma reduceert de kans op werkloosheid. Een diploma in het hoger onderwijs reduceert deze kans nog meer. Van alle hoger opgeleiden in Nederland werkt bijna 90 procent. Nederland staat hiermee op de zesde plaats binnen de OESO. En hoewel lager opgeleiden minder vaak werken, hebben lager opgeleide Nederlanders wel vaker werk dan lager opgeleiden in de meeste andere landen.

Maatschappelijke context opleidingsniveau

Westerse samenlevingen worden meer en meer kennissamenlevingen, waarbij de rol van Research&Development (R&D) en een hoog opgeleide beroepsbevolking steeds belangrijker wordt. Ook de eisen die de arbeidsmarkt aan de beroepsbevolking stelt veranderen. De vraag naar hoger opgeleiden neemt toe. Op het terrein van R&D is de verwachting dat de EU zijn suprematie verliest. Vooral China en India worden belangrijke spelers op het terrein van R&D. Door de globalisering is de 'kenniswereld' mondiaal geworden. De mobiliteit van kenniswerkers en van studenten zal de komende jaren verder toenemen.

Onderwijs loont

Met een hogere opleiding zijn niet alleen de kansen op de arbeidsmarkt beter, maar wordt ook een hoger salaris verdiend. Voor de maatschappij als geheel betekent een beter en hoger opgeleide bevolking een bron van duurzame economische groei en maatschappelijke stabiliteit, op korte en lange termijn. 'Education at a Glance 2010' publiceert dit jaar voor het eerst voor Nederland de indicator Net Present Value. De indicator geeft de netto opbrengst weer van zowel een opleiding op het niveau van een startkwalificatie, als op het niveau van het hoger onderwijs. Beide indicatoren laten in geld uitgedrukt een positieve netto opbrengst op de lange termijn zien, zowel voor de burger als voor de overheid.

Onderwijsdeelname hangt ook positief samen met sociaal kapitaal. Zo toont 'Education at a Glance 2010' dat hoger opgeleiden hun gezondheid positiever beoordelen dan lager opgeleiden. Ook hebben zij meer interesse in politiek en meer vertrouwen in de samenleving. Onderwijs draagt hiermee bij aan de sociale cohesie.

Context maatschappelijke positie

Traditionele kaders van sociale klasse en zuil zijn de laatste jaren vervangen door nieuwe kaders, waarvan opleiding en media-gebruik de twee belangrijkste zijn. De moderne samenleving kenmerkt zich ook door egalitaire omgangsvormen. Mensen worden in principe als fundamenteel gelijk behandeld, dit geldt voor man en vrouw, ouder en kind, maar ook voor hoog en laag op de maatschappelijke ladder. Onderwijs is voor iedereen in toenemende mate toegankelijk en een bepalende factor voor de maatschappelijke positie.

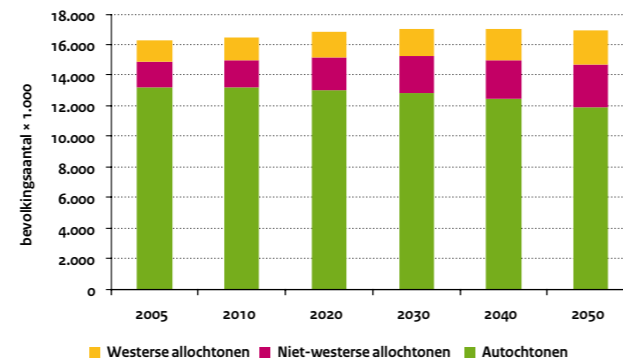
Sommigen blijven achter

Jongeren met minimaal één ouder die is geboren in een niet-westerse land (niet-westerse allochtonen), blijken oververtegenwoordigd in lagere onderwijssoorten. Hoewel sinds 1995 in alle herkomstgroepen het aandeel havo- en vwo-gediplomeerden toeneemt, houden de niet-westerse allochtonen qua deelname aan hogere onderwijssoorten een achterstand op andere jongeren. Ook wat betreft (lees) prestaties hebben deze jongeren een achterstand, zowel aan het begin en aan het eind van de basisschool, als op het centraal schriftelijk examen in het voortgezet onderwijs. Dit hangt samen met het feit dat het opleidingsniveau van hun ouders lager dan gemiddeld is.

Maatschappelijke context allochtonen

Volgens het CBS zal het aantal niet-westerse allochtonen, afkomstig uit Turkije, Marokko, Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba toenemen van ruim 1,7 miljoen in 2008 naar bijna 2,5 miljoen in 2030 (figuur 1.1). De niet-westerse allochtonen vormen een relatief jonge bevolkingsgroep, die zich de komende jaren voornamelijk zal uitbreiden door gezinsvorming. Deze kinderen die in Nederland worden geboren, de tweede generatie, zijn verantwoordelijk voor het grootste deel van de toename van het aantal niet-westerse allochtonen. Het aantal westerse allochtonen, voornamelijk uit de Europese Unie, neemt ook toe, vooral door de komst van nieuwe immigranten, de eerste generatie. De laatste jaren is vooral de migratie vanuit de nieuwe EU-lidstaten sterk gestegen. Westerse allochtonen komen in veel gevallen voor werk naar Nederland, maar ook het vinden van een buitenlandse partner (vooral in de grensgebieden) speelt een belangrijke rol. Door de grillige verandering van de samenstelling van de (re) immigratiestromen zal de multiculturele populatie steeds diverser worden. Daarnaast zal door de demografische ontwikkelingen ook de verhouding tussen stad en regio verder veranderen. Bijna de helft van Nederland woont in een sterk of zeer sterk stedelijk gebied. In de grote steden wonen voornamelijk grote aantallen personen van niet-westerse herkomst, circa 27 procent van de bevolking. In landelijke gebieden is slechts 3 procent van niet-westerse afkomst.

Figuur 1.1 Prognose samenstelling bevolking naar herkomst 2010-2050

Stapelen neemt toe

Stapelen is geschikt voor jongeren die meer tijd nodig hebben om een hoger opleidingsniveau te bereiken. Stapelende studenten worden langer bekostigd, maar op termijn leveren hoger opgeleiden de maatschappij ook meer op, wat de investering compenseert. Deze flexibiliteit maakt ons stelsel toegankelijk.

Een belangrijke route bij het stapelen is de route van vmbo naar havo. Die maakt het bijvoorbeeld mogelijk dat jongeren vanuit een beroepsgerichte leerweg (waar zij op jonge leeftijd voor gekozen hebben) weer terecht kunnen komen in een algemeen vormende leerweg, en zich gedurende hun leerloopbaan verder kunnen ontwikkelen. Daar staat tegenover dat stapelaars een groter risico op uitval hebben.

De afgelopen jaren is de doorstroom van mbo naar hbo en van hbo naar wo gegroeid. Ook studeren onderwijsdeelnemers langer. De cijfers laten zien dat de gemiddelde deelnemer in het ho inmiddels afstudeert met een vertraging van ruim 2 jaar. Vertraging betekent hier de vertraging die is opgelopen ten opzichte van de snelst mogelijke route van het primair onderwijs naar een hbo- of wo diploma.

Rendement een aandachtspunt

In het vo haalt rond de 85 procent een diploma. Dit percentage is de afgelopen vijf jaar toegenomen. Voor instromers in het mbo is de kans van slagen al een paar jaar stabiel op ongeveer 74 procent, wel vallen er relatief veel deelnemers uit zonder diploma. Vooral in de niveaus 1 en 2.

Het rendement in het hoger onderwijs is – ondanks de sterk gestegen aantallen studenten – al zeer lang min of meer stabiel. Het verwachte slaagpercentage is in het hbo 73 procent, in het wo 69 procent. Bijna een kwart van de hbo-studenten is na 6 jaar studie uitgevallen zonder diploma, en ruim een kwart van de studenten in het wo heeft na 7 jaar nog geen diploma. Daarbij geldt dat in het hbo studenten met een mbo of havo vooropleiding veel sneller uitvallen dan studenten met een vwo vooropleiding. In het wo vallen juist weer studenten met een hbo opleiding eerder uit.

De Europese indicator voor voortijdige schooluitval (vsv), die het percentage jongeren tussen de 18-24 jaar buiten onderwijs en zonder startkwalificatie laat zien, vertoont een gestage daling sinds 2000. Nederland behoort tot een van de sterkste dalers, maar met het absolute percentage vsv behoren we nog niet tot de toppers.

Zorgen over werkdruk en lerarentekort

Burgers en ouders beoordelen al jaren het primair en voortgezet onderwijs met een voldoende. Ongeveer 1 op de 10 ouders ziet de grootte van de klassen en de bezuinigingen als belangrijkste zorgpunt in het basisonderwijs. Leraren in het po maken zich echter het meest zorgen om de werkdruk van leerkrachten. Dit geldt ook voor leraren in het voortgezet onderwijs.

Sinds 2007 daalt het aantal vacatures, eerst in vo en bve, nu ook in po. Dit is een gevolg van de afgenomen economische groei en de toename van de werkloosheid. Onderwijsarbeidsmarkttramingen laten echter zien dat er komende jaren een grote vraag naar leerkrachten zal ontstaan. Dit heeft vooral te maken met de vergrijzing die de afgelopen 10 jaar is ingezet. Het doet zich vooral voor in het vo waar de komende 5 à 10 jaar een groot deel van de oudere (vaak hoog opgeleide) leraren met pensioen zal gaan.

Maatschappelijke context vergrijzing

In vergelijking met andere werelddelen vergrijst Europa het sterkst. Zo'n 30 procent van de Europese bevolking zal in 2025 ouder zijn dan 65 jaar. Ook in Nederland is dit zichtbaar. Demografische modellen wijzen uit dat de bevolking van Nederland nog een geringe groei zal doormaken, waarbij het aantal ouderen (boven de 65) gestaag zal toenemen en in 2030 zelfs verdubbeld zal zijn. De vergrijzing bereikt in 2040 zijn hoogtepunt, dan zullen de 65-79-jarigen ruim 17 procent van de bevolking uitmaken en de 80-plussers meer dan 8 procent. In 1997 vormden de 25-40-jarigen nog de grootste groep, in 2008 vormden echter de veertigers al de grootste groep.

Internationale positie

Onze internationale positie in het onderwijs is samengevat in figuur 1.2, dat enkele belangrijke prestatie-indicatoren bevat. Een punt buiten de ring 'internationaal gemiddelde' betekent dat Nederland het beter doet, een punt daarbinnen betekent een minder goede score. Internationaal vergeleken scoort Nederland op veel indicatoren op of boven het internationaal gemiddelde. In vergelijking met de internationale kopgroep van vijf best presterende landen op die indicatoren presteert Nederland minder goed. Vooral wat betreft het aandeel hoger opgeleiden, leven lang leren, jongvolwassenen zonder startkwalificatie en het aantal bètatechnici. Zoals eerder aangegeven, hebben we op het terugdringen van jonge volwassenen zonder startkwalificatie de afgelopen jaren forse vooruitgang geboekt. En, ondanks de goede score op lees- en rekenvaardigheid, zijn de prestaties op de internationale onderzoeken tussen 2000 en 2006 minder geworden. Dit is een punt van aandacht.

Ontwikkeling onderwijsuitgaven

Met de groei van het aantal leerlingen is de afgelopen jaren ook het aantal leraren en de onderwijsuitgaven van OCW gestegen. De uitgaven in po en vo (gecorrigeerd voor de loon- en prijsbijstelling) zijn sterker gestegen dan de leraar- en leerlingenaantallen. Dit duidt op beleidsmatige investeringen. Uitgaven aan onderwijs zijn geen consumptieve uitgaven, het zijn investeringen in de toekomst. Het investeringspeil, en de mate waarin de investeringen effectief aangewend worden, zijn sterk bepalend voor het toekomstige innovatievermogen van ons land.

Hoewel de uitgaven aan onderwijs sterk samenhangen met de demografische ontwikkeling kan ook de welvaart van een land niet buiten beschouwing worden gelaten. In internationale vergelijkingen wordt onder andere gekeken naar de publieke en private uitgaven aan onderwijsinstellingen als percentage van het bruto binnenlands product (bbp), exclusief studiefinanciering. Nederland zat in 2007 met uitgaven aan onderwijsinstellingen van 5,6 procent van het bbp iets onder het (ongewogen) OESO-gemiddelde van 5,7 procent. Onderscheiden we de publieke en private component, dan blijkt dat ook de publieke component (4,7 procent) iets onder het OESO-gemiddelde (4,8 procent) ligt.

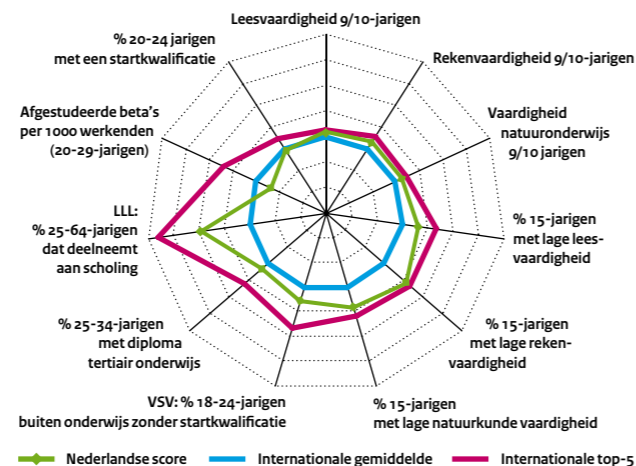
Inclusief de uitgaven aan studiefinanciering is het beeld iets anders: dan liggen de publieke uitgaven aan onderwijs met 5,3 procent net boven het OESO-gemiddelde van 5,2 procent. Dit beeld is vergelijkbaar met het beeld in 2006.

Samengevat

De onderwijsuitgaven in Nederland als percentage van het bbp liggen onveranderd op een internationaal gemiddeld niveau. De prestaties, het opleidingsniveau, en de basisvaardigheden zijn internationaal bovengemiddeld. Nederland heeft een dalend aandeel voortijdig schoolverlaters.

Er zijn wel aandachts- en zorgpunten, zoals blijkt uit de paragrafen in hoofdstuk 3 over kwaliteit, toegankelijkheid en doelmatigheid. Over het geheel presteert Nederland met het huidige uitgaven-niveau beter dan het internationaal gemiddelde maar minder dan de internationale top 5 (zie figuur 1.2).

Figuur 1.2 Internationale positie in het onderwijs

1.2 Cultuur & media

Stelselverantwoordelijkheid en samenspel

Het Nederlandse cultuur- en medialandschap is een samenspel van veel instellingen, organisaties en individuen. Binnen dit landschap heeft het ministerie van OCW (inclusief cultuurfondsen en rijksdiensten) een brede stelselverantwoordelijkheid, die voortvloeit uit de Mediawet en verschillende cultuurtetten: de Wet op het specifiek cultuurbeleid (WSC), Wet tot behoud van cultuurbezit (WBC), de Monumentenwet, de Archiefwet, de Wet op de archeologische monumentenzorg (WAMZ), de Auteurswet en fiscale regelgeving. Deze wettelijke taak wordt vervuld in een context van steeds grotere (en kwalitatief betere) concurrentie van marktpartijen, demografische ontwikkelingen en behoefte aan financieel en maatschappelijk draagvlak.

Inrichting van de landelijke culturele basisinfrastructuur (BIS)

Met ingang van 2009 is de systematiek van cultuursubsidies van het Rijk gewijzigd. Een beperkt aantal instellingen blijft onder directe ministeriële verantwoordelijkheid in de landelijke culturele basisinfrastructuur (BIS). Deze instellingen zorgen voor een landelijk gespreid aanbod van culturele voorzieningen en vervullen functies die niet of onvoldoende door de markt worden ondersteund (bijvoorbeeld vanwege grootschaligheid of experimenteel karakter).

Creative industrie van belang voor de Nederlandse economie en maatschappij

De creatieve sectoren (onder meer kunst, media, entertainment, vormgeving, architectuur, gaming, mode, reclame) voegen waarde toe aan economie, cultuur én maatschappij. Goede culturele en creatieve voorzieningen dragen bij aan de aantrekkelijkheid van steden voor toeristen, bedrijven en bewoners. De creatieve industrie (bestaande uit de sectoren creatieve zakelijke dienstverlening, media en entertainment en kunsten) levert een wezenlijke bijdrage aan de Nederlandse economie en maatschappij. Zo draagt zij rechtstreeks bij aan onze welvaartsgroei en verschaft zij substantiële werkgelegenheid. De toegevoegde waarde van de creatieve industrie wordt geschat op 16,9 miljard euro. Dat is ruim 3 procent van het bbp.

Het culturele aanbod kan daarnaast het vestigingsklimaat aantrekkelijker maken voor particulieren en bedrijven. Bovendien kan de creatieve industrie een bijdrage leveren aan oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken zoals duurzaamheid, mobiliteit, zorg, onderwijs, sociale samenhang en ruimtelijke ordening. Hiermee draagt zij bij aan de kwaliteit van onze samenleving en aan onze internationale reputatie. Wereldwijd staat de Nederlandse creatieve industrie in de top 10.

Maatschappelijke context culturele globalisering en regionalisering

Ook in cultureel opzicht wordt de wereld steeds kleiner. De globalisering kan lokale en nationale culturele tradities ondermijnen en een wereldwijde consumptie en vermaakcultuur (Hollywood) wordt steeds gangbaarder. Hoewel in bioscopen de meeste films uit Amerika afkomstig zijn, zien we juist ook een opkomst van de Nederlandse film. De culturele globalisering veroorzaakt mede een herwaardering van en een toegenomen interesse voor de streekeigen cultuur, volkscultuur of geschiedenis. Dit uit zich onder andere in meer bezoekers aan musea die de Nederlandse geschiedenis belichten.

Cultuurbereik stimuleren en faciliteren

Toegankelijkheid is een belangrijke overheidsdoelstelling op cultuurgebied. Kunst en cultuur, op de gesubsidieerde en vrije markt, moeten toegankelijk, betaalbaar en aansprekend zijn voor de hele samenleving. Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) blijkt dat op dit moment populaire uitingen, zoals cabaret en populaire muziek, meer publieke aandacht krijgen dan voorheen. Echter, het aanbod in deze genres komt vrijwel volledig voor rekening van de marktsector. De podiumkunsten tonen een gemengd beeld. Het bezoek aan klassieke muziek is gedaald en het bezoek aan toneel bleef constant. In andere sectoren, zoals film, stimuleert de rijksoverheid met succes een groeiende publieke belangstelling. Ook bij de Regionaal Historisch Centra (RHC) en het Nationaal Archief is het publieksbereik gegroeid in het afgelopen jaar. In de bibliotheekbranche hebben de verschillende overheids-lagen en de branche zelf de gezamenlijke ambitie om de openbare bibliotheek te herpositioneren als centrale publieke infrastructuur voor de kennissamenleving.

Maatschappelijke context cultuurparticipatie

In het culturele domein is er sprake van gezagsverlies van tradities, zoals de traditie van de 'hoge kunsten'. Traditionele kunsten zijn steeds meer het terrein van de ouderen, en het is de vraag of de volgende generaties in dezelfde mate hierin zullen participeren.

Cultuurbereik hangt sterk samen met sociaal economische status. Hoe hoger de opleiding, hoe hoger de cultuurparticipatie. Hoogopgeleiden van nu zijn veel meer culturele omnivoren, ze genieten van zowel 'hoge' als 'lage' cultuur, zoals popconcerten en cabaret.

Daarnaast is de tweede generatie allochtone Nederlanders meer gericht op de (Nederlandse) cultuursector dan de eerste. Mogelijk kan dit verklaard worden doordat zij ook hoger opgeleid zijn dan de eerste generatie allochtonen. De tweede generatie loopt wel nog steeds achter op autochtonen.

Financieel en maatschappelijk draagvlak voor cultuur

Volgens de Commissie Cultuurprofijs kunnen culturele instellingen hun maatschappelijke en financiële draagvlak vergroten door het versterken van strategische marketing, deskundigheid, het bouwen van strategische allianties en het duurzaam versterken van de relatie met de publieke omroep. Cultuurinstellingen worden hiertoe gestimuleerd met een eigen inkomstennorm. Op dit moment lijken de vrijwillige bijdragen voor de culturele sector toe te nemen, maar afgewacht moet worden welke gevolgen de huidige financiële crisis heeft voor deze giften.

1.3 Wetenschap

Toename in onderlinge financieringsstromen en samenwerking

Er zijn vele spelers (overheid, intermediaire organisaties, bedrijven, universiteiten en onderzoeksinstituten) actief in de financiering en uitvoering van onderzoek. In de loop der jaren zijn de onderlinge financieringsstromen tussen deze spelers sterk toegenomen. Naast nationale financieringsstromen hebben ook internationale financieringsstromen aan belang gewonnen. Dit wijst op een groeiende toegankelijkheid en openheid van organisaties in het wetenschapsstelsel.

Behalve financieringsstromen zijn er vele andere vormen van formele en informele samenwerking, die minder gemakkelijk in cijfers zijn vast te leggen.

Internationale wetenschappelijke samenwerking neemt toe

Als relatief klein land is het voor Nederland van belang om aansluiting te houden op de internationale kennisontwikkeling. Naast een toename van de internationale financiering is er een toename in internationale samenwerking te zien tussen onderzoekers. Dit blijkt uit een sterke toename van het aandeel internationale co-publicaties in de periode 2000-2008.

Stijging wetenschappelijke output en een hoge wetenschappelijke productiviteit

Nederland is op het wereldtoneel een relatief kleine speler qua wetenschappelijke productie, met ongeveer 2,5 procent van het totaal. Net als in andere landen is deze wetenschappelijke productie sterk gegroeid. Als we deze wetenschappelijke output afzetten tegen het aantal onderzoekers dat daaraan een bijdrage levert, kent Nederland een hoge productiviteit.

Ontwikkeling gepromoveerden en onderzoekers

Het aantal proefschriften stijgt jaarlijks, ook het aandeel vrouwelijke gepromoveerden neemt toe, al lijkt dit aandeel zich de laatste jaren te stabiliseren. Internationaal is Nederland bezig met een inhaalslag wat betreft het aantal proefschriften. Vergeleken met andere EU-landen heeft Nederland relatief veel wetenschappelijk en technologisch arbeidspotentieel. Dit vertaalt zich echter niet in een groot aandeel onderzoekers. Ook het aandeel vrouwelijke onderzoekers is laag vergeleken met de andere EU-landen.

Hoge kwaliteit Nederlands onderzoek, die breed wordt gedragen

De kwaliteit van het Nederlandse onderzoek is van een hoog niveau en ruim boven het wereldgemiddelde. Dat blijkt uit de citatiescore, het relatief aantal citaties naar wetenschappelijke publicaties waar Nederlandse onderzoekers betrokken bij zijn. De citatiescore is in de loop der jaren toegenomen. Wel blijkt dat deze citatiescore steeds meer afhankelijk wordt van samenwerking in internationaal verband. Verder stijgt ook de score van andere landen, waardoor de Nederlandse positie onder druk komt te staan.

De kwaliteit van het Nederlandse onderzoek beperkt zich niet tot een enkele sector, maar geldt voor de volle breedte van het Nederlandse onderzoek (zoals bij onderzoeksinstituten en bedrijven).

Maatschappelijke context globalisering

Door de globalisering is de 'kenniswereld' mondiaal geworden. De mobiliteit van kenniswerkers is toegenomen, er wordt meer samengewerkt en er verschijnen meer internationale co-publicaties. Gelijktijdig neemt de internationale concurrentie om excellente wetenschappers en onderzoek van hoge kwaliteit toe. Excellentie wordt dus steeds belangrijker. Dit zien we onder wetenschappers, maar ook onder studenten in het hoger onderwijs. Daarnaast worden westerse samenlevingen meer en meer kennisamenlevingen. Hierbij speelt R&D een hoog opgeleide beroepsbevolking een belangrijke rol. China en India zijn op dit terrein spelers die steeds groter worden en hierdoor kan de EU zijn suprematie op het terrein van R&D ten opzichte van deze landen in de toekomst verliezen.

Nederland is geen koploper met de uitgaven voor onderzoek

Hoewel de onderzoeksuitgaven in Nederland een stijgende lijn vertonen, is dat niet genoeg om de groei van het bbp bij te houden. Nederland geeft relatief minder uit dan andere landen, maar bijna evenveel als gemiddeld binnen Europa. De private sector is de grootste financier en uitvoerder van onderzoek in Nederland, maar loopt wel sterk achter bij de meeste andere landen.

2 | De stelsels voor onderwijs, cultuur en wetenschap

2.1 Het onderwijsbestel

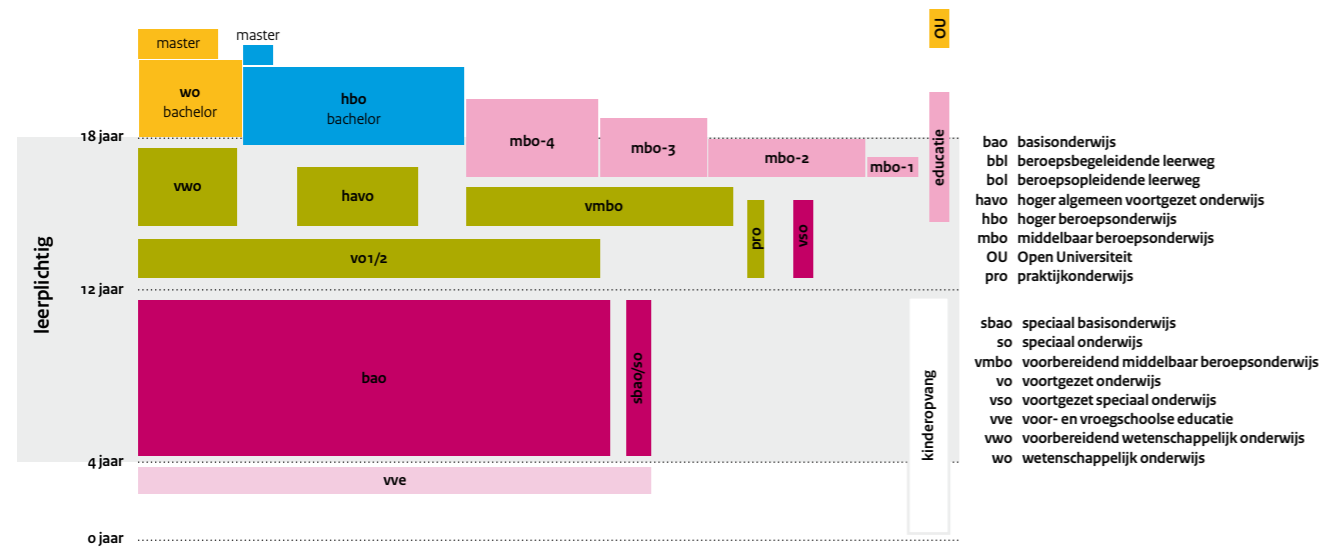
Onderwijsstelsels zijn veelvormig en hebben vele kenmerken. Tussen landen bestaan grote verschillen in opzet, organisatie en financiering van het onderwijs. Er zijn bijvoorbeeld verschillen in de aanvangsleeftijd en de duur van het leerplichtig onderwijs, de overgangen tussen primair en voortgezet onderwijs, de mogelijkheden voor ouders om een school te kiezen, en de aansturing van scholen. In vergelijking met enkele relevante referentielanden als de Scandinavische landen, de VS, het Verenigd Koninkrijk en de buurlanden Duitsland, België en Frankrijk, kenmerkt het Nederlandse onderwijsstelsel zich vooral door vrijheid van schoolkeuze, autonomie, vroege selectie en de inrichting van het speciaal onderwijs. Maar ook de stelsels voor beroepsonderwijs vertonen forse verschillen, vooral in varianten van combineren van werken en leren. In landen als de VS en het Verenigd Koninkrijk is beroepsonderwijs een zeldzame variant. Het onderwijs levert in deze landen generiek geschoolde werknemers af in een liberale markteconomie. Daartegenover staan landen als bijv. Duitsland en Nederland waar sprake is van een forse deelname aan vormen van beroepsonderwijs. Beroepskwalificaties spelen in deze landen een belangrijke rol op de arbeidsmarkt.

In 2002 is Nederland gestart met de invoering van het bachelor-master systeem. Alle vierjarige hbo-opleidingen, en een groot deel van de opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs, zijn omgezet naar bachelor- en masteropleidingen.

Figuur 2.1 toont de Nederlandse onderwijsstructuur, waarbij de omvang van het blokje per schoolsoort in de figuur een maat is voor het leerlingenvolume. Het daadwerkelijk actuele aantal deelnemers, instellingen, personeelsleden, maar ook de omvang van de financiën, is in figuren 2.2-2.5 opgenomen. De onderwijsstructuur van Nederland is ten opzichte van enkele referentielanden weergegeven in figuur 2.6. Van links naar rechts is telkens een leeftijdsas getekend en daarop is aangegeven welke onderwijsprogramma's men op die leeftijd kan volgen. De rode lijn markeert de (theoretische) periode van de leerplicht. De lichtroze lijn markeert die van de partiële leerplicht (tussentijdse uitstroom of zittenblijvers zijn buiten beschouwing gelaten).

Duidelijk is te zien dat in Nederland voor een startkwalificatie (een havo, vwo of minimaal mbo-2 diploma) leerlingen leerplichtig zijn tot en met 18 jaar. Wordt de startkwalificatie eerder behaald dan loopt de leerplicht door tot en met 16 jaar. In België starten leerlingen later met het basisonderwijs en is de leerplicht korter, de partiële leerplicht loopt iets langer door. In het VK is inmiddels de leerplicht verhoogd van 16 naar 18 jaar. Overige Nederlandse kenmerken die internationaal opvallen worden in de rest van deze paragraaf wat uitgebreider toegelicht.

Figuur 2.1 Het Nederlandse onderwijsstelsel

Figuur 2.2 Aantal instellingen per onderwijssector

	2005	2006	2007	2008	2009
po scholen	7.602	7.572	7.540	7.528	7.517
vo scholen	654	650	645	647	644
bve	60	61	61	60	59
hbo	38	37	37	36	36
wo	12	12	12	12	12

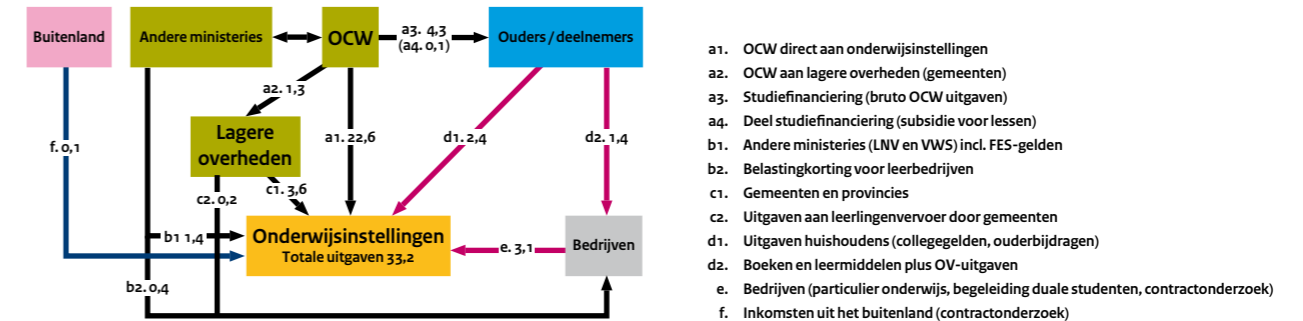
Figuur 2.3 Aantal leraren per onderwijssector
In fte x 1.000

	2005	2006	2007	2008	2009
po	130,5	131,5	132	133,7	135,7
vo	82,8	84,4	85,8	86,2	88
bve	36,5	37,1	38,5	38,3	38,6
hbo	24,5	25,6	27,4	28,6	-
wo	36,9	36,6	36,9	37,7	-

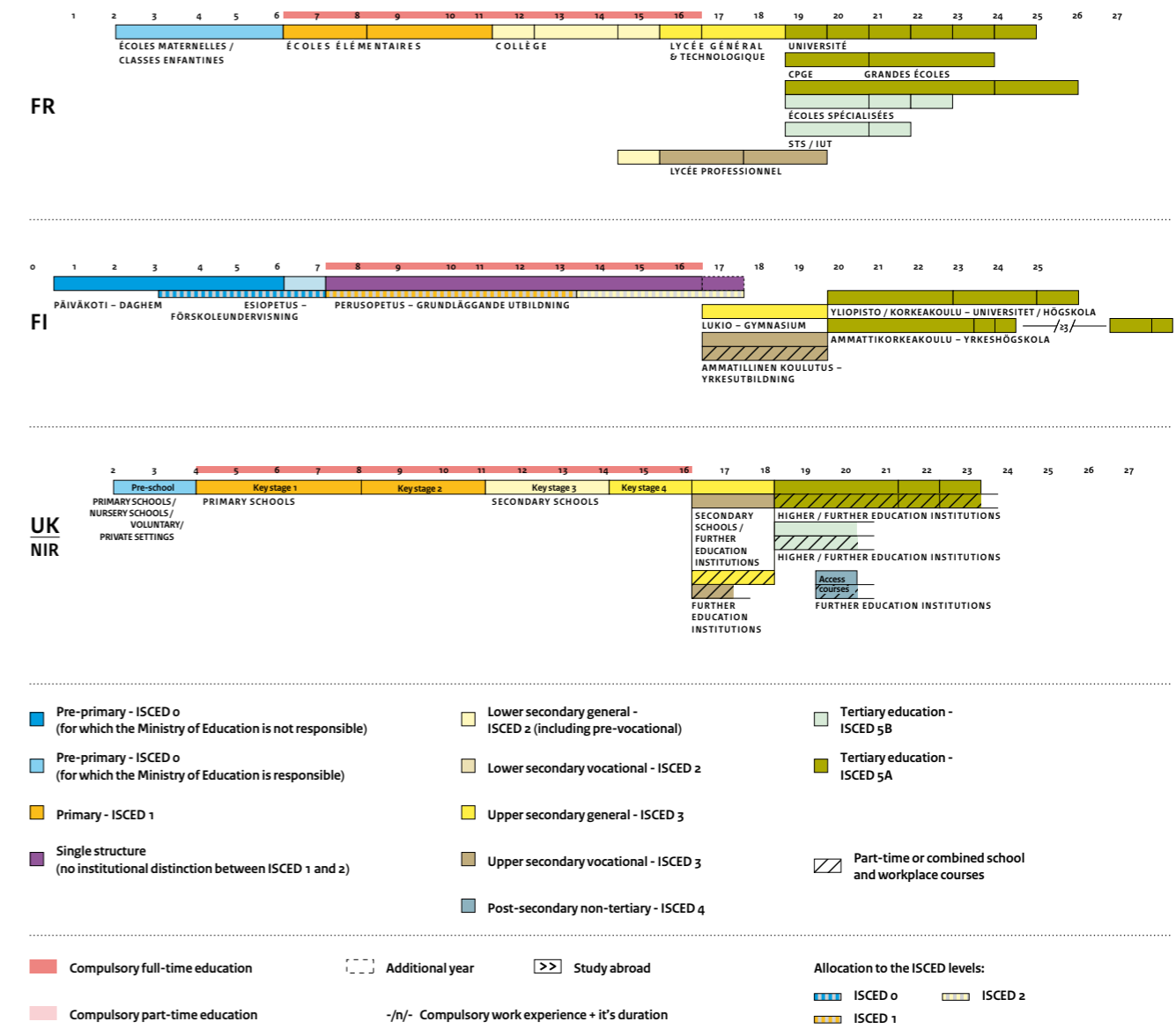
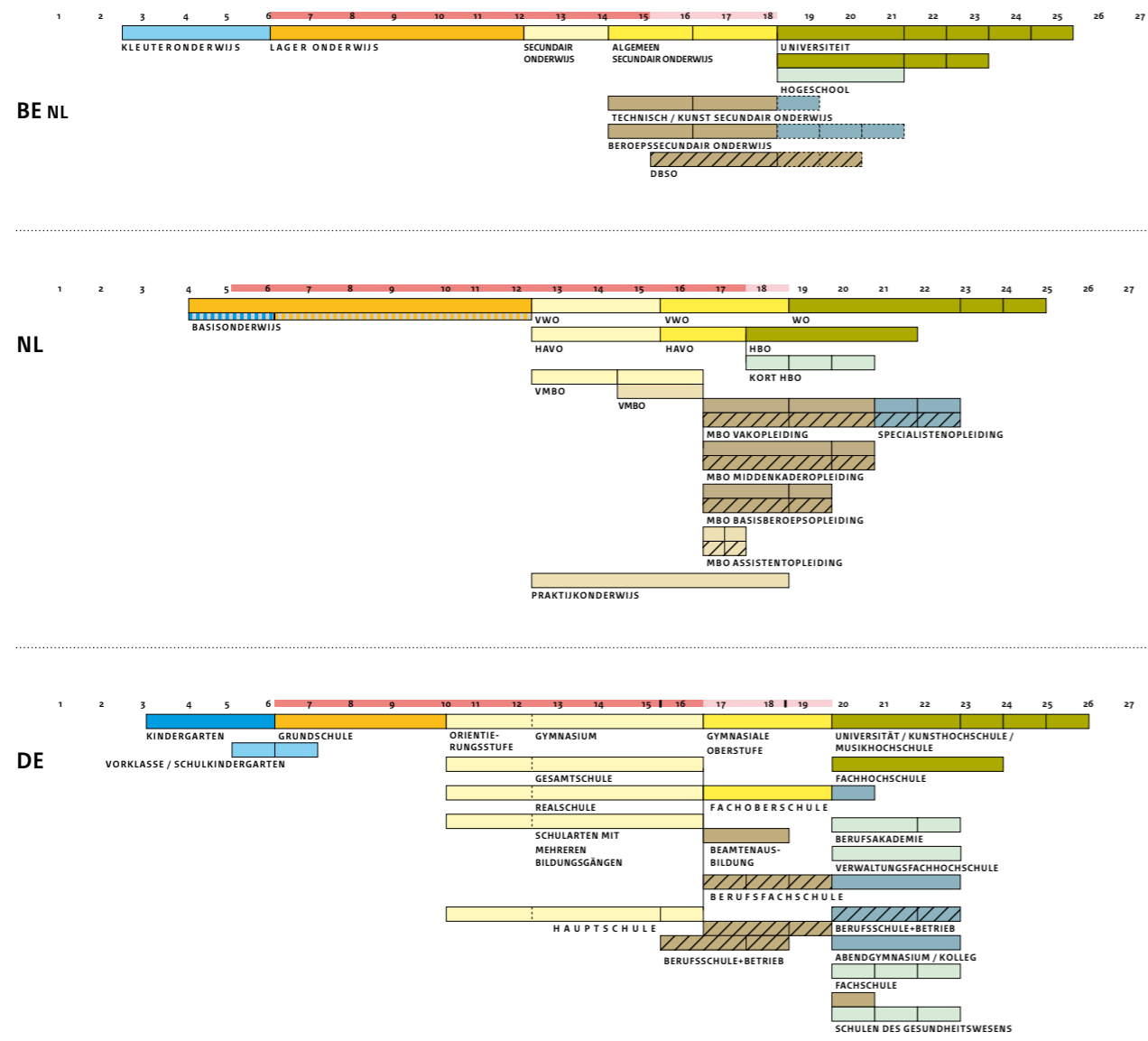
Figuur 2.4 Onderwijs in het kort
Deelnemers, instellingen, personeelsleden, uitgaven en studiefinanciering

	2005	2006	2007	2008	2009
Aantal deelnemers (x 1.000)	3.650	3.677	3.705	3.723	3.766
Totaal po	1.658	1.659	1.662	1.664	1.660
Totaal vo	940	943	941	934	935
Totaal vavo	13	12	14	15	17
Totaal mbo	479	490	503	507	519
Totaal hbo	356	366	374	383	402
Totaal wo	204	207	212	219	232
Aantal instellingen	8.366	8.332	8.295	8.283	8.268
Aantal personeelsleden (x 1.000 fte)	311	315	321	322	329
OCW-uitgaven aan onderwijs (x 1 mln euro)	21.451	22.476	23.346	24.647	25.979
LNV-uitgaven aan onderwijs (x 1 mln euro)	638	660	691	724	756
Studiefinanciering (x 1 mln euro)	3.142	3.865	3.550	4.060	3.787

Figuur 2.5 Geldstromen voor het Nederlandse onderwijs
Uitgaven voor onderwijs, 2008 (x 1 mld euro)

Figuur 2.6 Onderwijsstructuur van Nederland en enkele referentielanden

Vrijheid van schoolkeuze

In het Nederlandse onderwijs kunnen leerlingen en hun ouders zelf een school kiezen die aansluit bij hun opvattingen over onderwijs en hun levensbeschouwing. Dit is een typisch Nederlandse verworvenheid, die al generaties lang van kracht is. 'Education at a Glance 2010' laat zien dat in landen als de VS en het Verenigd Koninkrijk, maar ook in bijvoorbeeld Finland, de keuzevrijheid van ouders om een school voor hun kinderen te kiezen restrictiever is (figuur 2.7). Los van de behoefte van ouders om zelf te kunnen kiezen, heeft onderwijsvrijheid als voordeel dat het bij de mensen die mogen kiezen over het algemeen ook een grotere betrokkenheid met zich meebrengt.

Autonomie en verantwoording

Scholen in Nederland kennen een grote mate van autonomie (figuur 2.8). De afgelopen jaren zijn veranderingen doorgevoerd waardoor verantwoordelijkheid voor onderwijs op een steeds lager niveau terecht is gekomen. De overheid stelt de kaders met kerndoelen, eindtermen en examenprogramma's. In het primair onderwijs maken bijna alle leerlingen een eindtoets. In het voortgezet onderwijs doen alle leerlingen een centraal, landelijk examen en ook in het middelbaar beroepsonderwijs wordt van alle deelnemers een examen afgenomen, zij het niet centraal georganiseerd. Scholen bepalen de vorm van het onderwijs, houden zelfevaluaties en beheren hun eigen financiën via de lumpsum.

Ook de arbeidsvoorwaarden in primair en voortgezet onderwijs, en in bve en ho, zijn doorgedecentraliseerd. Daar staat tegenover dat op het gebied van het curriculum scholen in de bovenbouw van het vo zeer weinig autonomie hebben, door zeer gedetailleerde examenprogramma's. De onderwijsinspectie houdt toezicht op de onderwijskwaliteit en rapporteert hier jaarlijks over in het onderwijsverslag.

In het hoger onderwijs wordt de kwaliteit van de bachelor- en masterprogramma's bewaakt door de onafhankelijke Nederlands-Vlaamse accreditatieorganisatie (NVAO) en de onderwijsinspectie. De NVAO bewaakt de kwaliteit door het periodiek beoordelen van opleidingen en het verlenen van een keurmerk (accreditatiestelsel).

In alle onderwijssectoren is de afgelopen jaren wetgeving tot stand gekomen die beoogt autonomie, verantwoording en toezicht in balans te brengen. Scholen en instellingen zijn verplicht een vorm van intern toezicht in te richten, met een strikte scheiding tussen toezicht en bestuur. Intern toezicht komt niet in de plaats van, maar is complementair aan het externe, verticale toezicht op de kwaliteit en de rechtmatige en doelmatige besteding van middelen. Een zekere mate van zelfregulering vindt plaats aan de hand van de door de koepelorganisaties in de verschillende onderwijssectoren geformuleerde branchecodes voor goed bestuur. Naleving daarvan gebeurt op basis van het principe 'pas toe of leg uit'.

Vroege selectie

De overgangsmomenten in het Nederlandse onderwijsstelsel zijn talrijk. Vooral in de leeftijd van 12 tot 19 jaar moeten leerlingen en hun ouders kiezen uit een groot aantal mogelijkheden. Het moment waarop Nederlandse leerlingen hun middelbare school kiezen, ligt vroeg in vergelijking met veel andere landen. Op 11- of 12-jarige leeftijd gaan leerlingen naar het voortgezet onderwijs, waar ze moeten kiezen uit diverse niveaus. Grofweg gaat tweederde van de leerlingen naar de beroepsgerichte en een derde naar de algemeen vormende routes in het voortgezet onderwijs. Het zou kunnen dat een kind op die leeftijd nog te jong is om zijn of haar werkelijke talenten op waarde te schatten. Ook eventuele sociale achterstanden zouden ervoor kunnen zorgen dat leerlingen lager doorstromen dan nodig. Later kan het moeilijk zijn die vroege keuze nog goed te maken, tenzij een goede aansluiting tussen verschillende schooltypen is gewaarborgd.

De aansluiting tussen de onderwijssectoren is de laatste jaren verbeterd. Hier maken vooral vmbo- en mbo-gediplomeerden gebruik van. Zij gaan steeds vaker direct door naar een vervolgopleiding. Ook het stapelen van opleidingen, bijvoorbeeld van vmbo naar havo naar hbo, wint de laatste jaren weer aan populariteit. Stapelen is geschikt voor studenten die meer tijd nodig hebben om een hoger opleidingsniveau te bereiken.

Figuur 2.7 Vrijheid voor ouders om een school voor hun kinderen te kiezen

	Primair onderwijs (publiek)			Lager secundair onderwijs (publiek) (voor NL: vmbo en/of onderbouw havo/vwo)		
	Ouders hebben het recht hun kind deel te laten nemen aan de publieke school van hun keuze	Initiële toekenning op basis van geografische locatie scholen	Ouders moeten 'solliciteren' voor een plek in een andere publieke school dan die aan hun kind is toegewezen	Ouders hebben het recht hun kind deel te laten nemen aan de publieke school van hun keuze	Initiële toekenning op basis van geografische locatie scholen	Ouders moeten 'solliciteren' voor een plek in een andere publieke school dan die aan hun kind is toegewezen
BEL (franstalig)	Ja	Nee	Nee	Ja	Nee	Nee
DEN	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
VK (ENG)	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
VK (SCH)	Nee	Ja	Nee	Nee	Ja	Nee
FIN	Nee	Ja	Ja	Nee	Ja	Ja
FRA	Nee	Ja	Nee	Nee	Ja	Ja
JAP	Nee	Ja	Ja	Nee	Ja	Ja
NED	Ja	Nee	Nee	Nee	Nee	Nee
ZWE	Nee	Ja	Nee	Nee	Ja	Nee
VS	-	Ja	Ja	-	Ja	Ja

Figuur 2.8 Autonomie van scholen in Nederland in vergelijking met enkele andere Europese lidstaten

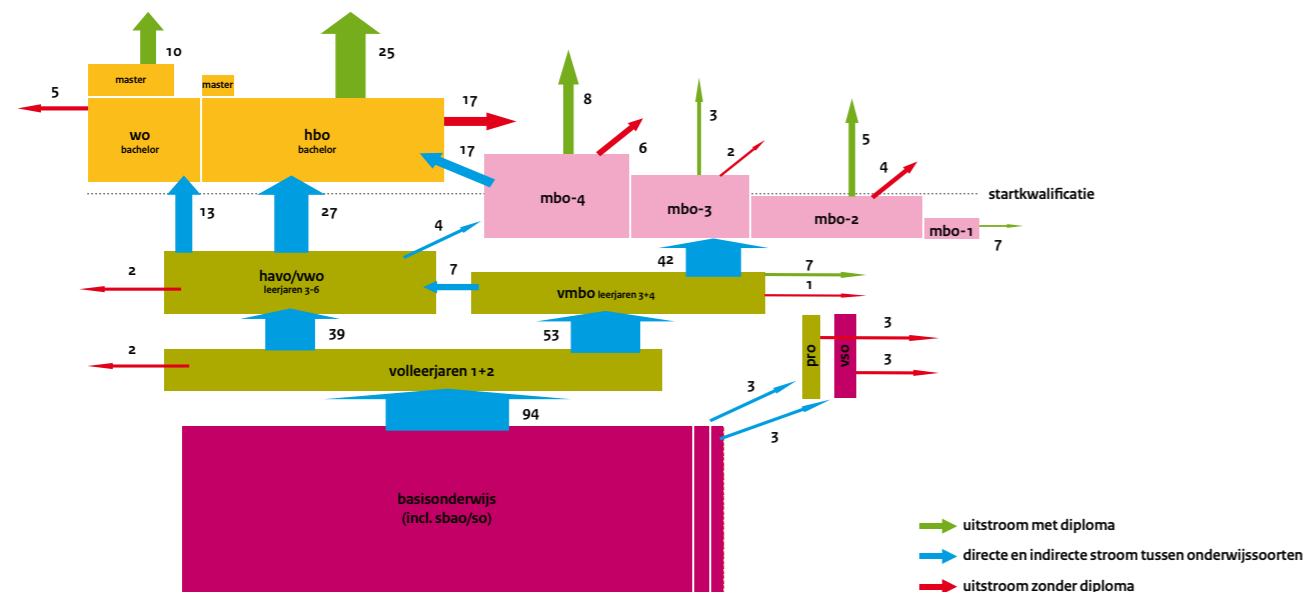
	selectie school-directeuren	selectie vacatures leraren	Beslissing over uitgaven	inhoud van minimaal verplichte curriculum	keuze van lesmethoden	besluitvorming over zittingen blijven	bepalen van de inhoud van erkende examens	
BEL (VL)	A	A	A	N	A	A	A	A: Volledig autonoom
DEN	N	N	A	B	A	B	N	N: Niet autonoom
VK (ENG)	A	A	A	N	A	A	N	G: Besluitvorming kan door lokale autoriteit gedelegeerd zijn
FIN	N	G	G	B	A	A	N	B: Beperkt autonoom
FRA	N	N	B	N	A	A	N	
NED	G	G	G	A	A	A	N	
ZWE	N	A	A	A	A	A	N	
DUI	N	N	N	N	A	A	N	

Figuur 2.9 Stelselkenmerken

	Leeftijd aanvang leerplicht	Leeftijd van eerste selectie in het onderwijs	Leeftijd einde leerplichtig onderwijs	Verwacht aantal jaren in onderwijs, 2007	Aantal schooltypen beschikbaar voor 15 jarigen
EU27	-	-	-	17,2	-
BEL	6	12	15	19,6	4
DEN	6 of 7	16	16	19	1
DUI	6	10	16	17,6	4
FRA	6	-	16	16,6	-
NED	5	12	17 (kwalificatieplicht tot 18)	17,7	4
FIN	7	16	16	20,5	1
ZWE	6 of 7	16	16	19,7	1
VK	5	16	16	16,2	1

Figuur 2.10 Stromen in het Nederlands onderwijs

In procenten van een gemiddeld cohort uitstromende basisonderwijsleerlingen, 2008

Wat betreft het verwachte totaal aantal jaren dat Nederlanders deelnemen aan regulier onderwijs neemt Nederland internationaal een middenpositie in. Het verschil tussen de langste en kortste verwachte onderwijsduur binnen Europa is meer dan 4 jaar (figuur 2.9). Figuur 2.10 toont voor 2008 de stromen in het Nederlands onderwijs, in procenten van een gemiddeld cohort uitstromende basisonderwijsleerlingen. Hieruit blijkt dat gemiddeld 25 procent uiteindelijk een hbo bachelor diploma behaalt.

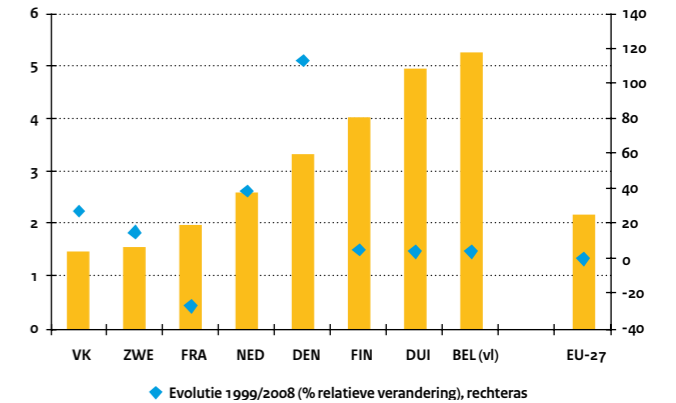
Speciaal onderwijs

Het speciaal basisonderwijs (sbao) is bestemd voor leerlingen voor wie vaststaat dat overwegend een orthopedagogische en ortho-didactische benadering nodig is. Het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so) is bedoeld voor kinderen met verschillende vormen van lichamelijke of verstandelijke beperking en is daartoe onderverdeeld in 4 clusters.

Leerlingen in het sbao kosten, door het intensievere onderwijs, ongeveer twee keer zoveel als leerlingen in het regulier onderwijs. Kinderen in het speciaal onderwijs kosten vier keer zoveel. Scholen kunnen voor kinderen met een speciale zorgbehoefte gebonden financiering ('rugzakje') aanvragen, waarmee zij extra ondersteuning kunnen verzorgen in het regulier onderwijs. De Commissie van Indicatiestelling (Cvi) toetst de aanvragen.

Vrijwel alle landen kennen naast het reguliere onderwijs vormen van speciaal onderwijs voor zorgleerlingen (figuur 2.11). Op dit terrein zijn er echter grote verschillen tussen landen, vooral wat betreft de verhouding tussen scholen voor regulier onderwijs en aparte scholen voor speciaal onderwijs. In de meeste vergelijkingslanden is het percentage leerlingen met speciale behoeften de afgelopen jaren gestegen. Nederland heeft na Denemarken de grootste toename van leerlingen in speciaal onderwijs sinds 1999. Daarbij moet er wel rekening mee gehouden worden dat er verschillen bestaan tussen landen in de definitie van speciale behoeften. Zo verschillen landen bijvoorbeeld in de categorieën (gehandicapten, leerproblemen, gedragsproblemen) die ze wel of niet als Special Educational Needs (SEN) classificeren.

Figuur 2.11 Percentage leerlingen met speciale behoeften in speciaal onderwijs of speciale klassen, 2008

2.2 Het Nederlandse cultuur- en mediabestel

2.2.1 Inrichting van het Nederlands cultuurbestel

Het Nederlands cultuurbestel wordt gevormd door een groot aantal instellingen, organisaties en individuen dat zich bezighoudt met cultuur. Figuur 2.12 brengt dit bestel in beeld. Kenmerkend is dat het ministerie van OCW, waaronder cultuurfondsen en rijksdiensten, zijn rol vervult in een breed veld van marktpartijen en andere overheden. Deze rol vloeit voort uit de Nederlandse cultuurwetten: de Wet op het specifiek cultuurbeleid (WSC), Wet tot behoud van cultuurbezit (WBC), de Monumentenwet, de Archiefwet, de Wet op de archeologische monumentenzorg (WAMZ), de Auteurswet en fiscale regelgeving.

Deze wetten leggen de volgende brede stelselverantwoordelijkheid voor het Rijk vast:

- de kwaliteit van het cultuuraanbod op peil houden;
- cultureel erfgoed beschermen tegen aantasting of vernietiging;
- diversiteit van aanbod en gebruik bewaken en bevorderen;
- toegankelijkheid bewerkstelligen voor alle burgers;
- onafhankelijkheid van makers veilig stellen tegenover druk van de markt en inhoudelijke bemoeienis van overheden.

Met de bescherming van deze publieke belangen is het Rijk niet alleen verantwoordelijk voor de instandhouding van het cultuur-aanbod. Het Rijk verzorgt (basis)voorzieningen die niet elders tot stand komen, ondersteunt het aanbod van andere overheden en marktpartijen en borgt bepaalde functies van het stelsel (zoals behoud van erfgoed, talentontwikkeling en Research&Development).

Rijksoverheid verzorgt de landelijke basisinfrastructuur (BIS)

De rijksoverheid ondersteunt de culturele infrastructuur op het gebied van kunsten (waaronder podiumkunsten, beeldende kunst, architectuur en vormgeving, nieuwe media en film, amateurkunst en cultuureducatie), cultureel erfgoed (monumenten, musea, archieven en archeologie) en letteren en bibliotheken.

Met ingang van 2009 is de cultuursubsidiesystematiek van het Rijk gewijzigd. Een beperkt aantal instellingen blijft onder directe ministeriële verantwoordelijkheid: de landelijke culturele basisinfrastructuur (BIS). Deze instellingen zorgen voor een landelijk gespreid aanbod van culturele voorzieningen en vervullen specifieke en cruciale functies, die niet of onvoldoende door de markt worden ondersteund. De BIS, in beeld gebracht in figuur 2.13, bestaat uit de cultuurfondsen en instellingen met de volgende functies: instandhoudingsfunctie; ontwikkelingsfunctie (vernieuwing en talent); internationale platforms en de ondersteuningsfunctie.

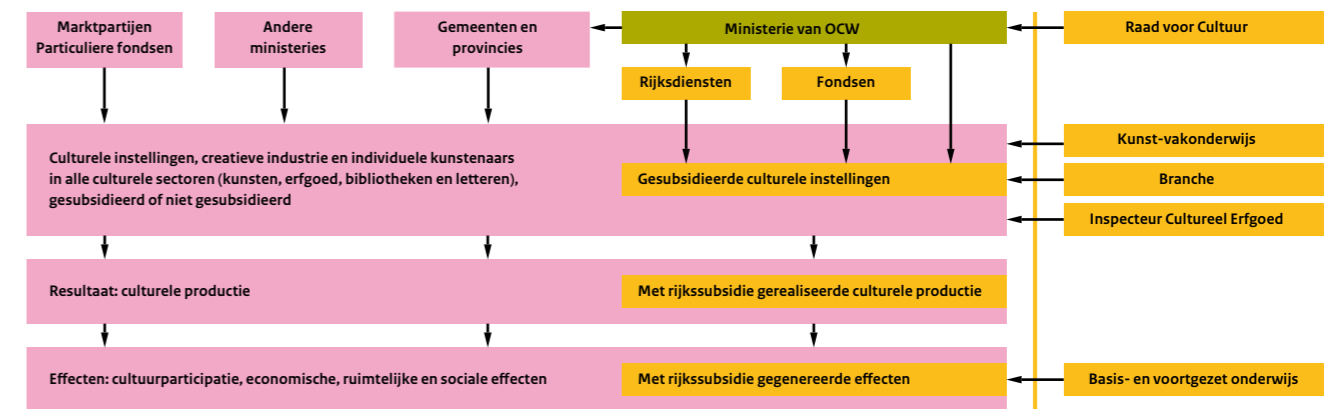
Met de herziening van de subsidiesystematiek in 2009 is een groot deel van de subsidies dat eerst bij OCW belegd was, overgedragen aan de landelijke cultuurfondsen. Het betreft subsidies voor projecten en instellingen, waarbij de artistieke beoordeling doorslaggevend is. Daarnaast wordt een deel van het rijkscultuurbeleid uitgevoerd door de rijksdiensten: Instituut Collectie Nederland (ICN), Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) en het Nationaal Archief.

Bij het bereiken van de cultuurdoelstellingen speelt het onderwijs een belangrijke rol. Zo is er het programma Cultuur en School, voor binnen- en buitenschoolse cultuureducatie. Daarnaast is er het reguliere kunstvakonderwijs dat studenten opleidt in disciplines als vormgeving, muziek, docenten, architectuur en theater en dans. Ten slotte krijgt een deel van het cultuurbeleid van het Rijk gestalte in samenwerking met gemeenten en provincies. Dit gebeurt in de vorm van decentrale geldstromen en specifieke programma's zoals Cultuurparticipatie en Cultuur en Ruimte.

2.2.2 Inrichting van het Nederlands mediabestel

Net als bij het Nederlands cultuurbestel heeft de overheid een specifieke rol binnen het landelijke medialandschap. Dit landschap wordt gekenmerkt door toenemende concurrentie (commerciële omroepen en internetaanbieders) en sterke veranderingen in het mediagebruik van de bevolking (bijvoorbeeld door de opkomst van internet). De doelstellingen van de rijksoverheid in het mediabestel hebben hun basis in de Mediawet. Die schrijft voor dat een onafhankelijk, gevarieerd en kwalitatief hoogwaardig media-aanbod wordt gegarandeerd dat toegankelijk en betaalbaar is voor alle lagen van de bevolking. Dat aanbod bestaat uit radio, televisie, kranten en internet.

Figuur 2.12 Cultuurbestel in beeld

Figuur 2.13 Landelijke Culturele Basisinfrastructuur (BIS) Subsidieperiode 2009-2012, naar functie

Soort instellingen	Budgetverdeling 2009	Soort instellingen	Budgetverdeling 2009
Cultuurfondsen		Functie: Internationaal platform	
Fonds Podiumkunsten	11,4%	(Internationale) vakfestivals	1,8%
Mondriaan Stichting	3,4%		
Fonds voor Bouwkunst, Vormgeving en Beeldende Kunsten	4,1%	Functie: Ontwikkeling van talent, vernieuwing en experiment	
Stimuleringsfonds Architectuur	0,7%	Postacademische instellingen	2,4%
Filmfondsen	6,4%	Productiehuizen podiumkunsten	2,2%
Nederlands Letterenfonds	1,1%	Presentatie instellingen beeldende kunsten	0,7%
Nederlands Literair Productie en Vertalingfonds	0,7%	Ontwikkelinstellingen	1,1%
Fonds Cultuurparticipatie	2,0%		
		Functie: Ondersteuning	
Functie: Instandhouding van landelijk gespreid aanbod en topkwaliteit		Sectorinstituten	5,3%
Operagezelschappen	6,4%	Overige ondersteunende instellingen	2,4%
Symfonieorkesten	11,8%		
Dansgezelschappen	4,3%	Totaal:	100,0%
Toneelgezelschappen	3,4%	Uitgaven aan BIS instellingen 2009	€ 562.998.515
Friestalig toneelgezelschap	0,3%		
Jeugdgezelschappen podiumkunsten	1,4%		
Musea en erfgoedbeherende instellingen	26,7%		

Een belangrijk instrument van de rijksoverheid is hierbij het in stand houden van het publieke omroepstelsel. Dat stelsel bestaat uit de binnenlandse landelijke, regionale en lokale omroep en de Wereldomroep. De landelijke publieke omroep is inhoudelijk onafhankelijk van de markt en de overheid. De omroep wordt gefinancierd door de rijksbijdrage, de rente op de algemene omroepreserve en reclame-inkomsten.

Naast de publieke omroep zijn er nog enkele instellingen belast met aan de omroep gerelateerde publieke taken:

- het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid;
- het Stimuleringsfonds voor Culturele Omroepproducties;
- het Muziekcentrum van de Omroep.

Het Commissariaat voor de Media oefent toezicht uit op de naleving van de Mediawet. Via het Stimuleringsfonds voor de Pers worden steunmaatregelen uitgevoerd voor instandhouding van de pluriformiteit van de dagbladen.

2.2.3 Creatieve industrie

De creatieve industrie bestaat uit drie subsectoren: creatieve zakelijke dienstverlening, media en entertainment en kunsten. Deze sectoren leveren een wezenlijke bijdrage aan de Nederlandse economie en maatschappij. Zij dragen rechtstreeks bij aan onze welvaarts-groei en verschaffen substantiële werkgelegenheid. De creatieve industrie kan bovendien een bijdrage leveren aan oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken zoals duurzaamheid, mobiliteit, zorg, onderwijs, sociale samenhang en ruimtelijke ordening.

Voor veel bedrijven in Nederland geldt dat zij zich, door de mondialisering en de verplaatsing van arbeidsintensieve productie, niet meer (alleen) op kostprijs kunnen onderscheiden. In toenemende mate onderscheiden zij zich op technologie, kwaliteit, vormgeving of symbolische waarde. De creatieve industrie speelt daarbij een belangrijke rol. Creatieve producten geven ook steeds meer invulling aan regionale en nationale 'identiteiten' in een sterk internationale omgeving (denk aan city marketing en nation branding). In het verlengde daarvan kan het culturele aanbod het vestigingsklimaat aantrekkelijker maken voor zowel particulieren als bedrijven.

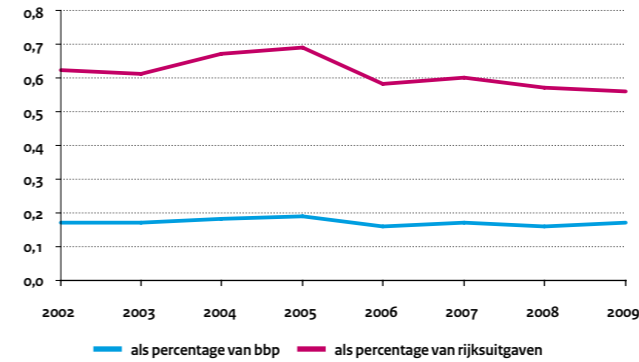
Daarnaast zorgt de verdere groei van de wereldeconomie voor een grotere vraag naar creatieve producten en diensten. Dit verklaart de bovengemiddelde groei van de Nederlandse creatieve industrie van de laatste jaren.

De rijksuitgaven voor cultuur (exclusief media) fluctueren in de periode 2002-2008 tussen 0,6 en 0,7 procent van de rijksuitgaven en bedragen rond 0,17 procent van het bruto binnenlandse product (bbp) (figuur 2.14). Uit onderzoek van Berenschot blijkt dat de toegevoegde waarde van de creatieve industrie wordt geschat op 16,9 miljard euro. Dat is ruim 3 procent van het bbp.

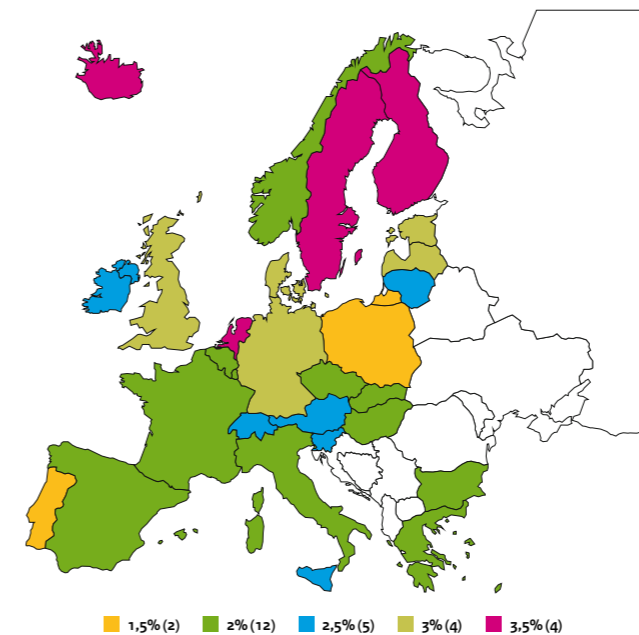
De werkgelegenheid in de creatieve industrie bedroeg in 2008 ongeveer 261.000 banen. Volgens een analyse van werkgelegenheids-cijfers door de Stichting LISA (Landelijk Informatiesysteem Arbeidsplaatsen en Vestigingen) is dat ruim 3 procent van de totale werkgelegenheid van Nederland. In 2005 lag het aandeel culturele werkgelegenheid volgens Eurostat rond de 3,8 procent (figuur 2.15), samen met IJsland een gedeelde eerste plaats in Europa. De werkgelegenheid in de creatieve sectoren groeide tussen 2004 en 2007 sterker dan de totale werkgelegenheid, met maar liefst 6 procent tegen de gemiddelde totale werkgelegenheids-groei van 3 procent (SEO-Onderzoek). Deze trend doet zich niet alleen in Nederland voor. Een recent rapport van de Verenigde Naties laat zien dat wereldwijd sprake is geweest van groei.

Om de waarde van de creatieve industrie voor Nederland te vergroten, werken de ministeries van EZ en OCW samen aan het Beleidsprogramma voor de Creatieve Industrie 2009-2013. Uit een verkenning van de creatieve industrie door Agentschap NL (voorheen SenterNovem) blijkt dat de Nederlandse creatieve industrie wereldwijd in de top 10 staat. Nederland is bijvoorbeeld sterk in design, architectuur, reclame en televisieproducties en telt een aantal sterke uitgeverijen. Ook Nederlandse mode en videogames winnen de laatste jaren aan reputatie.

Figuur 2.14 Rijksuitgaven aan cultuur
Als percentage van bbp en van totale rijksuitgaven, exclusief media

Figuur 2.15 Culturele werkgelegenheid in Europa
Als percentage van de beroepsbevolking, 2005

2.3 Het publieke wetenschapsbestel

Het Nederlandse publieke wetenschapsbestel kent veel organisaties en instellingen die samen een complex geheel vormen met verschillende functies en verschillende onderlinge relaties. Het bestel bestaat uit vijf verschillende niveaus:

- Het niveau waarop beleid wordt geformuleerd, en waarop zich ook adviesorganen bevinden, zoals de Adviesraad voor Wetenschap en Technologie (AWT) en het voormalige Innovatieplatform.
- Het niveau met financiers van onderzoek met de overheid en intermediaire organisaties, zoals Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en Agentschap NL.
- Het niveau met de organisaties die onderzoek uitvoeren (universiteiten en universitaire medische centra, hbo-instellingen, instituten van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW), NWO-instituten, TNO, de Groot Technologische Instituten (GTI's), landbouwinstellingen en topinstellingen).
- Het niveau met de onderzoeksgroepen binnen die organisaties.
- Instellingen die het onderzoek ondersteunen, zoals de wetenschappelijke bibliotheekinstellingen, stichting SURF (op het gebied van computerfaciliteiten) en Agentschap NL met EG Liaison op het gebied van advies over EU-aangelegenheden.

Financiering van het onderzoek kan op verschillende manieren plaatsvinden, met een globaal onderscheid naar basisfinanciering en projectfinanciering.

Al deze organisaties zijn op diverse manieren met elkaar verbonden: via de financiering van programma's en projecten, via adviezen, en via talloze contacten op organisatieniveau en persoonsniveau (netwerken). Naast het publieke bestel is er ook het private domein van kleine, middelgrote en grote bedrijven, die in Nederland meer dan de helft van het onderzoek uitvoeren. Ook zijn er – in toenemende mate – publiekprivate consortia (figuur 2.16).

Hoofddoelen van wetenschap en wetenschapsbeleid in het publieke domein

Globaal zijn er drie onderzoeksvormen (gebaseerd op internationaal afgesproken definities in de Frascati Manual 2002 van de OESO):

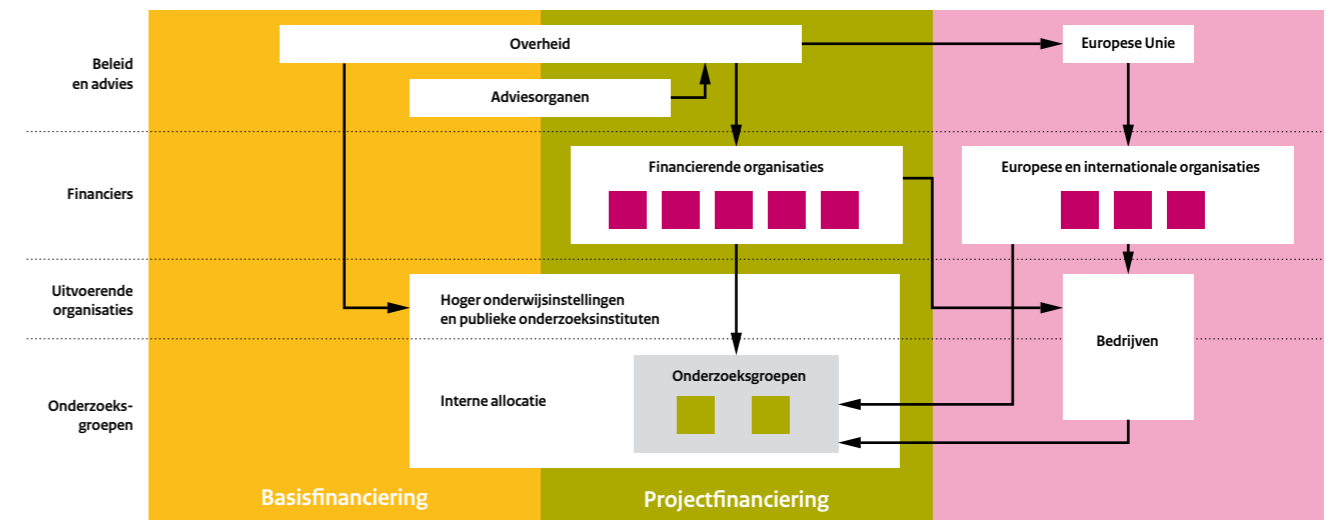
1. Fundamenteel onderzoek dat kennis wil vergaren zonder een vooraf vastgesteld gebruiksdoel van die kennis.
2. Toepassingsgericht of vraaggericht onderzoek dat is gebaseerd op specifieke economische en maatschappelijke vragen of problemen, en al een toepassingscontext kent.
3. Ontwikkelingswerk dat is gericht op het maken van nieuwe materialen, producten en hulpmiddelen met behulp van de beschikbare kennis.

Naast vergroting van de hoeveelheid beschikbare kennis is het ook belangrijk dat de kennis ten goede komt aan de maatschappij. Dat gebeurt door vernieuwing van producten en processen (innovatie), maar ook door het bijdragen aan de oplossing voor maatschappelijke problemen. Het Nederlandse wetenschapsbeleid stelt zich daarom tot doel om te zorgen voor een brede en duurzame basis voor het wetenschappelijk onderzoek. Dit vindt plaats door:

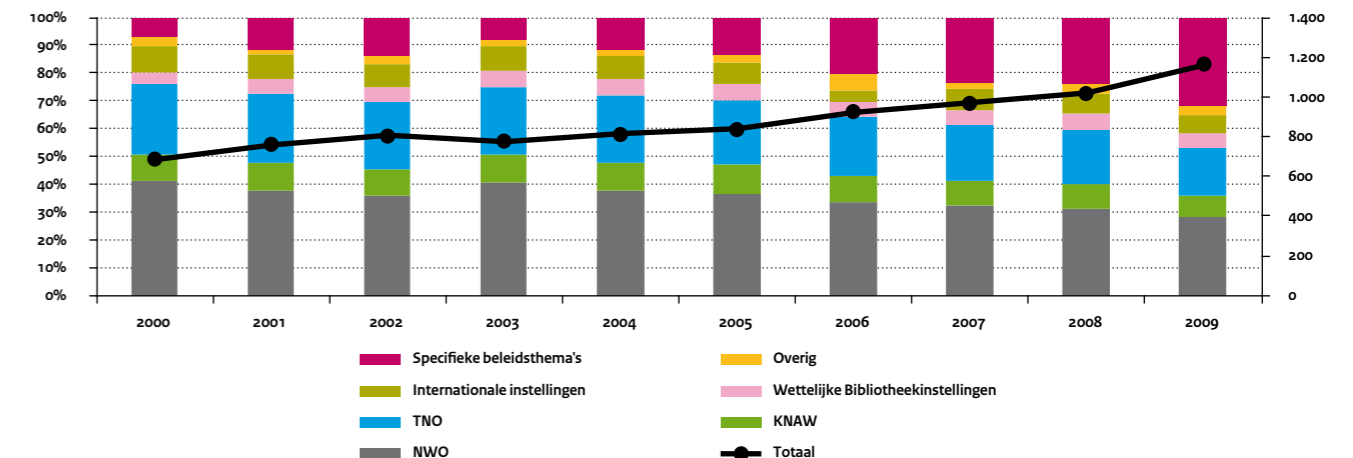
- Het structureel financieren van onderzoeksinstituten.
- Het stimuleren van excellent onderzoek.
- Het stimuleren van de verspreiding en het gebruik van de resultaten van wetenschappelijk onderzoek.

Het OCW-budget voor wetenschappen (exclusief de basisfinanciering van universiteiten en de werkplaatsfunctie van de universitaire medische centra via de eerste geldstroom) heeft deze drie functies. Het gaat voor het grootste deel naar de structurele financiering van een aantal ondersteunende organisaties en onderzoeksinstituten. Dat aandeel is in de loop van de jaren langzaam afgenomen ten gunste van de financiering van specifieke beleidsprogramma's, waarvan de financiering van de Vernieuwingsimpuls bij NWO een belangrijke is. NWO is een belangrijke subsidieverstrekker binnen het Nederlandse wetenschapsbestel. Het aandeel van NWO binnen de structurele financiering van de onderzoeksinstituten ligt op ongeveer 40 procent maar is in de periode 2000-2009 licht afgenomen van 44 naar 41 procent. Wel vindt daarnaast ook een deel van de gelden voor beleidsprogramma's zijn weg via NWO (figuur 2.17).

Figuur 2.16 Het Nederlandse wetenschapssysteem en financieringsstromen

Figuur 2.17 OCW-uitgaven voor het wetenschapsbestel

R&D-uitgaven

De totale Nederlandse R&D-uitgaven (publiek en privaat samen) kennen internationaal gezien een achterblijvend investeringsniveau. Dit niveau is niet voldoende om de Nederlandse ambities waar te maken om 1 procent bbp vanuit publieke bronnen en 2 procent bbp vanuit private bronnen te investeren in R&D. Dit kan mogelijk op den duur leiden tot een achteruitgang van de concurrentiepositie van Nederland ten opzichte van de ons omringende landen. Daar is wel sprake van een stijgend uitgavniveau en andere maatregelen om het competitief vermogen van de publieke sector te vergroten. Een gevolg kan zijn dat Nederland minder aantrekkelijk wordt voor wetenschappelijk toptalent, dat belangrijk is voor het aantrekken van binnen- en buitenlandse bedrijvigheid.

Nederland had in de jaren tachtig een investeringsniveau voor publieke en private R&D-uitgaven van meer dan 2 procent van het bbp. Vanaf begin jaren negentig zakte dit niveau tot net onder de 2 procent (figuur 2.18). Vanaf 2000 ligt het niveau op ongeveer 1,8 procent van het bbp, terwijl er internationaal sprake is van een licht stijgende ontwikkeling. In 2008 is het bbp-percentage voor R&D 1,76. Dat is ongeveer gelijk aan het EU-gemiddelde. Met name bedrijven doen de laatste tien jaar relatief minder aan R&D. In Zweden en Finland geven bedrijven 2,5 keer zoveel aan R&D uit als in Nederland (figuur 2.19). Dit wordt vooral veroorzaakt door een sectorstructuur in Nederland die minder R&D-intensief is, maar daarnaast ook door relatief lagere R&D-uitgaven van bedrijven.

Wat betreft de uitgaven in de publieke sectoren (de sector hoger onderwijs met universiteiten, universitaire medische centra en hogescholen en de sector onderzoeksinstituten) doet Nederland het relatief goed. Alleen Zweden en Finland doen het in dit opzicht beter.

Weinig R&D-personeel

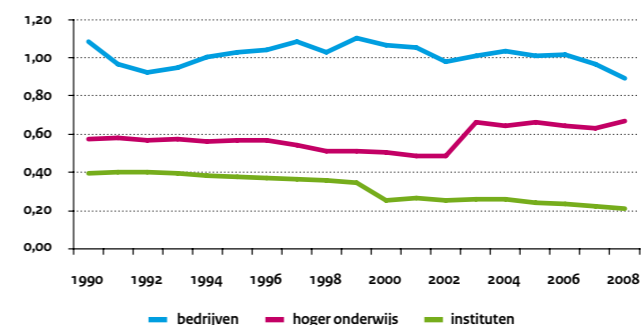
Nederland heeft een relatief hoog opgeleide bevolking, en het wetenschappelijke en technologische arbeidspotentieel is bovengemiddeld, vergeleken met de EU-landen. Toch is het aandeel R&D-personeel ten opzichte van de beroepsbevolking relatief laag (figuur 2.20 en 2.21).

Daar komt bij dat Nederland binnen dat R&D-personeel relatief weinig onderzoekers heeft. Weliswaar is dat aandeel in de loop van de jaren toegenomen, maar dat is onvoldoende om de achterstand ten opzichte van andere landen goed te maken. Voor een deel is deze achterstand te verklaren uit de middenpositie die Nederland inneemt qua investeringen. Er bestaat een redelijk sterke relatie tussen de omvang van de investeringen en de omvang van het personeel.

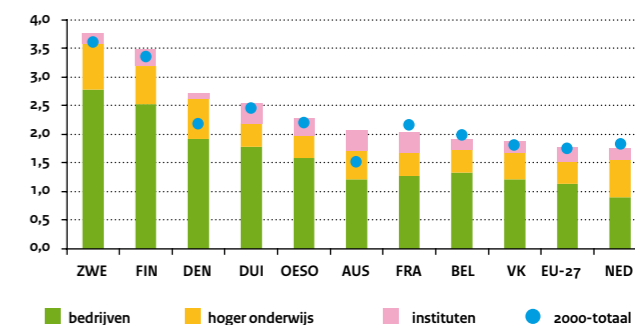
Om in de toekomst te kunnen voldoen aan de vraag naar wetenschappelijk personeel is het belangrijk om nieuw wetenschappelijk talent aan te boren. Dat kan door vergroting van het aandeel van groepen die op dit moment relatief weinig zijn vertegenwoordigd, zoals vrouwen en allochtonen, en door het aantrekken van onderzoekers uit het buitenland.

In vergelijking met andere landen, heeft Nederland een relatief gering aandeel vrouwelijke onderzoekers (figuur 2.22). Vrouwelijk talent lijkt niet optimaal benut te worden. Immers, het aandeel vrouwelijke afgestudeerden aan universiteiten bedraagt al meer dan de helft van het totaal, terwijl het aandeel vrouwelijke onderzoekers duidelijk lager ligt. Dat aandeel stijgt wel, sinds 2001 het sterkst bij de onderzoeksinstellingen. De universiteiten hebben het hoogste aandeel vrouwelijke onderzoekers, gevolgd door de onderzoeksinstellingen en daarna de bedrijven. Bij de bedrijven is er sprake van een langzame stijging sinds 2001.

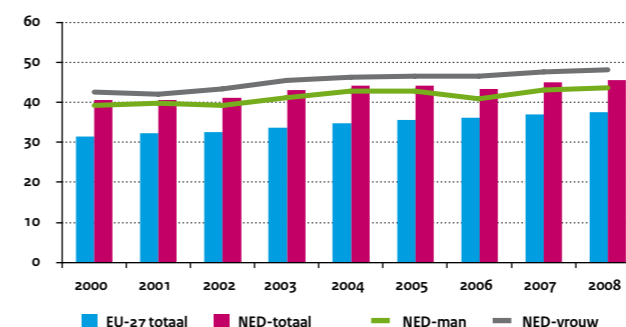
Figuur 2.18 R&D-uitgaven in Nederland als percentage van het bbp
Naar sector van uitvoering

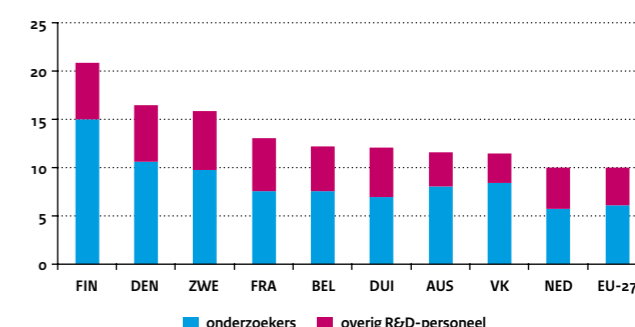
Figuur 2.19 R&D-uitgaven als percentage van het bbp (2008)
Naar sector van uitvoering

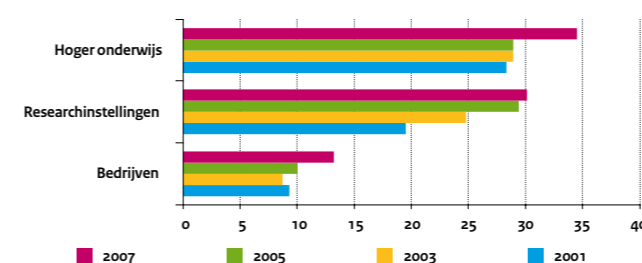
Figuur 2.20 Het wetenschappelijk en technologisch arbeidspotentieel tussen 15 en 74 jaar
Als percentage van de beroepsbevolking

Figuur 2.21 R&D-personeel, als promille van de beroepsbevolking, 2008

Figuur 2.22 Vrouwelijke onderzoekers per sector
In procenten van het totaal aantal onderzoekers per sector

3 | Prestaties onderwijsbestel

3.1 Kwalificatiefunctie

Kwalificatie is een van de hoofddoelen van onderwijs. Om hieraan te voldoen moet het onderwijsbestel (het geheel van instituties, regels en organisaties in het onderwijs) leerlingen en studenten voldoende kennis, vaardigheden en houdingen bijbrengen die passen bij hun talenten en behoeften. Zodat zij zich maximaal kunnen ontwikkelen en bij het verlaten van het onderwijs in staat zijn een passende baan te vinden en actief deel te nemen aan de maatschappij. De minister van OCW is ervoor verantwoordelijk dat het stelsel zo is ingericht dat

- onderwijs voor iedereen toegankelijk is,
- onderwijs van voldoende kwaliteit is,
- de onderwijsmiddelen doelmatig worden besteed.

3.1.1 Toegankelijkheid

De toegankelijkheid van het onderwijs in Nederland is de directe verantwoordelijkheid van de minister. Daar waar ouders gezien hun inkomen niet draagkrachtig genoeg zijn om de kosten van hun schoolgaande (minder)jarige kinderen alleen te dragen voorziet de overheid in een (gedeeltelijke) tegemoetkoming. Het funderend onderwijs in Nederland is daarom gratis, lesgeld is afgeschaft en gratis schoolboeken zijn geïntroduceerd. Daarnaast biedt de overheid tegemoetkomingen voor lagere inkomens, is er de WTOS (wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten), en voor de beroepsopleidende leerweg van het middelbaar beroepsonderwijs en het hoger onderwijs de studiefinanciering (figuur 3.1). Maar behalve de financiële toegankelijkheid vormt de toegankelijkheid in relatie tot sociaaleconomische status een belangrijk aspect. In het vervolg van deze publicatie is het begrip toegankelijkheid daarom gedefinieerd als de kansgelijkheid bij de instroom, de deelname en de doorstroom naar vervolgonderwijs. Hiermee bedoelen we dat de onderwijscarrière van een willekeurig individu onafhankelijk is van factoren als de sociale, economische, etnische of culturele achtergrond. Behalve bij de instroom in het po moeten talent en behaalde resultaten doorslaggevend zijn in de onderwijscarrière van een individu en mogen er geen financiële of andere belemmeringen zijn.

Voorwaarde voor economische groei, welvaart en sociale cohesie

Dat de toegankelijkheid van (hoger) onderwijs enkel afhankelijk moet zijn van talenten en behaalde resultaten, is intussen een universeel geaccepteerd en internationaal vaak uitgesproken doel geworden. In bijna alle ontwikkelde landen wordt ernaar gestreefd de algehele kansgelijkheid in het (hoger) onderwijs te vergroten. De redenen hiervoor liggen voor de hand. Door gelijke toegankelijkheid wordt het potentieel van een gehele generatie ontsloten, wordt de sociale cohesie versterkt en de kans op sociale conflicten verkleind. Tot slot wordt voldaan aan een universeel mensenrecht, namelijk dat ieder individu recht op onderwijs heeft. Dit draagt bij aan de welvaartsgroei, de sociale samenhang en de instandhouding van de democratische samenleving.

De toegankelijkheid van onderwijs moet dus zo zijn georganiseerd dat het volgen van onderwijs en het behalen van kwalificaties zo veel mogelijk bevorderd wordt. Om een indruk te geven hoe het Nederlandse onderwijs er wat dat betreft voor staat wordt in deze publicatie een beschrijving en uitleg gegeven van onderwijsdeelname onderverdeeld naar sector, en naar kenmerken als geslacht, etniciteit en sociaaleconomisch milieu. Ook hieraan gerelateerde output-indicatoren krijgen aandacht: presteren alle groepen even goed? In deze paragraaf wordt onder andere aandacht geschonken aan de doorstroom tussen sectoren en onderwijsdeelname naar verschillende kenmerken.

Trendontwikkelingen en ramingen in onderwijsdeelname per sector

Voor- en vroegschoolse educatie

Voorschoolse educatie is bedoeld voor kinderen van 2,5 tot 4 jaar, die de kinderopvang of peuterspeelzaal bezoeken. Vroegschoolse educatie is bestemd voor doelgroepkinderen van 4 en 5 jaar, uit de groepen 1 en 2 van de basisschool. Het betreft hier achterstandsleerlingen, op basis van de gewichtenregeling (laag opgeleide ouders).

Met voor- en vroegschoolse educatie (vve) worden taal- of onderwijsachterstanden vroegtijdig aangepakt. Uit onderzoek blijkt dat dit een positief effect kan hebben op het onderwijsniveau en de latere arbeidsmarkt- en maatschappelijke positie. Vve vergroot kansen op een succesvolle (school)carrière.

In 2009 is 80 procent van de 2,5- tot 4-jarige doelgroepkinderen bereikt met een vve programma. Daarnaast is 57 procent van de 4- en 5-jarige doelgroepkinderen in de voorschoolse periode bereikt. In grote gemeenten is het voorschoolse en voegschoolse bereik over het algemeen groter dan in kleine gemeenten. In de G4 (vier grote steden) krijgen de bereikte doelgroepkinderen al 4 dagdelen per week vve, in de gemeenten buiten de G4 en G27 (27 grote steden) meestal 3 dagdelen of minder. Het landelijk gemiddelde ligt op 2,6 dagdelen per week. Vanaf 2010 beoordeelt de inspectie de kwaliteit van vve op basisscholen, peuterspeelzalen en kinderdagverblijven structureel, te beginnen met de G27.

Daling verwacht in primair en voortgezet onderwijs

Vanwege de leerplicht komt de ontwikkeling van het primair onderwijs vrijwel overeen met de demografische ontwikkeling van de relevante leeftijdsgroep (4-tot 11-jarigen). In grote lijnen geldt dit ook voor het voortgezet onderwijs. Het primair onderwijs is vanaf 1995 sterk gegroeid, maar in de afgelopen jaren vrijwel constant gebleven. De komende jaren zal het aantal leerlingen in het primair onderwijs geleidelijk gaan dalen, door de sinds 2000 in gang gezette geboortedaaling.

De onderwijsdeelname in het voortgezet onderwijs is de afgelopen tien jaar eveneens gegroeid. Deze groei wijkt weinig af van de toename in de relevante leeftijdsgroep (12- tot 16-jarigen). Enerzijds is de groei van het voortgezet onderwijs wat afgezwakt door snellere doorstroom, maar anderzijds juist versterkt door meer deelname aan havo en vwo (wat langer duurt), in plaats van vmbo. Het voortgezet onderwijs zal de komende jaren nog licht groeien, maar vanaf 2016 zal het in navolging van het primair onderwijs (met circa 6 jaar vertraging) dalen (figuur 3.2).

Stijging verwacht in het hoger onderwijs, daling in het mbo

In het mbo en ho zijn, behalve demografie, ook maatschappelijke en conjuncturele ontwikkelingen van belang. Maatschappelijke ontwikkelingen zijn onder meer verschuivende voorkeuren van onderwijsdeelnemers, waaronder een nog steeds toenemende behoefte aan vervolgopleidingen, en een toenemende vraag vanuit de arbeidsmarkt naar hoger opgeleiden. Verder speelt de conjunctuur een zekere rol. Bij een afname van de economische groei krimpt het deeltijdonderwijs ten gunste van het voltijdonderwijs. Daarnaast is

ook de indirecte (zij)instroom van invloed op de deelname aan het mbo en hbo.

Wat betreft de bevolkingsontwikkeling is tot 1997 de voor mbo en ho relevante leeftijdsgroep (17- tot 25-jarigen) sterk afgenomen. In de onderwijsdeelname is dit gecompenseerd door de groei van de relatieve deelname aan mbo en ho (meer jongeren participeren). Verwacht wordt dat de omvang van het middelbaar beroepsonderwijs eerst nog licht zal toenemen, maar in latere jaren zal afnemen, door het voortdurend dalende aandeel van vmbo binnen het voortgezet onderwijs (ten gunste van havo/vwo) (figuur 3.2).

Het hoger onderwijs is in de afgelopen tien jaar sterk gegroeid. Deze ontwikkeling maakt deel uit van een internationale trend die in de jaren vijftig van de vorige eeuw is begonnen. Terwijl in 1950 hoger onderwijs in alle EU-landen slechts toegankelijk was voor de sociale elite, is hoger onderwijs tegenwoordig in alle EU-landen toegankelijk voor de hele bevolking. In Nederland heeft de introductie van het hbo hier een belangrijke rol in gespeeld, terwijl ook in andere landen in deze periode meer beroepsgerichte hoger onderwijs opleidingen zijn ontstaan.

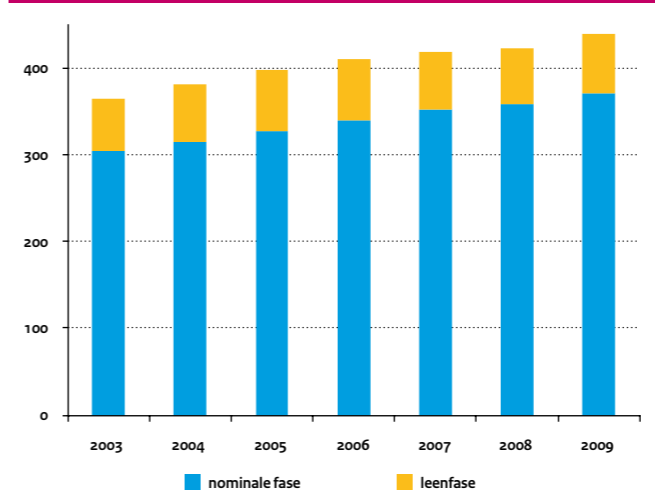
Ten opzichte van 1950 is in Nederland het aantal ingeschreven studenten gestegen: van 5 procent naar 38 procent van de bevolking (in de relevante leeftijdsgroep van 18-25 jaar). Dat is een toename van bijna 800 procent (figuur 3.3). De prognose (referentieraming 2010) is dat de studentenaantallen in het ho nog tot 2020 aanzienlijk zullen toenemen (met ca. 34 procent in het wetenschappelijk onderwijs en ca. 27 procent in het voltijd hoger beroepsonderwijs).

De verblijfstijd in het onderwijs neemt toe

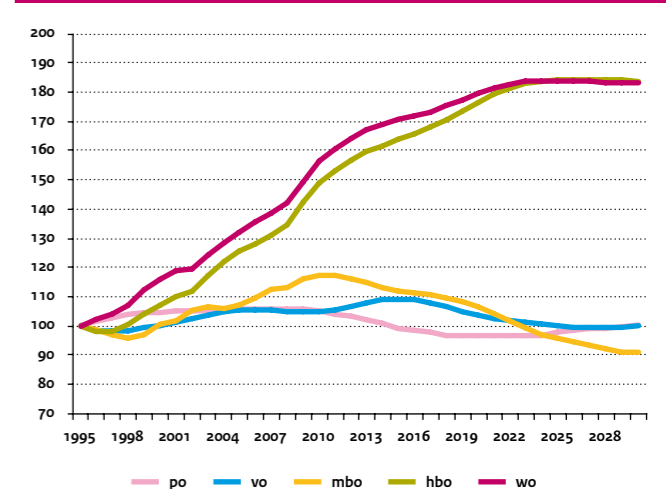
De stijging van de onderwijsdeelname in de jaren negentig heeft een lange voorgeschiedenis. Uit tijdreeksen voor het voltijd onderwijs vanaf 1960 (figuur 3.4) blijkt duidelijk dat, doordat relatief meer jongeren onderwijs volgen, de onderwijsloopbanen steeds langer zijn geworden. In deze periode is de gemiddelde verblijfstijd in het voltijd onderwijs toegenomen van circa 12,5 jaar in 1960 tot 17,4 jaar in 2009.

De verwachting is dat de gemiddelde verblijfstijd in het voltijd onderwijs verder zal groeien tot ruim 18 jaar in 2030. Ook in andere

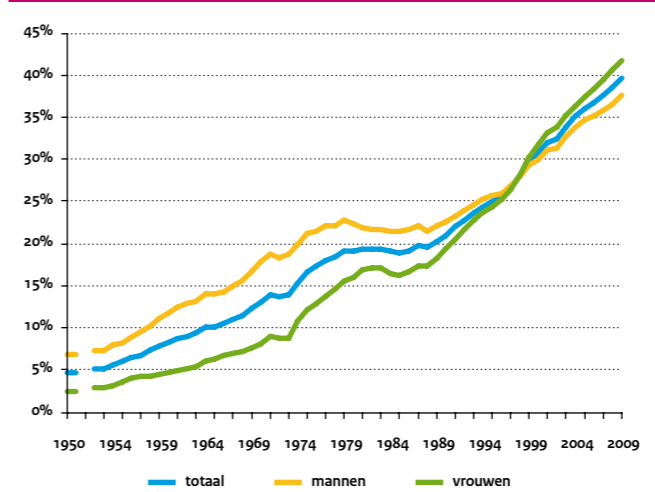
Figuur 3.1 Aantal studenten ho met studiefinanciering
Aantal studenten × 1.000

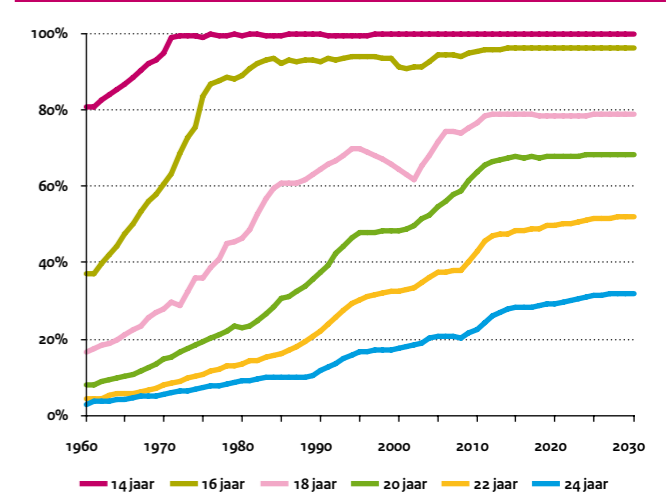
Figuur 3.2 Ontwikkeling van het aantal deelnemers
Onderwijsdeelnemers (index 1995 = 100) per sector (incl. groen onderwijs)

Figuur 3.3 Aantal studenten in het hoger onderwijs als percentage van de bevolking van 18-25 jaar
Naar geslacht

Figuur 3.4 Onderwijsdeelname voltijd-onderwijs naar leeftijd
Onderwijsdeelnemers (index 1995 = 100) per sector (incl. groen onderwijs)

landen zien we een groei van de onderwijsdeelname, met name na de leerplichtige leeftijd. Gemiddeld in de OESO-landen nam in 1995 18 procent van de 20- tot 29-jarige jongeren deel aan regulier onderwijs (voltijd en deeltijd). In 2008 is dit toegenomen tot 25 procent (figuur 3.5). In Nederland liggen deze percentages op respectievelijk 21 en 29 procent.

Overigens laten landen als België, Zweden, en Finland een hogere onderwijsdeelname in deze leeftijdsgroep zien dan Nederland. Dit is enerzijds te wijten aan verschillen tussen de onderwijsstelsels, waaronder de leeftijd bij uitstroming, de inrichting van het beroepsonderwijs en de daarmee samenhangende behoefte van de arbeidsmarkt (zie hoofdstuk 1). Verder merken we op dat in deze landen de parttime deelname aan het regulier onderwijs beduidend groter is dan in Nederland (figuur 3.6).

Ontwikkeling onderwijs voor volwassenen: Leven lang leren

De kenniseconomie vraagt dat mensen zich tijdens hun leven blijven ontwikkelen, dat ze blijven werken en leren. Er worden andere eisen gesteld aan de moderne werknemer en moderne ondernemer. Dit betekent dat ook na afsluiting van het reguliere onderwijs een leven lang leren de levenshouding van elke Nederlandse burger moet worden.

Het vorige kabinet onderstreepte het belang van een leven lang leren. Met regio's en sectoren zijn convenanten afgesloten over op te richten duurzame regionale samenwerkingsverbanden op het terrein van leven lang leren, trajecten voor Erkenning Verworven Competenties (EVC) en leerwerktrajecten. In 2006 is ook de Associate Degree geïntroduceerd.

Ook binnen de EU, is veel aandacht voor leven lang leren. Als onderdeel van de Lissabon strategie met doelen voor 2010, maar ook in het nieuwe EU 2020 programma voor onderwijs en training. Voor het meten van de voortgang op Europees niveau is er de Leven Lang Leren (LLL) indicator. Deze is gedefinieerd als het percentage 25- tot 64-jarigen dat deelneemt aan een opleiding of cursus (zowel formeel als niet-formeel) in de vier weken voorafgaand aan de enquête. Nederland heeft voor 2020 als doel om een percentage van tenminste 20 procent te behalen. Tussen 2000 en 2009 is de waarde van deze indicator in Nederland toegenomen van 15,5 procent naar 17 procent. Hiermee behoort Nederland in absolute zin tot de best

presterende landen van Europa. De groei is de afgelopen jaren echter minder sterk geweest dan in enkele andere landen en gemiddeld in Europa (figuur 3.7).

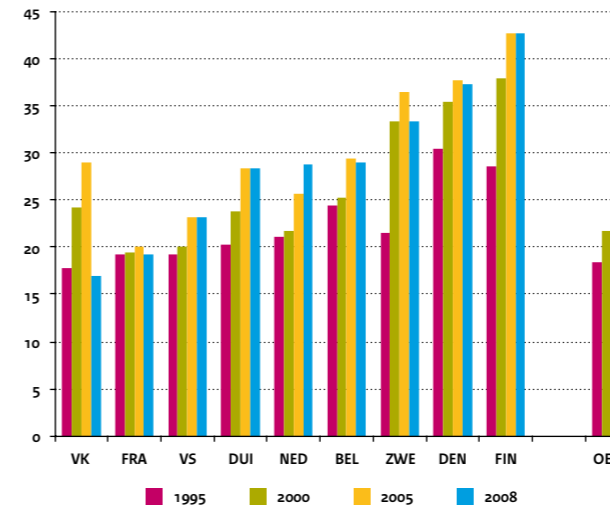
Ook qua deelname van volwassenen aan formeel (bekostigd) onderwijs behoort Nederland niet tot de best presterende landen. In 2008 nam 2,8 procent van de mensen tussen de 30 en 40 aan formeel (bekostigd) onderwijs deel, en 0,7 procent van mensen boven de 40. Dit is ruim onder het OESO-gemiddelde van respectievelijk 6,0 procent en 1,6 procent ('Education at a Glance 2010'). De deelname aan het ho van dertigplussers in Nederland is weliswaar sinds 1990 met 10 procent gegroeid, maar blijft sterk achter bij de totale groei van het aantal studenten in die periode (42 procent).

In 2007 is op Europees niveau een enquête afgenomen, de Adult Education Survey (AES), waarmee meer gedetailleerde informatie over een leven lang leren is verkregen. In deze enquête is gevraagd naar cursusdeelname over de afgelopen 12 maanden (in plaats van vier weken bij de LLL-indicator van de EU). Het betreft cursussen in een institutionele setting van zowel formeel als niet-formeel onderwijs. De enquête is door de OESO uitgebreid voor een aantal niet-EU landen.

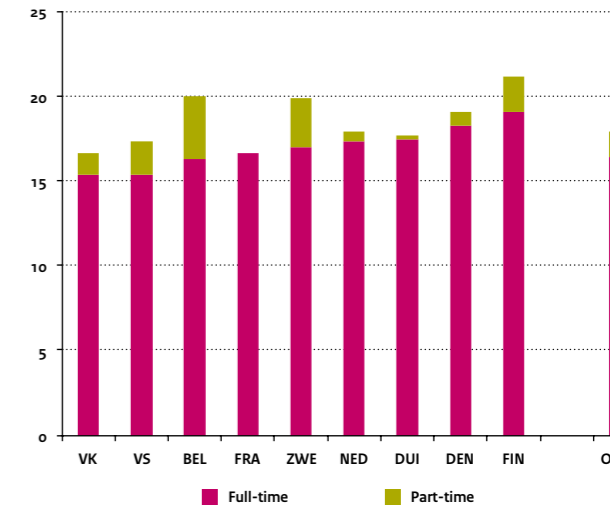
In 'Education at a Glance' 2010 staan de resultaten. Het blijkt dat in de OESO-landen gemiddeld 41 procent van de beroepsbevolking deelneemt aan een opleiding of cursus. De verschillen tussen de landen zijn echter groot. In Zweden neemt meer dan 70 procent van de volwassen bevolking deel, en in Frankrijk bedraagt het percentage maar 35 procent. Met een deelnamepercentage van 45 procent staat Nederland binnen de OESO op de 8e plaats. De internationale positie is echter niet zo interessant als de verschillen binnen een land tussen specifieke bevolkingsgroepen.

Afgezien van het verschil in deelnamepercentages tussen landen is het opvallend dat hoger opgeleiden in alle vergelijkingslanden vaker een opleiding volgen (figuur 3.8). Jongeren (25-34 jarigen) volgen gemiddeld twee keer zo vaak een opleiding of cursus als ouderen (55-64 jaar). Arbeidsparticipatie werkt eveneens bevorderend op de cursusdeelname: werkenden volgen vaker cursussen dan werklozen, die weer vaker cursussen volgen dan mensen die niet deelnemen aan het arbeidsproces.

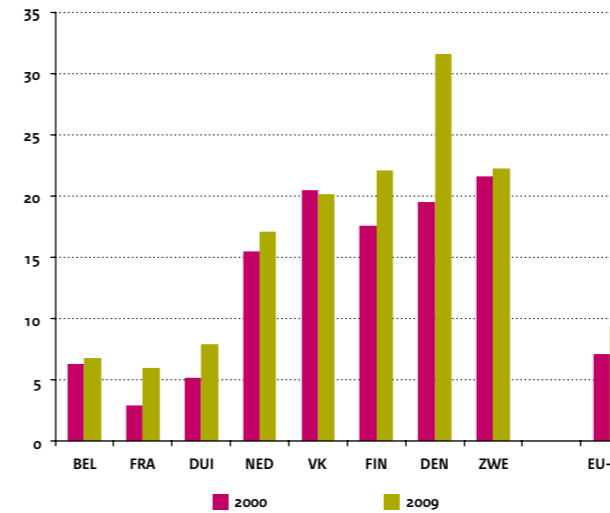
Figuur 3.5 Onderwijsdeelname aan regulier onderwijs 20-29 jarigen als percentage van de totale leeftijdsgroep

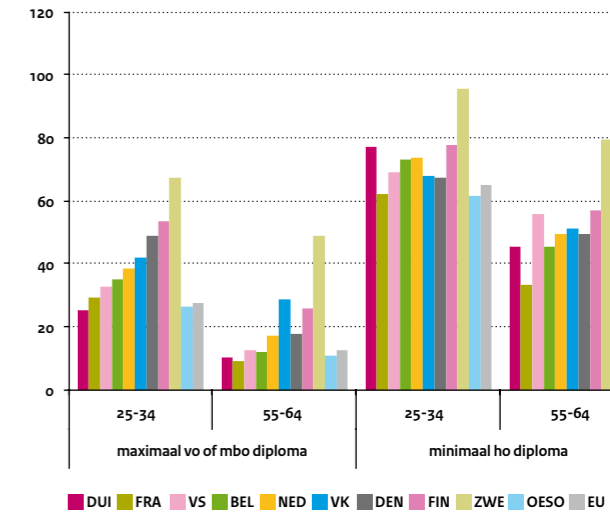
Figuur 3.6 Verwacht aantal jaren in het onderwijs Vanaf het 5^e levensjaar, fulltime en parttime, 2008

Figuur 3.7 Percentage van 25- t/m 64-jarigen dat deelneemt aan leeractiviteiten (Leven Lang Leren) In de afgelopen 4 weken voorafgaand aan de enquête

Figuur 3.8 Percentage volwassen dat deelneemt aan leeractiviteiten naar leeftijd en opleidingsniveau In de afgelopen 12 maanden

In de meeste vergelijkingslanden geldt daarbij dat werkende vrouwen vaker cursussen volgen dan werkende mannen (figuur 3.9). Kijken we meer in detail naar het type cursussen dan blijkt dat gemiddeld binnen de OESO tweederde van alle cursusdeelnemers een (niet-formele) werkgerelateerde opleiding volgt. In Nederland ligt dit percentage hoger: op ongeveer 80 procent.

Doorstroom tussen sectoren

Het percentage Nederlandse jongeren dat deelneemt aan hogere onderwijsvormen wordt steeds groter. Deze trend is al zeer lang gaande en is inmiddels al zichtbaar binnen het vo. Het aandeel jongeren dat rond 15-jarige leeftijd (3^e leerjaar vo) onderwijs volgt binnen de route havo/vwo is in de afgelopen dertig jaar met 10 procentpunt toegenomen, van 34 procent naar 44 procent (figuur 3.10). Als gevolg hiervan gaat een afnemend percentage naar het vmbo (exclusief leerwegerondersteunend onderwijs, of lwoo). Tien jaar geleden was het percentage leerlingen dat in het derde leerjaar van het vmbo zat nog ruim 10 procentpunt hoger dan in havo en vwo. In 2008 waren de verhoudingen omgekeerd en gingen er iets meer leerlingen naar het havo en vwo dan naar het vmbo. Volgens de huidige prognose zal deze trend zich in de komende jaren verder doorzetten.

In het recente verleden is het niveau van de gemiddelde uitstroom uit het vo nog eens extra gestegen, doordat meer vmbo-gediplomeerden doorstroomden naar de havo. Jaarlijks stroomt nu bijna een kwart van alle vmbo-gediplomeerden in de theoretische en gemengde leerweg door naar de havo.

Vooralsnog gaat de daling van de deelname en uitstroom uit het vmbo nog niet ten koste van het mbo. Door het terugdringen van het voortijdig schoolverlaten is de doorstroom van vmbo naar mbo bevorderd. Dat geldt ook voor de interne doorstroom binnen het mbo en de indirecte zij-instroom. Zo doen de meeste personen die een beroepsbegeleidende leerweg (bbl) volgen dit vanuit een werksituatie. Zij hebben gemiddeld de leeftijd van 27 jaar. Mede hierdoor kent het mbo sinds 2004 beduidend meer deelnemers.

De toegenomen in- en doorstroom naar havo en vwo vormen de belangrijkste motor voor de groei van de deelname aan het hoger

onderwijs. Daarnaast is de instroom in het hbo ook toegenomen, doordat tot 2006 meer mbo-gediplomeerden zijn doorgestroomd naar het hbo (figuur 3.11). Inmiddels is het grootste deel van de hbo-studenten afkomstig van (directe doorstroom) havo (ruim 30 procent). Bijna een kwart is afkomstig van directe doorstroom uit mbo, en 35 procent betreft indirecte instroom. Meer dan de helft van de instromers in het wo komt direct van het vwo (fig. 3.12).

Toename zorgleerlingen

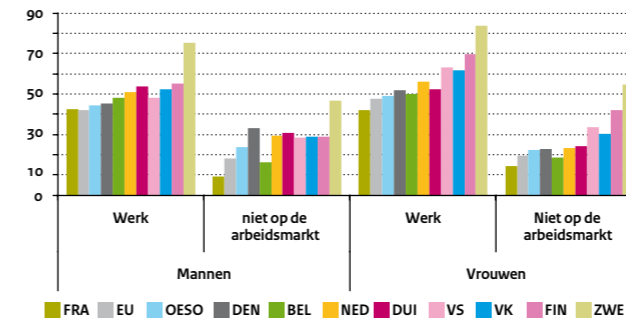
Leerlingen in het speciaal onderwijs (so) en het speciaal basisonderwijs (sbao), alsmede de rugzakleerlingen in het basisonderwijs, maken ruim 6 procent uit van het totaal aantal leerlingen van 4 tot 11 jaar. Dit percentage is de afgelopen jaren toegenomen, en naar verwachting zal het in de komende jaren nog slechts licht toenemen (figuur 3.13).

Dit wordt verklaard door de volgende ontwikkelingen:

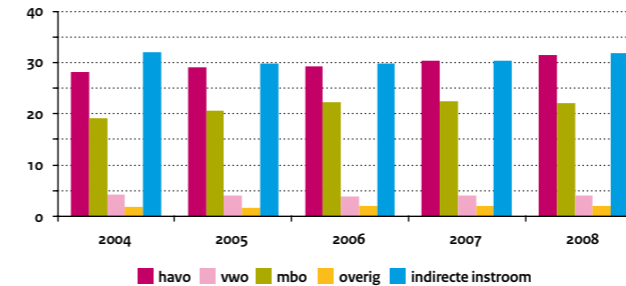
- Onder invloed van het WSNS-beleid (Weer Samen naar School) gaan vanaf 1995 relatief minder leerlingen naar het sbao. Deze leerlingen blijven nu vaak in het basisonderwijs. Dat betekent dat er een groeiende groep zorgleerlingen in het basisonderwijs zit, in plaats van in het sbao. De omvang van deze groep is niet goed bekend en is daarom ook niet in de figuur opgenomen.
- Na de invoering van leerlinggebonden financiering (LGF) in 2003 is het aantal rugzakleerlingen sterk toegenomen. Het groeitempo is wel aan het afnemen. Deze leerlingen zouden voorheen hebben deelgenomen aan het speciaal onderwijs. Naar verwachting zal het aantal vanaf dit jaar vrijwel stabiel blijven.

Ook in het voortgezet onderwijs zijn er steeds meer leerlingen die extra zorg en ondersteuning nodig hebben (figuur 3.14). Het aandeel leerlingen in vo met lwoo en praktijkonderwijs (pro) is in het verleden wel aanzienlijk toegenomen, maar vanaf 2005 is aan deze stijging een einde gekomen. Ook voor de komende jaren wordt geen groei meer verwacht. Echter, er is nog steeds een flinke groei in het voortgezet speciaal onderwijs en ook het percentage lgf-leerlingen groeit nog door. Leerlingen kunnen namelijk vanuit het basisonderwijs hun lgf meenemen naar het voortgezet onderwijs. Voor de komende jaren wordt in deze beide categorieën zorgleerlingen nog wel enige verdere groei verwacht.

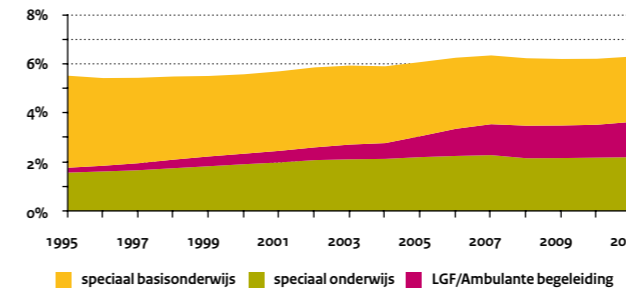
Figuur 3.9 Percentage 25 t/m 64-jarigen dat deelneemt aan leeractiviteiten (2008)
Naar geslacht en arbeidsmarktstatus, de afgelopen 12 maanden

Figuur 3.11 Percentage directe en indirecte instroom in het hbo, naar vooropleiding

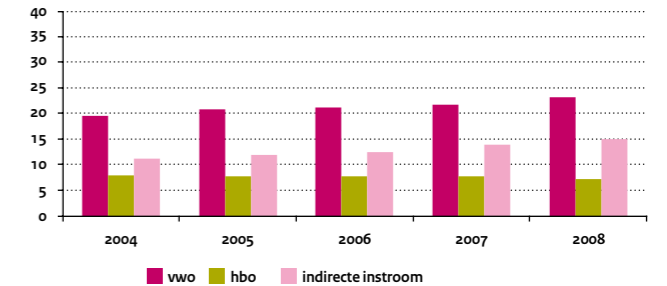
Figuur 3.13 Percentage zorgleerlingen in het po Ten opzichte van 4-11 jarigen

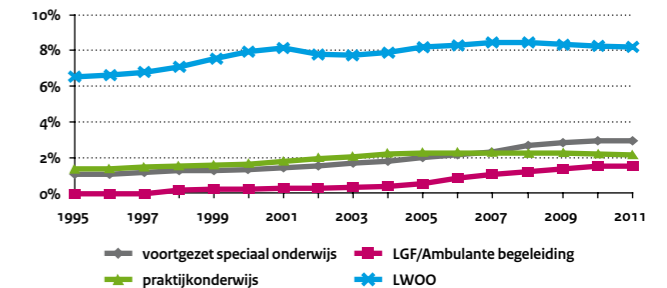
Figuur 3.10 Verdeling in het derde leerjaar vo Naar zorg, vmbo en havo/vwo

Figuur 3.12 Percentage directe en indirecte instroom in het wo, naar vooropleiding

Figuur 3.14 Percentage zorgleerlingen in het vo Ten opzichte van 12-17 jarigen

Voor het mbo is lgf pas in 2006 ingevoerd. Sindsdien is het aantal leerlingen met een lgf relatief sterk toegenomen, maar ook hier wordt verwacht dat het groeitempo zal afnemen.

Onderwijsdeelname naar geslacht

Vrouwen volgen vaker hogere opleidingsniveaus

In het po en vo is de onderwijsdeelname van jongens en meisjes vanwege de leerplicht identiek aan de demografische ontwikkeling. Per schoolsoort in het vo varieert echter de verdeling van jongens en meisjes. In het vso, pro en lwoo is het aandeel meisjes tussen 1990 en 2005 opvallend gestegen. Was in 1990 de verhouding tussen jongens en meisjes in deze schoolsoorten 64:36, in 2009 is de verhouding 56:44. Desondanks vormen de jongens nog steeds de meerderheid. Ook in het vmbo (derde leerjaar) zijn er meer jongens dan meisjes, maar is de verhouding al jaren stabiel op 53:47. In het derde leerjaar van havo en vwo zijn er daarentegen weer iets meer meisjes dan jongens (verhouding 52:48).

In het mbo volgen vrouwen vaker een opleiding van een hoger niveau dan mannen (figuur 3.15). Vrouwen kiezen ook vaker voor een opleiding in de beroepsopleidende leerweg. De meeste (autochtone) vrouwen kiezen voor de sector zorg en welzijn, terwijl de meeste mannen de technische richting in gaan.

In het hoger onderwijs heeft de verdeling tussen de seksen de afgelopen 60 jaar een sterke verandering doorgemaakt. In 1950 studeerden bijna driemaal zoveel mannen als vrouwen in het hoger onderwijs. In 1999 waren er voor het eerst meer vrouwelijke studenten. Deze trend heeft zich sindsdien doorgezet. In 2009 was de verhouding tussen mannelijke en vrouwelijke studenten in Nederland 48:52.

Ook internationaal stromen in de meeste landen meer vrouwen dan mannen in het hoger onderwijs in. 'Education at a Glance 2010' toont het instroompercentage van mensen die zich voor het eerst inschrijven in een opleiding op ISCED5A niveau (de langere ho-opleidingen van minstens 3 jaar) (figuur 3.16). In deze indicator zijn per leeftijdsjaar de instroompercentages bij elkaar geteld. Hieruit blijkt dat ook gemiddeld in de OESO-landen en in de meeste verge-

lijkslanden meer vrouwen dan mannen instromen in het hoger onderwijs. In Duitsland is het instroompercentage van mannen en vrouwen nagenoeg gelijk. Hieruit mogen we concluderen dat vrouwen en mannen in het (hoger) onderwijs ook internationaal inmiddels dezelfde kansen hebben.

Onderwijsdeelname naar sociaaleconomisch milieu

Sociaaleconomische status van invloed

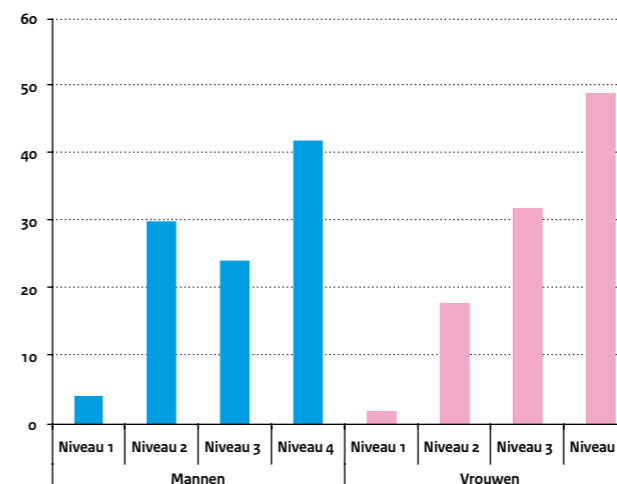
Een van de specifieke kenmerken van het Nederlandse onderwijsstelsel is de vrije schoolkeuze. Vrije schoolkeuze kan echter tot segregatie tussen bepaalde groepen leerlingen leiden. Dit gebeurt als leerlingen met een lagere sociaaleconomische status (SES) vaker kiezen voor scholen met een lagere kwaliteit. In dat geval is er sprake van verminderde toegankelijkheid tot hogere onderwijssoorten voor bepaalde groepen leerlingen. Als uitgangspunt voor sociaaleconomische status nemen we hier het opleidingsniveau van ouders. Hoger opgeleiden hebben immers in het algemeen ook een hoger salaris.

Uit onderzoek van het CBS naar de brugklascohorten uit 1989 en 1999 blijkt inderdaad dat leerlingen met hoogopgeleide ouders (hoge sociaaleconomische achtergrond) vaker instromen in het hoger onderwijs dan leerlingen met lager opgeleide ouders. Leerlingen in brugklascohort 1989 met hoog opgeleide ouders gingen bijvoorbeeld vier maal zo vaak naar het wo als leerlingen met ouders met een opleiding op het niveau van havo, vwo of mbo. Leerlingen in brugklascohort 1999 met hoogopgeleide ouders gingen nog altijd twee maal zo vaak naar het wo (figuur 3.17).

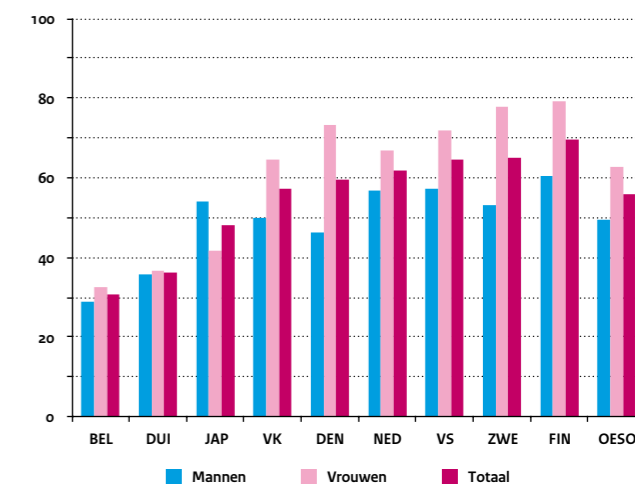
Uit verdere analyse van het brugklascohort 1999 bleek dat bijna de helft van de leerlingen in het wo ouders had met een opleiding op hbo- of wo-niveau. In het hbo had het grootste deel van de leerlingen (44 procent) ouders die een diploma hebben op havo-, vwo- of mbo-niveau (figuur 3.18).

Hoe de situatie in 2009 was, is niet goed bekend. In het najaar van 2010 start het CBS, in opdracht van OCW, een pilot-onderzoek naar de instroom in het ho. Dit onderzoek zal op basis van registergegevens plaatsvinden, waarbij een leeftijdscohort 16-jarigen wordt gevolgd.

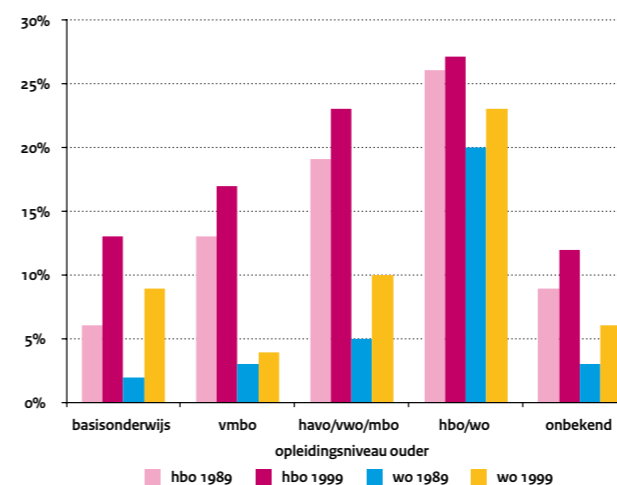
Figuur 3.15 Mbo deelnemers (autochtoon) naar niveau en geslacht (2008/09)
In procenten van het totaal

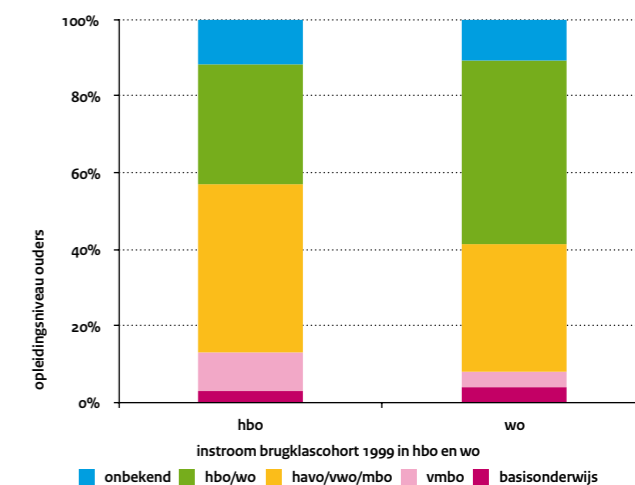
Figuur 3.16 Instroom in het hoger onderwijs (2008)
Som van de netto instroom per leeftijdsjaar, naar geslacht

Figuur 3.17 Instroom in het hoger onderwijs van leerlingen uit brugklascohorten 1989 en 1999
Maximaal twee jaar na het behalen van het einddiploma vo, naar opleidingsniveau ouders

Figuur 3.18 Ingeschrevenen in hoger onderwijs afkomstig uit brugklascohort 1999
Naar opleidingsniveau ouders

In de toekomst zal een reguliere monitoring van de toegankelijkheid van het ho (naar sociaaleconomische status) worden opgezet.

De relatie tussen het opleidingsniveau van de ouders en de deelname van de kinderen aan het hoger onderwijs blijkt ook in andere Europese landen. De resultaten van het onderzoek Eurostudent III (2008-09) laten zien dat in vrijwel alle Europese landen ho-studenten met een vader met een lage opleiding zijn ondervertegenwoordigd (figuur 3.19). Die ondervertegenwoordiging van studenten met laag opgeleide ouders geldt echter niet voor Nederland (en Spanje en in iets mindere mate voor Finland), waar juist sprake is van een gelijke vertegenwoordiging. Dit zou er op kunnen duiden dat in Nederland, in tegenstelling tot in veel andere Europese landen, de sociaaleconomische status in elk geval niet belemmerend werkt voor deelname aan ho.

Onderwijsdeelname naar etniciteit

Niet-westerse allochtonen oververtegenwoordigd in lagere onderwijssoorten
Niet-westerse allochtonen hebben minimaal één ouder die is geboren in een niet-westerse land. Zij volgen vaker dan autochtonen en westerse allochtonen een lagere onderwijssoort. Zo is bijna 20 procent van alle leerlingen in het vmbo van niet-westerse allochtone afkomst, en ruim 5 procent van westerse allochtone afkomst. Op havo/vwo-niveau is ruim 10 procent van de onderwijsdeelnemers van niet-westerse allochtone afkomst (figuur 3.20). Niet-westerse allochtone leerlingen gaan dus minder vaak naar een havo/vwo school dan hun westerse klasgenoten.

Door de geringere deelname is ook het aandeel van hen dat een havo- of vwo-diploma haalt ongeveer de helft lager dan onder jongeren met een Nederlandse achtergrond. Turkse en Marokkaanse jongeren halen het minst vaak een havo- of vwo-diploma. Wel neemt sinds 2005 onder alle herkomstgroepen het aantal havo- en vwo-gediplomeerden toe. Van de kinderen met een Nederlandse achtergrond rondt 38 procent de havo of het vwo succesvol af. Van de kinderen met een Turkse en Marokkaanse achtergrond slaagt daar maar 15 procent in. Kinderen van Surinaamse en Antilliaanse afkomst hebben met 20 procent een iets betere score (figuur 3.21).

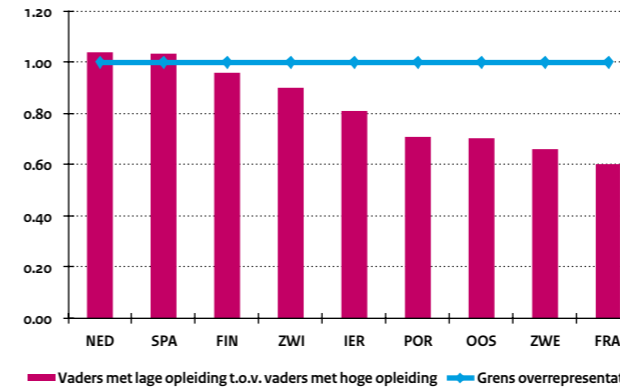
Qua onderwijsdeelname en gediplomeerden is er dus duidelijk sprake van segregatie tussen autochtonen en allochtonen. Maar er zijn ook verschillen in schoolprestaties. Vooral op het gebied van begrijpend lezen en woordenschat presteren niet-westerse allochtonen lager dan gemiddeld. Ook bij het centraal schriftelijk examen in het vo blijven de prestaties van allochtone leerlingen achter op die van autochtonen.

Als oorzaak van de deelname- en prestatieachterstand van niet-westerse allochtonen aan hogere onderwijssoorten wordt de zwakke sociaaleconomische achtergrond van kinderen gezien. Het merendeel van de kinderen met een niet-westerse achtergrond in Nederland groeit op in gezinnen met een zwakkere sociaaleconomische positie dan die van gezinnen met een Nederlandse achtergrond. Het opleidingsniveau van ouders met een migrantenachtergrond is vaak beduidend lager dan dat van ouders met een Nederlandse achtergrond. Een groot aandeel van de Marokkaanse en Turkse ouders heeft daarnaast moeite met het spreken en schrijven in de Nederlandse taal, maar, zoals eerder aangegeven, lijkt het opleidingsniveau van de ouders in Nederland doorslaggevend voor de onderwijsresultaten van kinderen. Als gevolg hiervan hebben kinderen met een migrantenachtergrond al een flinke achterstand als zij in het po beginnen. De achterstand houden ze meestal tot het einde van hun verblijf in het po. Hierdoor nemen kinderen met een migrantenachtergrond vaker deel aan het speciaal onderwijs. Ook stromen zij, door zwakkere leerresultaten in het po, relatief vaak door naar het vmbo en relatief minder vaak naar de havo en het vwo.

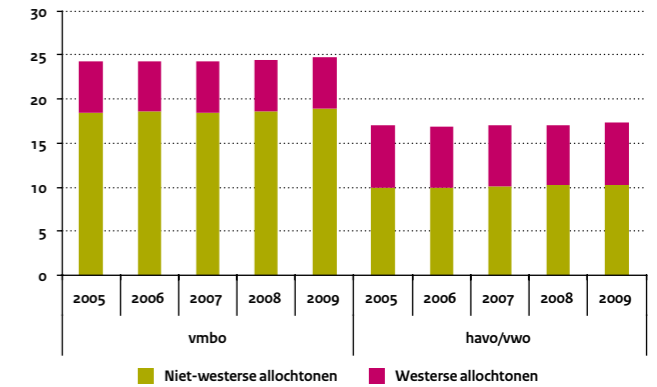
Ook binnen het mbo volgen niet-westerse allochtonen vaker opleidingen van een lager niveau dan autochtonen en westerse allochtonen. Het percentage niet-westerse leerlingen op de mbo-niveaus 1 en 2 is groter dan bij autochtonen en westerse allochtonen (figuur 3.22).

De ondervertegenwoordiging van niet-westerse allochtonen in de hogere onderwijstypen van het vo en mbo zet zich voort in het hoger onderwijs. Dit betreft vooral de jongste leeftijdsgroep. Veel meer autochtone Nederlanders dan niet-westerse allochtonen van 16-20 jaar gaan naar het hbo. Bij de 21- tot 25-jarigen is het verschil echter niet zo groot. Dit duidt erop dat niet-westerse allochtonen, ondanks een start in het vmbo, relatief vaak via een indirecte en langere leer-route alsnog de weg naar het hbo afleggen.

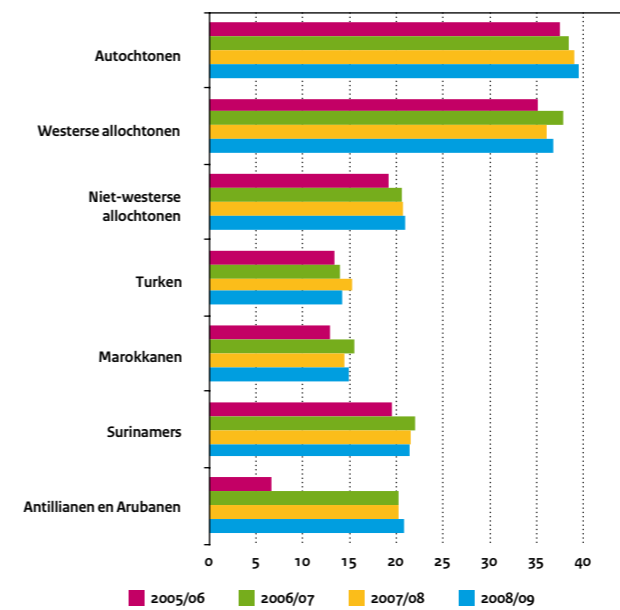
Figuur 3.19 Opleidingsniveau van vaders van studenten, internationaal vergeleken
In procenten van het totaal, 2008/09

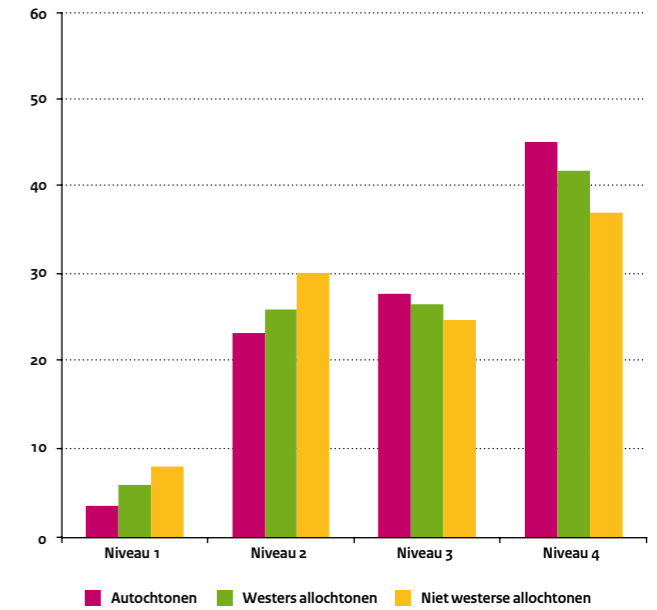
Figuur 3.20 Allochtonen in het derde leerjaar vo
Percentage van totaal aantal leerlingen
In vmbo en havo/vwo

Figuur 3.21 Havo- en vwo-gediplomeerden naar herkomst
Als percentage van het totaal aantal 17-jarigen
van de herkomstgroep

Figuur 3.22 Verdeling van mbo deelnemers over de niveaus naar etniciteit
In procenten van het totaal, 2009/10

Aan het wo nemen echter in alle leeftijdsgroepen relatief minder niet-westerse allochtonen deel (figuur 3.23). Van de niet-westerse allochtonen die instromen in het hbo kiezen de meesten voor de studierichtingen 'economie' en 'gedrag en maatschappij'. Bij wo prevaleren de studierichtingen 'recht' en 'gezondheid' (figuur 3.24).

3.1.2 Kwaliteit

Een goed opgeleide bevolking is essentieel voor de sociale en economische welvaart van de maatschappij. Onderwijs is voor individuen de sleutel tot maatschappelijk succes. De huidige kenniseconomie stelt hoge eisen. Deze paragraaf toont de ontwikkeling van de kwaliteit van de schoolorganisatie en geeft (historische) informatie over het behaalde resultaat. Hierbij wordt voor het eerste deel gekeken naar oordelen van ouders en de inspectie, studietijd, leraren en ICT in het onderwijs. Om het behaalde resultaat in kaart te brengen wordt onder andere gekeken naar gediplomeerden, het opleidingsniveau van de bevolking en de aansluiting op de arbeidsmarkt.

Oordeel inspectie over de onderwijskwaliteit

Ieder jaar beoordeelt de inspectie of scholen in het (speciaal) basisonderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs voldoen aan de normen voor basiskwaliteit. Dat gebeurt op basis van gegevens over de opbrengsten, de jaarverslaggeving van het bestuur en signalen over scholen of opleidingen. Is alles in orde, dan krijgt de school of opleiding basistoelicht. Zijn er aanwijzingen dat er iets mis is, dan onderzoekt de inspectie of de school zwak of zeer zwak is. In dat geval liggen de prestaties ruim onder het gemiddelde niveau dat op grond van de kenmerken van de leerling-populatie mag worden verwacht. Meer specifiek: in het primair- en voortgezet onderwijs is een school zwak als de opbrengsten van groep 8 drie jaar onder de inspectienormen liggen. Zijn er naast onvoldoende opbrengsten ernstige tekortkomingen in het onderwijsleerproces, dan is de school zeer zwak.

Basisonderwijs

De kwaliteit van het basisonderwijs, gemeten aan de hand van zes indicatoren, laat door de tijd weinig verandering zien. Eindopbrengsten, leerstofaanbod (dat de kerndoelen dekt en tot en met

het niveau van groep 8 aan de orde komt), efficiënt gebruik van onderwijstijd en kwaliteit van instructie zijn steeds op meer dan 90 procent van de scholen voldoende (figuur 3.25). Voor de eindopbrengsten bekijkt de inspectie hoe de eindresultaten voor taal en rekenen zich verhouden tot het verwachte niveau, op basis van de kenmerken van de leerling-populatie. De lichte terugval in scholen met voldoende eindopbrengsten in 2007-2008 blijkt geen trend te zijn. De positieve trends bij zorg en begeleiding en kwaliteitszorg zijn kleiner dan vorig jaar, maar zetten door.

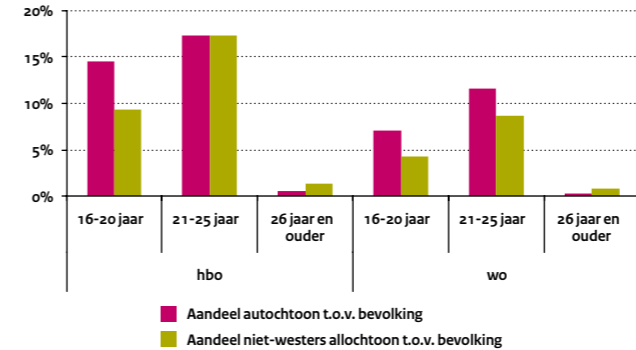
In het basisonderwijs groeide de afgelopen jaren het percentage scholen met basistoelicht, voornamelijk door een afname van het aantal zwakke scholen. Het aantal zeer zwakke basisscholen daalde het afgelopen schooljaar van 108 naar 96 (figuur 3.26). Wel zijn er regionale verschillen: de inspectie constateert in haar jaarverslag dat de kwaliteit van scholen achterblijft in de noordelijke provincies, Zeeland, Flevoland en de grote steden. Zo is 15,4 procent van de basisscholen in Amsterdam zwak of zeer zwak, tegen 7,2 procent van alle basisscholen in Nederland.

Ook is er verschil tussen de prestaties van kleinere en grotere scholen: van de kleine scholen met 1-100 leerlingen is 13,5 procent zwak of zeer zwak ten opzichte van 7,2 procent van alle basisscholen in Nederland. Daarnaast zijn er verschillen qua denominatie: katholieke scholen zijn traditioneel het minst vaak zwak, gevolgd door protestants christelijke, openbare en islamitische scholen.

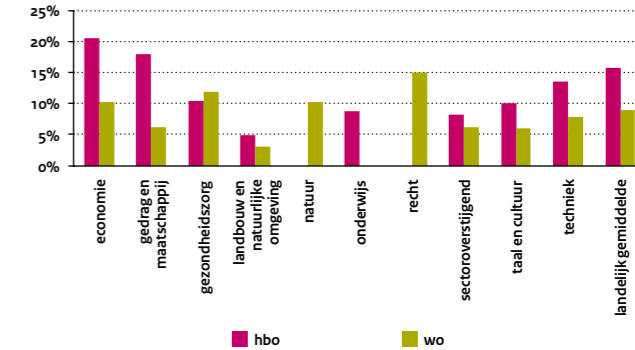
Voortgezet onderwijs

Het overgrote deel van de afdelingen in het voortgezet onderwijs heeft basistoelicht. Slechts 8,5 procent heeft aangepast toezicht vanwege zwakke kwaliteit, meestal vanwege onvoldoende opbrengsten (figuur 3.27). Dit percentage is lager dan vorig jaar. Daarnaast is 1 procent van de schoolsoorten als zeer zwak beoordeeld. Hier zijn niet alleen problemen met de opbrengsten, maar ook op essentiële andere punten is de kwaliteit onvoldoende. Ook dit percentage is lager dan vorig jaar. Zwakke en zeer zwakke scholen komen van alle schoolsoorten het meest voor in het vwo (ruim 12 procent). Dit heeft te maken met onvoldoende opbrengsten, en vooral met grote verschillen tussen cijfers voor het schoolexamen en het centraal schriftelijk examen.

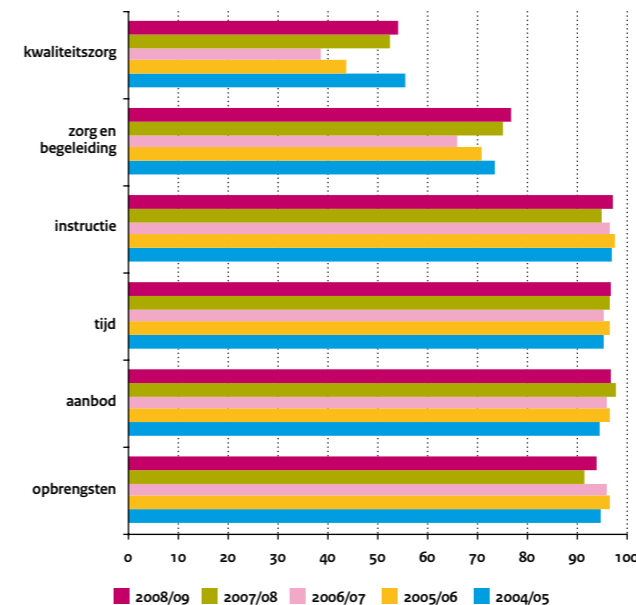
Figuur 3.23 Deelname aan hbo en wo
Autochtone en niet westerse allochtone studenten in relatie tot de omvang van de bevolkingsgroep, naar leeftijd, 2009

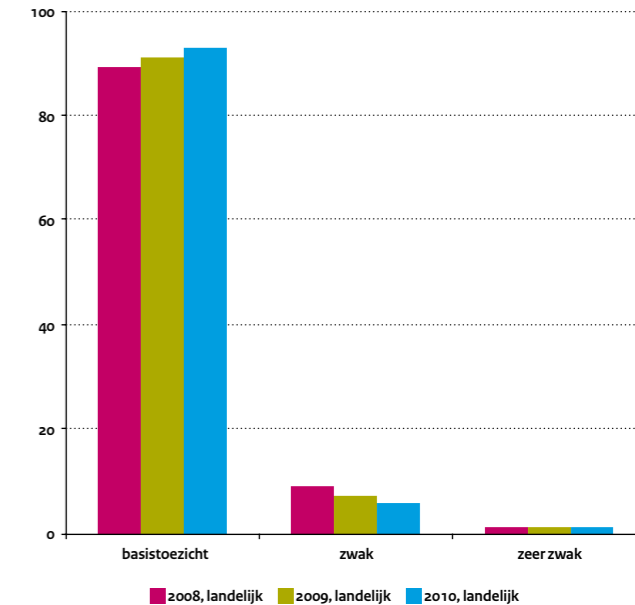
Figuur 3.24 Percentage niet-westerse allochtone studenten met de Nederlandse nationaliteit dat instroomt in ho
Per sector, 2009

Figuur 3.25 De kwaliteit van het basisonderwijs
Percentage scholen dat voldoende scoort op kwaliteitskenmerken

Figuur 3.26 Toezichtsarrangementen basisonderwijs
Percentage scholen met basistoelicht, zwakke en zeer zwakke scholen

Net als in het basisonderwijs zijn zwakke scholen in het voortgezet onderwijs niet evenredig over het land verspreid. Vooral de vier grote steden hebben de meeste zwakke en zeer zwakke scholen: ruim 20 procent. In de middelgrote steden is dat 10 procent en in de rest van het land 7 procent. De opbrengsten in de vier grote steden blijven achter. Te veel leerlingen doubleren of stromen voortijdig uit. In de rest van Nederland is dat veel minder vaak het geval. De verklaringen moeten onder andere worden gezocht in de accumulatie van overbelaste jongeren in de G4, te veel leerlingen uit sociaaleconomische en sociaalculturele achterstandssituaties, personele problemen en onvoldoende aandacht voor prestaties. Verder blijken kleine vestigingen (minder dan driehonderd leerlingen) vaker zwak of zeer zwak dan grotere vestigingen.

Het leerstofaanbod werd in schooljaar 2008-09 als voldoende beoordeeld op bijna alle scholen. Het percentage scholen dat efficiënt gebruik maakt van de onderwijstijd (de uitval van geplande onderwijsactiviteiten, het ongeoorloofde verzuim en de mate waarin leraren efficiënt gebruik maken van de onderwijstijd) is in 2008-09 toegenomen tot 95 procent. De kwaliteit van de instructie is in 2008-09 licht verbeterd ten opzichte van 2007-08, maar ligt met 85 procent nog altijd lager dan in 2004-05. De kwaliteit van de zorg en begeleiding van zwakke leerlingen vertoont een stijging en is op 89 procent van de scholen als voldoende beoordeeld. De kwaliteit van de zorg over de opbrengsten en onderwijsleerprocessen is in navolging van het schooljaar 2007-08 opnieuw sterk verbeterd en was in 2008-09 op ongeveer tweederde van de scholen voldoende.

De kwaliteit van het voortgezet onderwijs is wisselend (figuur 3.28). De opbrengsten (afgezet tegen het verwachte niveau, op basis van kenmerken leerlingen populatie) werden in eerdere schooljaren op vestigingsniveau berekend. Nu gebeurt dat op het niveau van schoolsoorten. Die berekening is voor drie schooljaren mogelijk. Er wordt gekeken naar het rendement voor de onder- en bovenbouw, het gemiddelde cijfer voor het centraal examen en het verschil tussen de cijfers voor het schoolexamen en het centraal examen. Landelijk is er niet veel veranderd in vergelijking met 2008, alleen werd de situatie in het vwo ongunstiger (figuur 3.29). Dit ligt vooral aan de verschillen tussen cijfers voor het schoolexamen en het centraal examen.

Beroepsonderwijs

Sinds 1 februari 2010 publiceert de inspectie maandelijks een lijst met zeer zwakke mbo-opleidingen. Er zijn dus nog geen historische gegevens beschikbaar. In het beroepsonderwijs beschouwt de inspectie een opleiding als zeer zwak als de opbrengsten niet aan de norm voldoen en als de onderwijskwaliteit of examenkwaliteit niet aan de norm voldoet. Een opleiding geldt als zwak als alleen de opbrengsten onvoldoende zijn of alleen het onderwijsproces onvoldoende kwaliteit heeft. Van de ongeveer elfduizend geregistreerde opleidingen deed de inspectie in 2008-09 onderzoek naar 444 opleidingen, vanwege risico's op tekortkomingen. Daarnaast kregen nog 433 opleidingen een onderzoek naar kwaliteitsverbetering, vanwege in een eerder stadium geconstateerde tekortkomingen. Ongeveer 5 procent (44 opleidingen) van het totaal onderzochte aantal is uiteindelijk op de lijst zeer zwakke opleidingen terecht gekomen en ongeveer 47 procent (411 opleidingen) is als zwak aangemerkt. Hoofdpijnen op de zwakke opleidingen blijken de intake en begeleiding van studenten, waardoor studenten voortijdig uitvallen.

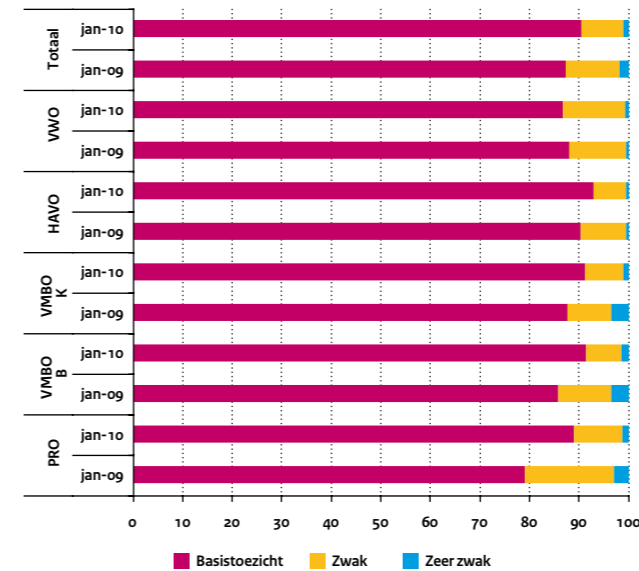
Behalve de kwaliteit van het onderwijs beoordeelt de inspectie ook de examenkwaliteit. Het mbo kent geen landelijk centraal schriftelijk examen. Op 1 februari 2010 stonden 20 mbo-opleidingen met onvoldoende examenkwaliteit op de lijst van de inspectie. Dit wordt veroorzaakt doordat een deel van de ingekochte examenproducten niet aan kwaliteitseisen voldoet.

Hoger onderwijs

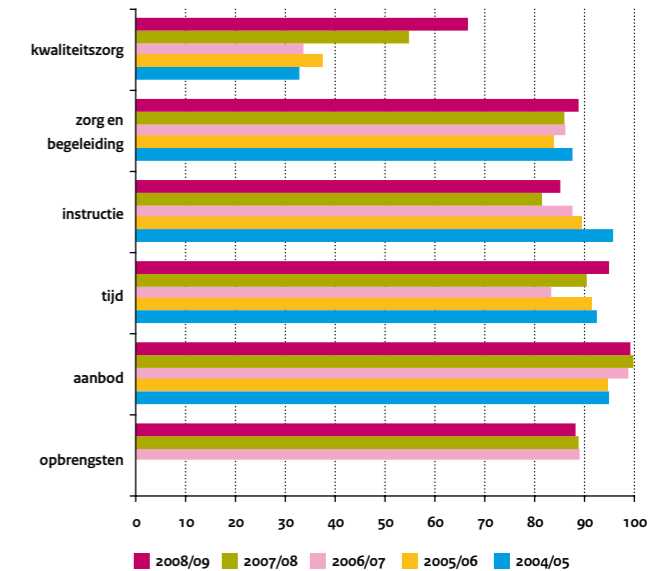
Accreditatie is de externe kwaliteitszorg van de opleidingen in het hoger onderwijs. Door accreditatie krijgt een opleiding een onafhankelijk keurmerk, waardoor de afnemers van het onderwijs ervan verzekerd zijn dat het voldoet aan de kwaliteitsvereisten en is erkend door de Nederlandse overheid. Elke erkende opleiding dient te worden geaccrediteerd en de accreditatie geldt voor 6 jaar. Het accreditatiesysteem is bij wet geregeld (in de WHW) en wordt uitgevoerd door een zelfstandig bestuursorgaan, namelijk de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO).

In 2007 is het functioneren van de NVAO aan een internationale evaluatie onderworpen. Het 'Report of the committee for the review of the NVAO' is in september 2007 verschenen en heeft het functioneren van de NVAO langs de meetlat van de 'European Standards and

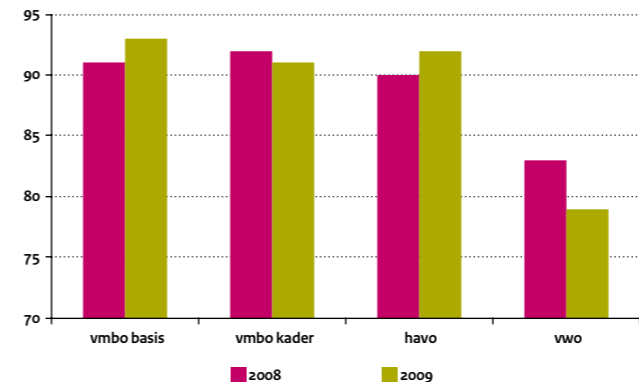
Figuur 3.27 Toezichtsarrangementen voortgezet onderwijs
Percentage scholen met basistoezicht, zwakke en zeer zwakke scholen

Figuur 3.28 De kwaliteit van het voortgezet onderwijs
Percentage scholen dat voldoende scoort op kwaliteitskenmerken

Figuur 3.29 Opbrengsten voortgezet onderwijs
Percentages scholen met voldoende opbrengsten op het niveau dat op grond van de kenmerken van de leerlingenpopulatie mag worden verwacht

Figuur 3.30 Top-100 universiteiten van Europa volgens Shanghai ranking

1	University of Cambridge	21	Universiteit Leiden
2	University of Oxford	33-58	Universiteit van Amsterdam
3	University College London	33-58	Rijksuniversiteit Groningen
4	ETH Zürich	33-58	Wageningen Universiteit
5	Imperial College London	33-58	Vrije Universiteit Amsterdam
6	University of Paris 06 (Curie)	59-79	Technische Universiteit Delft
7	University of Manchester	59-79	Erasmus Universiteit Rotterdam
8	University of Copenhagen	59-79	Radboud Universiteit Nijmegen
8	University of Paris 11 (Sud)	126-170	Universiteit Maastricht
10	Karolinska Institute	126-170	Universiteit Twente
11	Universiteit Utrecht	171-208	Universiteit Eindhoven

Guidelines' van de ENQA gelegd. De belangrijkste conclusie van deze evaluatie was dat de NVAO aan de eisen voldoet. Er is dan ook veel vertrouwen in het accreditatiesysteem, in binnen- en buitenland.

Er zijn echter ook verbeterpunten. Het systeem zou minder bureaucratisch moeten zijn en meer gericht op de inhoud. Door de Wet accreditatie (op 15 juni 2010 aanvaard door de Eerste Kamer) worden die verbeteringen realiteit. De aanpassingen van het accreditatiestelsel moeten leiden tot een stimulerende kwaliteitscultuur bij de instellingen en minder administratieve lasten voor de professionals. De beoordeling van opleidingen moet meer gericht zijn op de inhoud en resultaten dan voorheen gebeurde. Naar verwachting wordt het wetsvoorstel op 1 januari 2011 ingevoerd.

Voor de internationale waardering van een diploma wordt het European Credits Transfer System (ECTS) gebruikt. Dit systeem is in de periode 2000-2010 ingevoerd in 29 Europese landen. Hierdoor is internationale vergelijking van de waarde van diploma's mogelijk en wordt de internationale mobiliteit van studenten gestimuleerd.

De Nederlandse universiteiten doen het op de verschillende internationale ranglijsten goed, vergeleken met de andere Europese landen (figuur 3.30). De rangorde van de Nederlandse universiteiten verschilt enigszins per lijst, doordat verschillende punten met elkaar worden vergeleken. In de Shanghai-ranking staat de Universiteit van Utrecht op de 11^e plaats in Europa en wereldwijd op de 52^e plaats, vanwege de daar werkende Nobelprijswinnaars. In de Leiden-ranking staat de universiteit van Rotterdam in de (Europese) top-10, vanwege het universitair medisch centrum.

Oordeel ouders en burgers over het onderwijs

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap peilt met het Opinieonderzoek Onderwijs (voorheen de onderwijsmeter) elke twee jaar hoe de Nederlanders, in het bijzonder ouders van schoolgaande kinderen, over het onderwijs denken. Voor het eerst dit jaar zijn in het onderzoek ook de leraren ondervraagd. De resultaten voor het schooljaar 2008-09 worden in deze publicatie vergeleken met die van voorgaande jaren, vooral met die van 2007-08. Ook is in het voortgezet onderwijs gekeken naar de verschillen tussen havo/vwo en vmbo.

Burgers en ouders over primair- en voortgezet onderwijs

De rapportcijfers die de burgers en ouders in 2010 gaven voor de kwaliteit van het basis- en voortgezet onderwijs zijn nagenoeg gelijk aan 2008. Ook de gemiddelde cijfers die zij aan de leraren gaven, verschillen nauwelijks ten opzichte van 2008. Opvallend is dat ouders het vmbo hoger waarderen dan burgers. De eigen school wordt dus hoger beoordeeld dan het onderwijstype (figuur 3.31 – figuur 3.33).

Leraren over primair- en voortgezet onderwijs

Leraren zijn ondervraagd naar hun mening over de school waar zij werken en over het onderwijs in het algemeen. Leraren beoordelen de kwaliteit van de basisschool met een 7,1 en geven een 7,2 voor de leraar. Het voortgezet onderwijs krijgt een 6,5 voor de kwaliteit en een 6,7 voor de leraar. Net als bij de ouders waarderen leraren hun eigen school duidelijk hoger (po: 7,6, vo: 7,1). Met deze beoordelingen zijn leraren positiever dan burgers over het basisonderwijs, maar waarderen zij het voortgezet onderwijs hetzelfde (figuur 3.34).

Leerlingen over het voortgezet onderwijs

In 2010 is met de Laksmonitor van het Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS) voor het eerst de tevredenheid van scholieren in het voortgezet onderwijs op grote schaal onderzocht. Leerlingen in het Nederlandse voortgezet onderwijs beoordelen hun school gemiddeld met een 7,2. Leerlingen in het eerste leerjaar geven de hoogste cijfers, daarna worden ze minder tevreden naarmate ze langer op school zitten. Verder geven vwo'ers de hoogste cijfers (gemiddeld 7,1) en de vmbo'ers de laagste cijfers (gemiddeld 6,6).

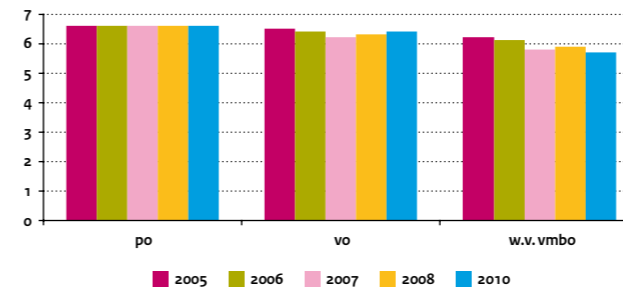
Zorgpunten in het primair en voortgezet onderwijs

Ongeveer 1 op de 10 ouders ziet als belangrijkste zorgpunt in het basisonderwijs de grootte van de klassen en de bezuinigingen. Hoewel bezuinigingen ook voor leraren een bron van zorg zijn, maken zij zich het meest zorgen om de werkdruk van leerkrachten (20 procent). Dit geldt ook voor leraren in het voortgezet onderwijs (14 procent). Ouders van leerlingen in het voortgezet onderwijs maken zich echter het meest druk over de lesuitval en het lerarentekort.

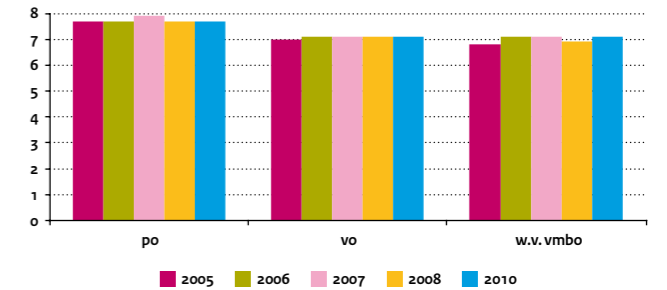
Burgers over beroepsonderwijs en hoger onderwijs

Het Opinieonderzoek Onderwijs presenteert dit jaar geen nieuwe cijfers voor het mbo en hbo. We presenteren hier dan ook de cijfers uit de voorloper van het opinieonderzoek, de Onderwijsmeter 2008.

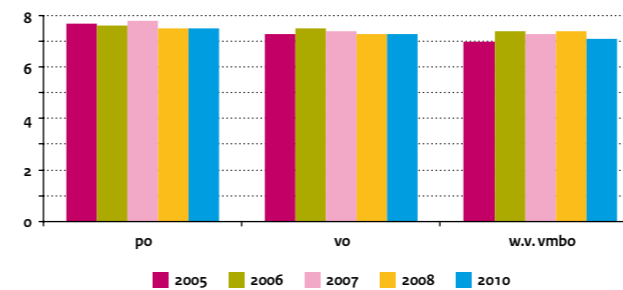
Figuur 3.31 Mening van Nederlanders over de kwaliteit van het onderwijs
Rapportcijfer van Nederlanders voor po, vo, vmbo

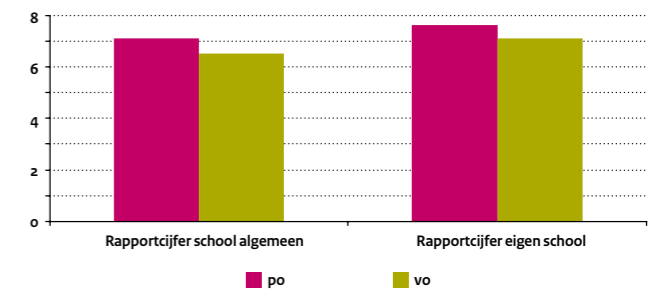
Figuur 3.32 Mening van ouders over de kwaliteit van leraren
Rapportcijfer van ouders voor de kwaliteit van de leraar van hun kind

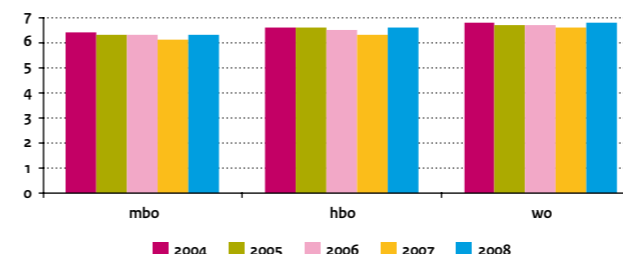
Figuur 3.33 Mening van ouders over de school van hun kind
Rapportcijfer van ouders voor de kwaliteit van de school van hun kind

Figuur 3.34 Mening van leraren over de school waar zij werken
Rapportcijfer van leraren voor de kwaliteit van hun eigen school en het basis/voortgezet onderwijs in het algemeen

Figuur 3.35 Mening van Nederlanders over de kwaliteit van het onderwijs
Rapportcijfer van Nederlanders over po, vo, vmbo

Het rapportcijfer dat burgers de afgelopen jaren aan het beroeps- onderwijs en het hoger onderwijs gaven, daalde tussen 2004 en 2007 licht. In 2008 waren burgers weer iets positiever over het hoger onderwijs dan in de jaren daarvoor (figuur 3.35).

Studenten over het beroepsonderwijs en het hoger onderwijs

In 2008 (Job monitor) gaven mbo-studenten hun opleiding gemiddeld een 6,9 en de instelling waar de opleiding onder valt een 6,3. Door de jaren heen zijn studenten iets meer tevreden over hun opleiding geworden, maar de tevredenheid over de instelling blijft hetzelfde. Opvallend is dat studenten in eindtermgerichte opleidingen vaker tevreden zijn over hun opleiding dan studenten in competentiegerichte onderwijs. Dit ondanks het feit dat competentiegerichte onderwijs beter beoogt aan te sluiten bij leerstijlen en cultuur van jongeren (figuur 3.36).

Studenten geven het hoger onderwijs gemiddeld een voldoende. Over het onderwijs in het wo zijn de studenten positiever dan in het hbo. Dit blijkt uit de (jaarlijkse) Nationale Studentenenquête 2009. In het onderzoek dat het Centrum Hoger Onderwijs Informatie (CHOI) uitvoerde naar trends en patronen in tevredenheid van hbo en wo-studenten, komt naar voren dat het studentenoordeel over de kwaliteit van het hoger onderwijs als geheel in de periode 1996-2008 heel stabiel is geweest. In het hbo schommelt het cijfer rond 6,8, in het wo ligt het gemiddelde (historische) cijfer in deze periode rond de 7,1. Uit dit onderzoek blijkt dat een relatief lage waardering van de studie samenhangt met hoge studentenaantallen. De massale toeloop in het wetenschappelijk onderwijs voor studies als rechten en communicatiewetenschap, en in het hbo voor diverse economische studies, heeft geleid tot hoge student-stafratio's. Studenten in die opleidingen zijn minder tevreden (figuur 3.37).

Studie- en instructietijd

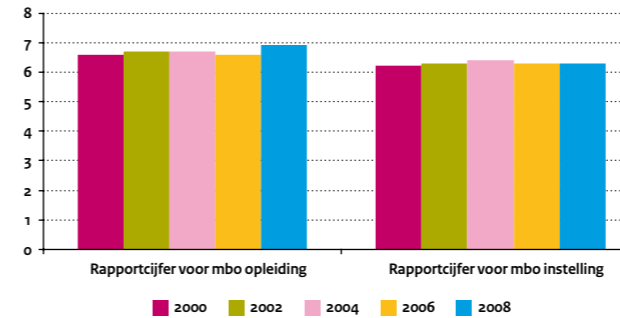
Een ander belangrijk aspect van de kwaliteit van het onderwijs is het aantal uren dat leerlingen en studenten les krijgen of aan hun studie besteden. Het aantal contacturen tussen studenten of leerlingen en hun leraren stelt hen in staat effectief te leren. Landen maken hierin verschillende keuzes. Daarbij gaat het zowel om de vorm en duur van de instructietijd, als de vakken die, al dan niet verplicht, worden gegeven. In het basisonderwijs behoort Nederland met België en Frankrijk tot de top-3 van vergelijkingslanden met de meeste ingeroosterde lesuren per jaar (figuur 3.38). Ook in de onderbouw van het voortgezet onderwijs heeft Nederland relatief veel ingeroosterde lesuren.

Bij deze vergelijkingen moet bedacht worden dat de organisatie van het onderwijs en de opleidingsduur in de diverse landen verschillen. Het aantal contacturen (klassikaal) is niet per definitie hetzelfde als het aantal feitelijke instructie-uren. Lesuren buiten het klaslokaal worden in deze indicator bijvoorbeeld niet meegeteld en ook kan er door lesuitval een (soms structurele) discrepantie zijn tussen beoogde en gerealiseerde lesuren. Ook moet met de cumulatieve opleidingsduur (zie hoofdstuk 2) bij de vergelijking tussen landen rekening worden gehouden. Immers, minder contacturen per jaar kunnen worden gecompenseerd door een extra jaar opleiding.

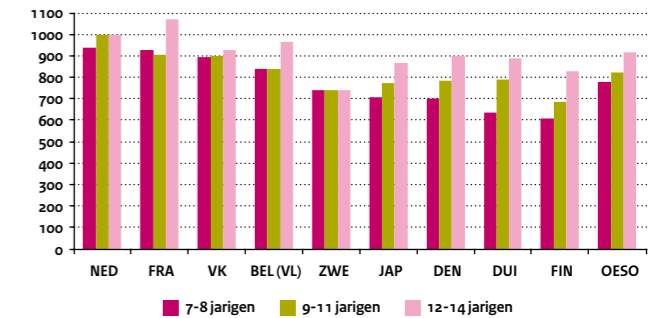
Voor het hoger onderwijs is er geen internationale vergelijking van contacturen of studie-uren. Uit de studentenmonitor blijkt dat studenten in 2008 gemiddeld 27 tot 41 uur per week aan hun studie besteden (figuur 3.39). Afhankelijk van de studierichting varieert het aantal contacturen tussen de 9 en 20 uur per week. De overige uren bestaan voor een belangrijk deel uit zelfstudie, en in mindere mate uit stage of scriptie.

De onderwijsinspectie zal in 2010 een onderzoek uitvoeren naar het aantal contacturen in het hoger onderwijs. Met de resultaten wordt bekeken of het aantal de afgelopen jaren is toegenomen, met expliciete aandacht voor uitval van lessen. Daarnaast heeft het ministerie in 2008 met de VSNU en HBO-Raad meerjarenafspraken gemaakt voor het verbeteren van studiesucces. Daarbij is ook afgesproken dat het aantal contacturen en student-docentratio jaarlijks wordt gemonitord.

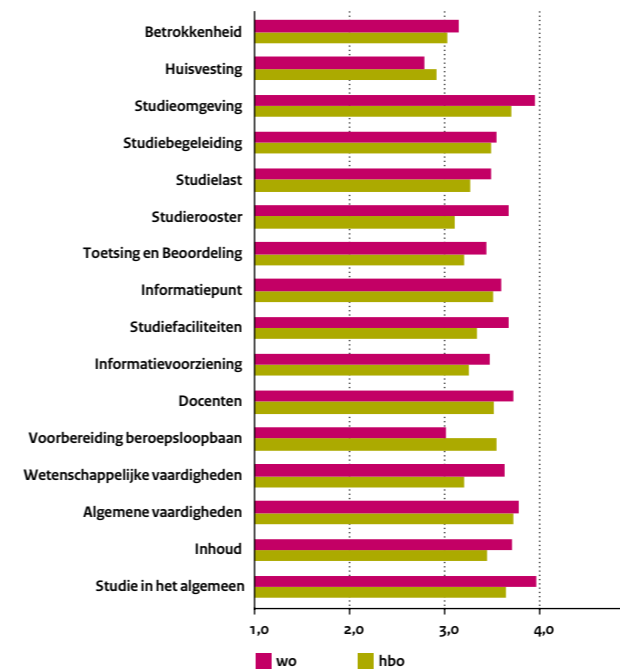
Figuur 3.36 **Tevredenheid mbo-studenten**
Uitgedrukt in cijfers voor opleiding en instelling

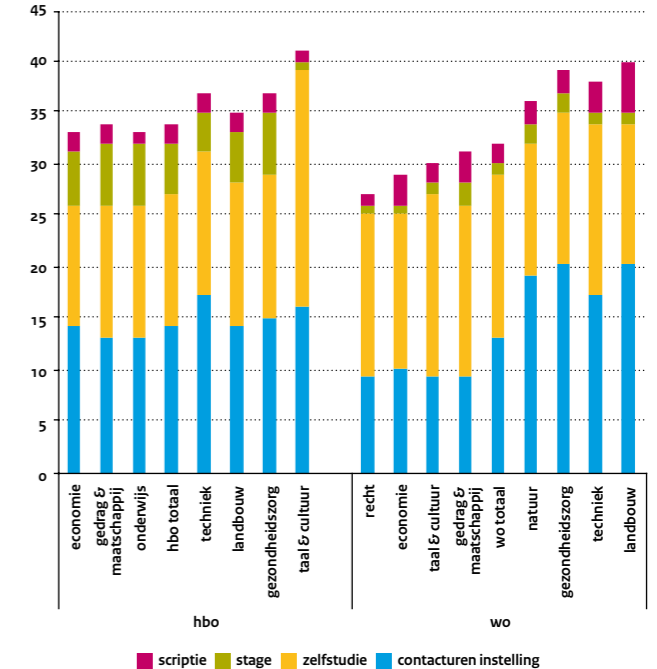
Figuur 3.38 **Gemiddeld aantal uur per jaar ingeroosterde lestijd**
In basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs

Figuur 3.37 **Waardering van het hoger onderwijs door studenten**
Schaal 1 op 5 per aspect, 2010

Figuur 3.39 **Studietijd van studenten in 2008**
Uren per week

Leraren (leeftijdverdeling, openstaande vacatures, lectoraten)

Vergrijzing lerarenkorps

De afgelopen 10 jaar is er een vergrijzing opgetreden van het lerarenkorps. Die doet zich vooral voor in het vo en bve, waar het aandeel oudere leraren fors groter is dan de jonge aanwas en aan de vervangingsvraag niet goed kan worden voldaan (figuur 3.40). De komende 5 à 10 jaar zal een groot deel van de leraren met pensioen gaan. In het vo betreft dit veelal academisch opgeleide leraren. Hiervoor staat een kleiner aantal eerstegraads bevoegde (jonge) leraren klaar. Veel leraren zijn inmiddels bezig met opscholing, onder andere via de lerarenbeurs.

Internationaal lijkt de vergrijzingproblematiek in de ons omringende landen in het po sterker dan in Nederland (figuur 3.41).

In Nederland is de leeftijdsverdeling relatief evenwichtig:

- 20 procent van de leraren is onder de 30
- ruim 20 procent is tussen de 30 en 40
- een kwart is tussen de 40 en 50
- en 35 procent ouder dan 50.

Nederland heeft in vergelijking met de West-Europese landen, op Duitsland en Zweden na, het hoogste aandeel 50-plussers. Aan de andere kant kampen Duitsland en Zweden met een zeer gering aandeel jonge docenten. In het hoger secundair onderwijs (bovenbouw havo/vwo en mbo) is het aandeel jonge docenten in Nederland kleiner dan in het po (figuur 3.42). Tegelijkertijd is het aandeel ouderen groter dan in het po. Dit geldt met name voor Nederland, opnieuw samen met Zweden en Duitsland. In het hoger secundair onderwijs doet de vergrijzingproblematiek zich dus meer gelden.

Vacatures

In po, vo en bve is het aantal vacatures tussen 2005 en 2007 gegroeid (figuur 3.43). Sinds 2007 daalt het aantal vacatures weer, eerst in vo en bve, nu ook in po. Dit is een gevolg van de afgenomen economische groei en de toename van de werkloosheid. De recente ramingen voor de onderwijsarbeidsmarkt voorspellen dat in de komende jaren een grote vraag naar leerkrachten zal ontstaan. Enerzijds vanwege de uitstroom van (oudere) leerkrachten, maar ook vanwege de gerealiseerde groei van het speciaal onderwijs. Met meer leerlingen

zijn er meer leerkrachten nodig. Aandachtspunt bij deze scenario's is dat jonge leraren voor het onderwijs behouden blijven en niet te snel weer vertrekken.

Lectoraten

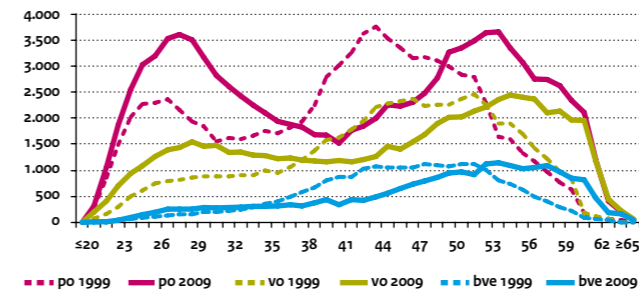
Met de introductie van lectoren in het hoger beroepsonderwijs in 2001 is een nieuwe functie in de hogeschool gecreëerd. De lector heeft de taak een brug te slaan tussen beroepspraktijk en onderwijs. Van lectoren wordt verwacht dat zij de ontwikkelvragen van de beroepspraktijk naar de hogeschool brengen en deze vragen beantwoorden met praktijkgericht onderzoek. Het praktijkgerichte onderzoek aan hogescholen vormt een aanvulling op de huidige Nederlandse kennisinfrastructuur en draagt bij aan de ontwikkeling van docenten en studenten, en aan het innovatievermogen van het bedrijfsleven (figuur 3.44).

ICT in het onderwijs

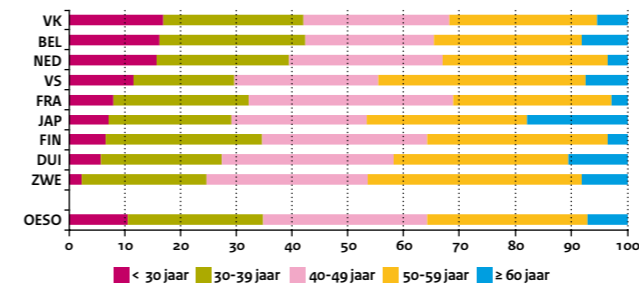
In de Vier in Balans Monitor (Stichting Kennisnet) geeft driekwart van de schoolmanagers aan dat ICT bijdraagt aan aantrekkelijker onderwijs. Als ICT op de juiste wijze wordt ingezet (met een evenwichtige samenhang tussen onderwijsvisie, deskundigheid, digitaal leermateriaal en ICT-infrastructuur), levert het een aantoonbare bijdrage aan efficiënter, effectiever en aantrekkelijker onderwijs. Er kan dan ook maatwerk aan de leerling(en) worden geboden.

De resultaten van de monitor laten zien dat computers een onlosmakelijk onderdeel zijn van de inrichting en organisatie van het onderwijs. De inzet van ICT resulteert in de geleidelijke ontwikkeling van ander onderwijs. Voor de komende jaren verwacht men een verdere toename van het gebruik van ICT in het onderwijs. De overheid ondersteunt scholen hierin, onder andere door de ontwikkeling van Wikiwijs. Met deze internetapplicatie kunnen docenten digitaal lesmateriaal zoeken, vinden, gebruiken en aanpassen.

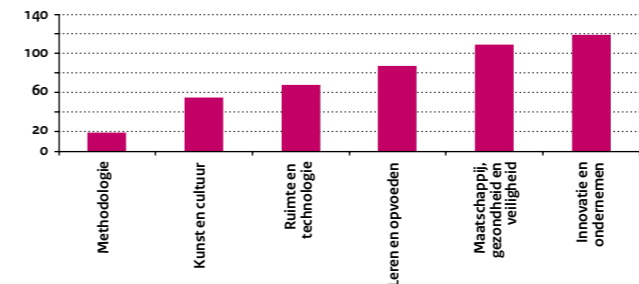
Figuur 3.40 Leeftijdverdeling van docenten
Aantal fte per leeftijdsjaar, per onderwijssector,
1999 en 2009

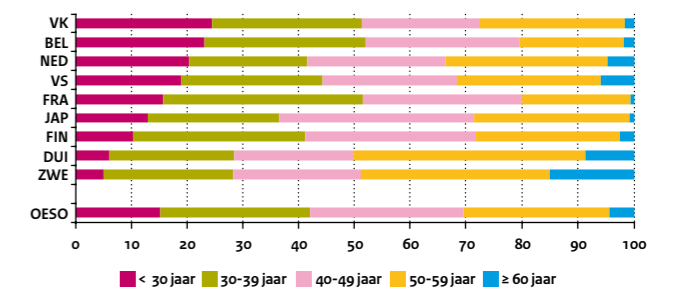
Figuur 3.42 Leeftijdverdeling docenten in het hoger secundair onderwijs, internationale positie (2008)

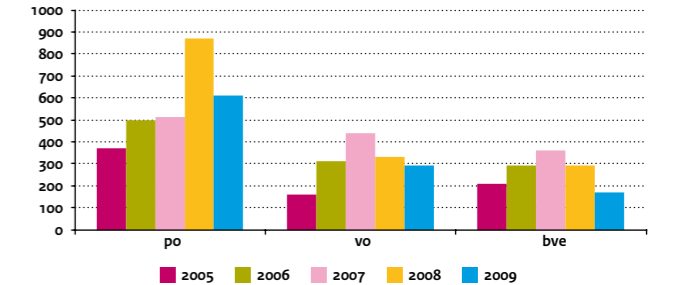
Figuur 3.44 Lectoraten in het hbo naar onderzoeksdomein, 2010
In aantallen

Figuur 3.41 Leeftijdverdeling docenten in het primair onderwijs, internationale positie (2008)

Figuur 3.43 Gemiddeld aantal openstaande vacatures in derde kwartaal voor leraren en directiepersoneel
In basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs

(Internationaal) behaalde prestaties

Topprestaties beginnen bij de basis. De afgelopen kabinetsperiode is veel aandacht besteed aan basisvaardigheden van leerlingen en basiskwaliteit van het onderwijs. Ook de komende tijd blijft dit hoog op de agenda staan. Maar basiskwaliteit is niet genoeg om alle leerlingen en studenten uit te dagen. De samenleving en de arbeidsmarkt vragen om een verhoging van het gemiddelde opleidingsniveau van de bevolking. Talentvolle jongeren die uitblinken in het cognitieve vlak moeten aandacht krijgen. Maar ook leerlingen met praktische talenten moeten worden opgeleid tot excellente vakmensen. En voor de verdere ontwikkeling van de kenniseconomie zijn kenniswerkers nodig. Deze zijn veelal opgeleid in een bèta of technische richting. In deze context is het interessant te zien hoe de beheersing van de basisvaardigheden bij Nederlandse kinderen zich verhoudt tot die van kinderen in andere landen. Maar ook prestaties van excellente leerlingen en prestaties op het terrein van bètatechniek zijn indicatoren die een beeld geven hoe Nederland er internationaal voorstaat en hoe zich dit de afgelopen jaren heeft ontwikkeld.

Basisonderwijs

In het basisonderwijs worden elke paar jaar twee grote internationale onderzoeken afgenomen. Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS) is een internationaal vergelijkend onderzoek van de International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) naar de begripend leesprestaties van leerlingen van 9 en 10 jaar. Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) is een internationaal vergelijkend onderzoek dat sinds 1995 eens in de vier jaar de kennis toetst van rekenen en natuuronderwijs bij leerlingen van 9 en 10. Nederlandse leerlingen in groep 6 van het primair onderwijs hebben, wat leesvaardigheid betreft, bovengemiddeld gepresteerd in vergelijking met de andere in 2006 aan PIRLS deelnemende landen (figuur 3.45). Het internationale gemiddelde, dat op 500 is gesteld, wordt ruim overschreden met een gemiddelde score van 547. Hiermee staat Nederland op de 9e plek van alle 40 deelnemende landen (exclusief de Canadese provincies). Belangrijk hierbij is dat voor deze leeftijdsgroep in Nederland het verschil tussen de zwakke lezers en de groep sterke lezers klein is. Er zijn gemiddeld weinig extreem zwakke lezers (1 procent), en de kopgroep van goede lezers is erg smal (6 procent).

Sinds de eerste meting in 1995 zijn de rekenprestaties van Nederlandse leerlingen in TIMSS geleidelijk afgenomen. Toch neemt Nederland in 2007 met een gemiddelde toetsscore van 535 nog steeds de 9e plaats in op de internationale ranglijst, ruim boven het internationaal gemiddelde van 473. Meer landen dan in 2003 eindigden in 2007 weliswaar boven Nederland, maar de verschillen in toetsscores zijn klein en niet significant. Net als bij de scores op de leesvaardigheid liggen voor deze leeftijdsgroep ook de toetsscores op rekenvaardigheid van de Nederlandse leerlingen dichtbij elkaar. Van alle leerlingen haalt slechts 2 procent het laagste kennisniveau niet en scoort slechts 7 procent op het hoogste niveau.

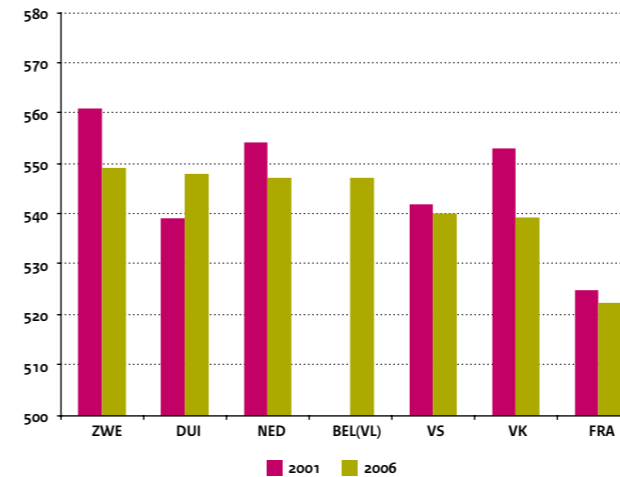
Op het terrein van natuuronderwijs presteren 9- en 10-jarige Nederlandse leerlingen met een gemiddelde score van 523 ver boven het internationaal gemiddelde van 476 (figuur 3.46). Tien landen hebben een significant hogere gemiddelde score gehaald dan Nederland. Op de internationale ranglijst neemt Nederland nu de 17e plaats in. In 2003 was dit de 10e plaats. Dit komt met name omdat meer nieuwe landen in 2007 deelnamen aan het onderzoek die hoger eindigde dan Nederland. De gemiddelde toetsscore is voor Nederland in 2007 echter nagenoeg gelijk gebleven aan die van 2003.

Voortgezet onderwijs

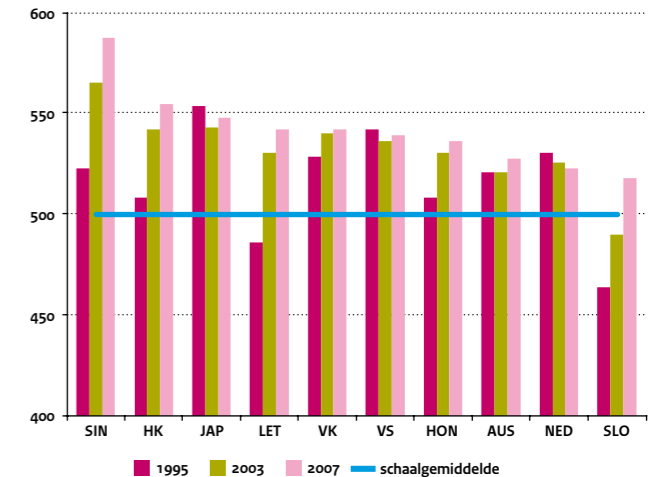
Het Programme for International Student Assessment (PISA) is een internationaal onderzoek dat sinds 2000 elke drie jaar de vaardigheden meet van 15-jarige leerlingen in wiskunde, lezen en natuurwetenschappen. Ook de 15-jarige Nederlandse leerlingen scoren internationaal gezien goed (figuur 3.47). Met een gemiddelde score van 507 punten op de PISA leesvaardigheidstest presteren zij ruim hoger dan het OESO-gemiddelde van 491 punten. Hiermee neemt Nederland de 4e plaats in op de Europese ranglijst en scoren alleen Finland, Polen en Ierland beter. Op de OESO ranglijst staat Nederland op de 8e plaats.

De wiskundeprestaties van Nederlandse 15-jarigen behoren tot de hoogste in de wereld (figuur 3.47). Nederland ligt ver boven het OESO-gemiddelde van 498 en staat binnen de OESO op de derde plaats. Finland staat bovenaan. Voor de OESO als geheel geldt dat de prestaties op de wiskundeschaal tussen 2003 en 2006 zijn gedaald. Ook in Nederland is de gemiddelde score significant gedaald van

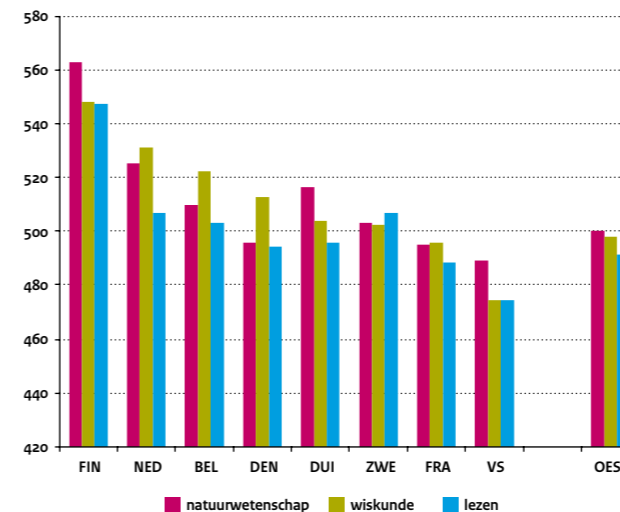
Figuur 3.45 Leesprestaties 9/10-jarigen
Gemiddelde scores in lezen, PIRLS 2001 en 2006

Figuur 3.46 Prestaties natuuronderwijs van 9/10-jarigen
Top 10 van landen die in 1995, 2003 en 2007 hebben deelgenomen

Figuur 3.47 Prestaties 15-jarigen
Gemiddelde scores in natuurwetenschap, wiskunde en lezen, PISA 2006

538 punten in 2003 naar 531 in 2006. Deze daling is vooral toe te schrijven aan de lagere prestaties van meisjes.

Nederlandse 15-jarige leerlingen haalden in 2006 gemiddeld 525 punten op het gebied van natuurwetenschappen (figuur 3.47). Hiermee is de score ten opzichte van 2003 nauwelijks veranderd. Nederland staat op de 6^e plaats in de OESO ranglijst, en op de 9^e plaats als ook de partnerlanden worden meegenomen. Finland is met 563 punten het best presterende land. Nederland scoort significant beter dan Duitsland, België, het Verenigd Koninkrijk en het OESO-gemiddelde. Duidelijk is dat de Oost-Aziatische landen ook bij natuurwetenschappen hoog in de ranglijst staan.

Lissabondoelstelling

Een van de vijf Lissabondoelstellingen van de EU betreft het verkleinen van het aandeel zwakke lezers. De waarde van de indicator is gebaseerd op de hierboven genoemde PISA-survey van de OESO. Nederland heeft als doelstelling om in 2010 het aandeel slecht lezende 15-jarigen (met een score onder 407) te reduceren tot 8 procent. Het percentage zwakke lezers was in Nederland 15,1 procent in 2006. Deze leerlingen vinden we in Nederland vooral terug in het praktijkonderwijs (pro), vmbo2 en vmbo bb. Het percentage is lager dan het OESO-gemiddelde van 20,2 procent (figuur 3.48), maar het EU-doel is hiermee nog niet in zicht. Eind 2010 komen nieuwe PISA-resultaten uit 2009 beschikbaar en kunnen we meer zeggen over de realisatie van het doelbereik voor 2010.

Excellentie

Het rapport 'top of the class – high performers in science in PISA 2006' is in mei 2008 door de OESO uitgebracht. Het rapport richt zich op het percentage leerlingen van 15 jaar dat de hoogste score haalt op het gebied van taal, wiskunde en natuurwetenschappen. Nederland staat in de top 10 van OESO-landen wat betreft wiskunde en natuurwetenschappen (figuur 3.49). Op het gebied van taal presteren excellente 15-jarigen in Nederland minder goed (figuur 3.50). In de rangorde van de OESO landen staat Nederland daar op de 13e plaats en ten opzichte van de vergelijkingslanden presteert Nederland op gemiddeld niveau.

Het TIMSS Advanced 2008 international rapport toont de prestaties in wis- en natuurkunde van leerlingen in het voortgezet onderwijs

(6 vwo), die worden voorbereid op een universitaire bètastudie. Het zijn leerlingen die wiskunde en natuurkunde op het meest gevorderde niveau volgen. Aan het onderzoek hebben tien landen meegedaan. Hoewel de resultaten van de verschillende landen niet eenvoudig met elkaar vergeleken kunnen worden, liggen de gemiddelde TIMSS advanced test scores van de Nederlandse leerlingen voor zowel natuur- als wiskunde ruim boven het internationaal gemiddelde.

In 2008 is het Sirius Programma gestart, gericht op excellentie in het hoger onderwijs. Instellingen kunnen binnen dit programma, dat wordt gefinancierd uit het Fonds Economische Structuurversterking, trajecten ontwikkelen om de beste studenten op een zo hoog mogelijk niveau te brengen. De resultaten van de projecten binnen het Sirius Programma worden periodiek gemonitord. Dat gebeurde voor de eerste keer in 2010. Het Sirius Programma eindigt in 2014.

Hoger onderwijs

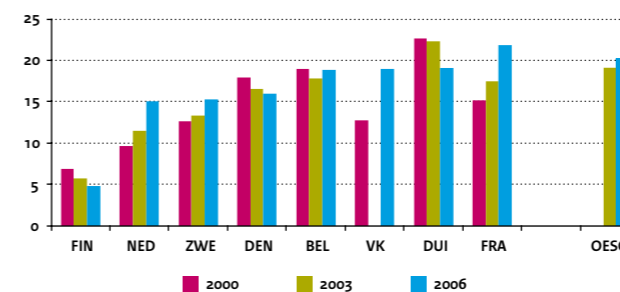
Om te kunnen voldoen aan de steeds grotere vraag naar bètatechnisch hoger opgeleid personeel heeft Nederland twee doelstellingen geformuleerd:

1. Een 15 procent hogere instroom bij opleidingen natuur en techniek in het hoger onderwijs in 2007 ten opzichte van 2000.
2. Een stijging van 15 procent van het aantal afgestudeerden bij opleidingen natuur en techniek in het hoger onderwijs in 2010 ten opzichte van 2000.

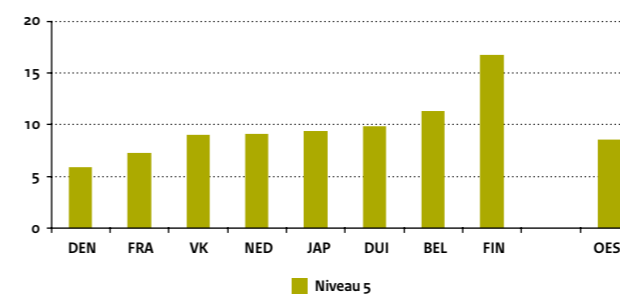
In het wo zijn beide doelstellingen ruimschoots behaald (figuur 3.51). De instroom is in 2009 met 51 procent toegenomen sinds 2000. Voor 2007 geldt dat de instroom in het wo met 31 procent is toegenomen. De uitstroom uit het wo is in 2009 met 34 procent toegenomen.

Het hbo is er niet in geslaagd om de in- en uitstroom te vergroten. Echter, sinds vorig jaar is een duidelijke ommekeer zichtbaar. Na jaren van afname van de instroom, is de instroom in 2009 toegenomen. De instroom in het hoger onderwijs als geheel is met 20 procent toegenomen sinds 2000. De uitstroom is met 6 procent toegenomen. Eurostat-cijfers tonen echter dat, ondanks de toegenomen instroom, het aandeel bèta/techniek onder alle werkenden in Nederland niet is toegenomen tussen 2000 en 2007 (figuur 3.52). Nederland heeft het laagste aandeel van de ons omringende landen.

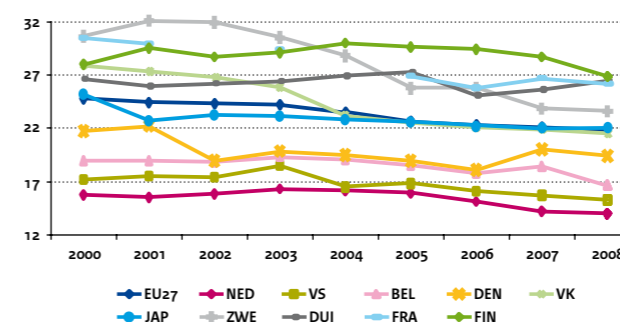
Figuur 3.48 Percentage 15-jarige leerlingen met lage leesvaardigheden
Lissabon-doelstelling: lage leesvaardigheid

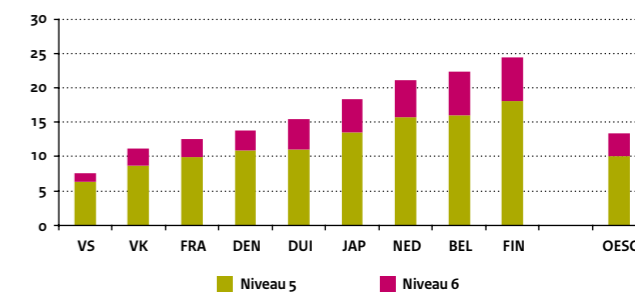
Figuur 3.50 Excellente leerlingen op het gebied van taal in PISA 2006

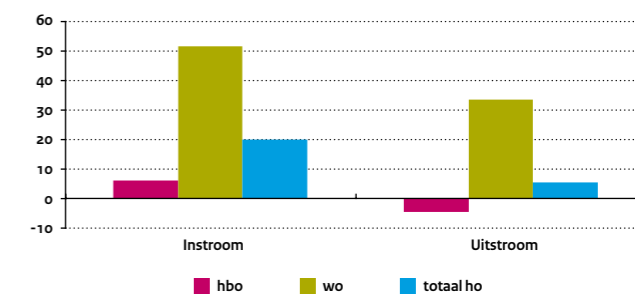
Figuur 3.52 Bèta-afgestudeerden in het hoger onderwijs
Per 100.000 werkenden

Figuur 3.49 Excellente leerlingen op het gebied van wiskunde in PISA 2006

Figuur 3.51 Bèta/techniek in het hoger onderwijs
Procentuele verandering van in- en uitstroom
Bèta/techniek, 2009 ten opzichte van 2000

Gediplomeerden

Het percentage afgestudeerden dat voor de eerste keer een diploma haalde in het hoger onderwijs is de afgelopen tien jaar toegenomen (figuur 3.53). Door de invoering van de bachelor-masterstructuur in de Europese landen is het percentage gediplomeerden in sommige landen enorm gestegen. Dat komt vooral doordat de cijfers zowel de bachelors als de oude doctoraaldiploma's representeren. Deze kunstmatige stijging is vooral zichtbaar bij Finland. Landen hebben verschillende snelheden met de invoering van de bachelor-masterstructuur. In het ene land representeren de cijfers meer bachelor afgestudeerden, in het andere land (zoals Nederland) meer doctoraal afgestudeerden.

Figuur 3.54 toont voor Nederland de ontwikkeling van het percentage gediplomeerden per onderwijssector (indexcijfer ten opzichte 1998). We zien sinds 1998 een forse toename in het wo en het mbo, en iets minder sterk in het vo en hbo. Verklarende factoren voor het toegenomen aantal gediplomeerden zijn, zoals in de voorgaande paragrafen besproken, de ontwikkeling van de demografie en de toegenomen doorstroom naar vervolgonderwijs.

Opleidingsniveau van de bevolking, historische ontwikkeling en internationaal perspectief

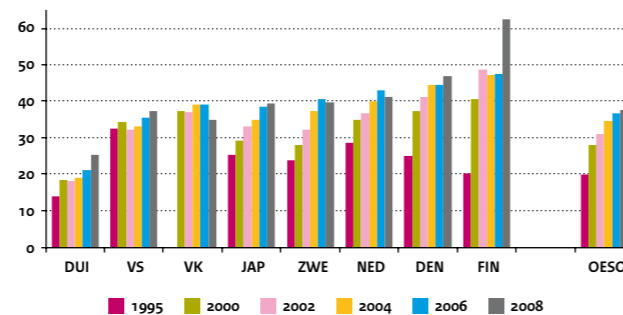
In de afgelopen tien jaar zorgden de verbeterde aansluiting tussen de onderwijssoorten en de toename van het aantal gediplomeerden voor een hoger opleidingsniveau in Nederland (figuur 3.55). De grootste veranderingen zijn de afname van het aandeel laag opgeleiden en een toename van de hoogst opgeleiden.

Nieuwe generaties zijn steeds beter opgeleid dan de oudere, ook in de landen om ons heen (figuur 3.56). Een diploma hoger secundair onderwijs (havo/vwo/mbo) is de norm geworden onder jongeren in bijna alle OESO landen. In Europees verband is afgesproken dat het aandeel 20-tot 24-jarigen met een startkwalificatie (diploma havo/vwo of mbo2) binnen Europa moet toenemen naar 85 procent in 2010. Ook Nederland streeft naar dit percentage, maar zat daar in 2009 met 77 procent nog onder (figuur 3.57).

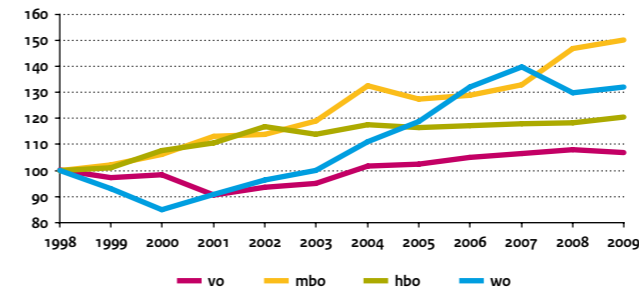
Figuur 3.58 laat de ontwikkeling zien van het aandeel hoger opgeleiden in de totale beroepsbevolking. Sinds 1960 is het aandeel in de leeftijdscategorie 25-64 jaar ongeveer zeven keer zo groot geworden. De figuur toont een prognose voor de ontwikkeling tot 2020. Deze voorspelt dat het aandeel hoger opgeleiden in 2020 in de leeftijdscategorie 25-64 jaar ruim 39 procent zal zijn, en in de leeftijdscategorie 25-44 jaar ongeveer 42 procent.

In mei 2009 is op Europees niveau door de Onderwijs-, Jeugd- en Cultuurraad als onderdeel van het Onderwijs en Training 2020-programma een nieuw doel op het terrein van hoger opgeleiden afgesproken. De ambitie is dat tenminste 40 procent van de 30- tot 34-jarigen binnen Europa een opleiding op tenminste ho-niveau heeft afgerond. Figuur 3.59 laat de ontwikkeling van ho-opgeleiden onder 30- tot 34-jarigen in Nederland en binnen Europa zien. In 2008 zat Nederland al op het niveau van het in 2020 gewenste EU-gemiddelde.

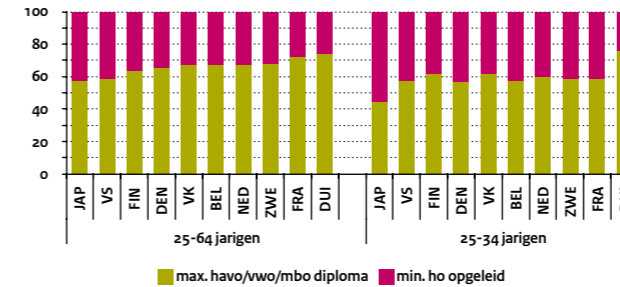
Figuur 3.53 Trends in afgestudeerden hoger onderwijs (ISCED 5A)

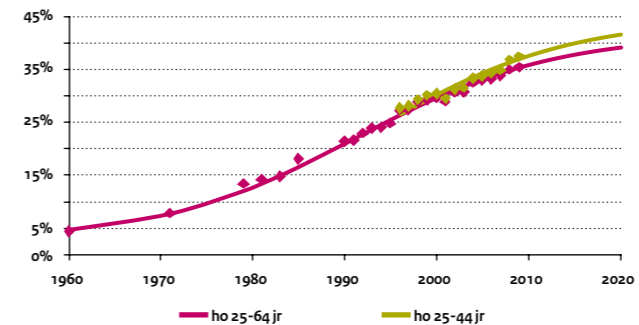
Figuur 3.54 Ontwikkeling van het aantal gediplomeerden Per onderwijssector, index met 1998=100

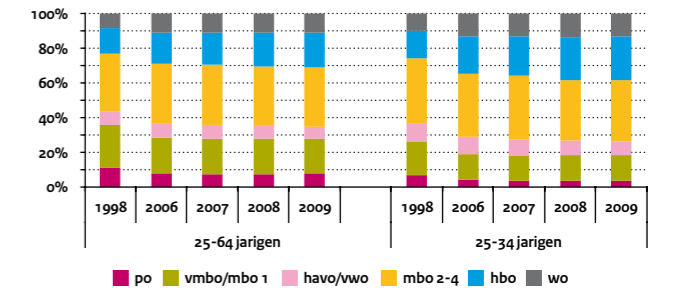
Figuur 3.56 Opleidingsniveau van de bevolking Percentage van de 25-64 en 25-34 jarigen naar hoogst behaald opleidingsniveau (2008)

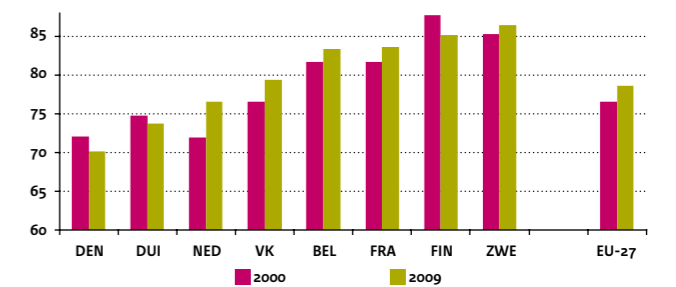
Figuur 3.58 Aandeel van hoger opgeleiden in de beroepsbevolking Sinds 1960 met prognose tot 2020, 25-64 en 25-44 jaar

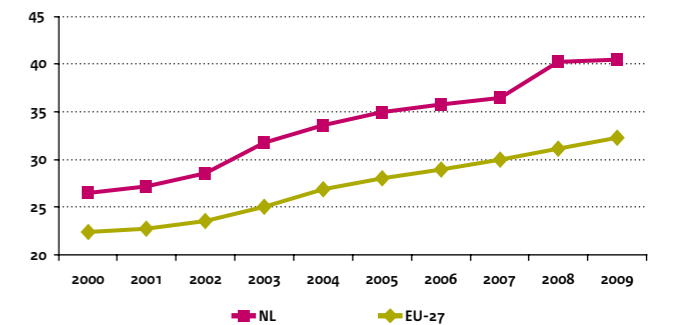
Figuur 3.55 Opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking In procenten van het totaal

Figuur 3.57 Percentage 20-24 jarigen met tenminste een diploma op havo, vwo of mbo 2 niveau Lissabon-doelstelling: startkwalificatie

Figuur 3.59 Percentage ho-opgeleiden onder 30-34 jarigen

Aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt

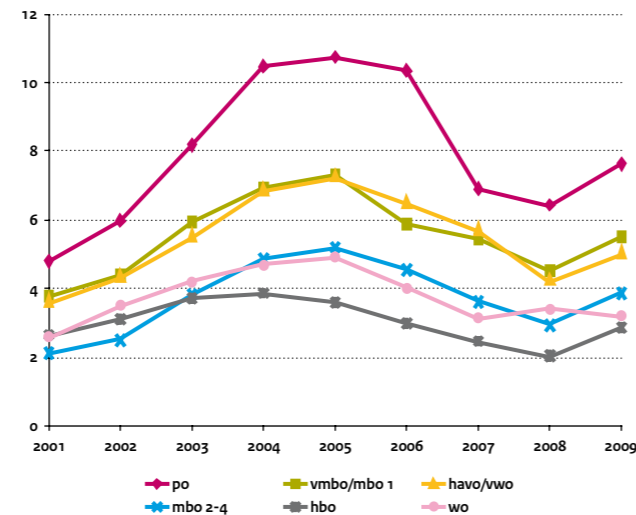
Een havo-, vwo- of mbo-diploma verkleint de kans op werkloosheid (figuur 3.60). Een diploma in het hoger onderwijs reduceert deze kans nog meer. Maar starters op de arbeidsmarkt vinden niet altijd een baan op het niveau waarvoor zij zijn opgeleid. Vooral voor hoger opgeleiden kan dit moeilijk zijn omdat het aanbod kleiner is en de banen gecompliceerder zijn dan voor lager opgeleiden. Figuur 3.61 geeft informatie over de mate waarin het behaalde opleidingsniveau past bij het niveau van de eerste baan.

Een baan op het niveau van lager opgeleiden behoort tot de internationale ISCO-classificatieniveaus 4-9 (ISCO is een internationale classificatie voor het opleidingsniveau van beroepen). Binnen de OESO werkt gemiddeld 22 procent van de hoog opgeleide 25-tot 29-jarigen onder zijn niveau. Bij lager opgeleiden geldt dit OESO-gemiddeld voor 7 procent van de werkenden. Bij hoger opgeleide 25-tot 29-jarigen is de tijd tussen hun afstuderen en hun entree op de arbeidsmarkt veel korter dan bij lager opgeleiden. In Nederland ligt het percentage hoogopgeleiden dat onder zijn niveau werkt met 16,5 procent onder het OESO-gemiddelde en, op Denemarken na, ook onder dat van de vergelijkingslanden. Dit geldt ook voor de lager opgeleiden in Nederland. Figuur 3.61 toont dat vrouwen in Nederland iets minder vaak onder hun niveau werken dan mannen.

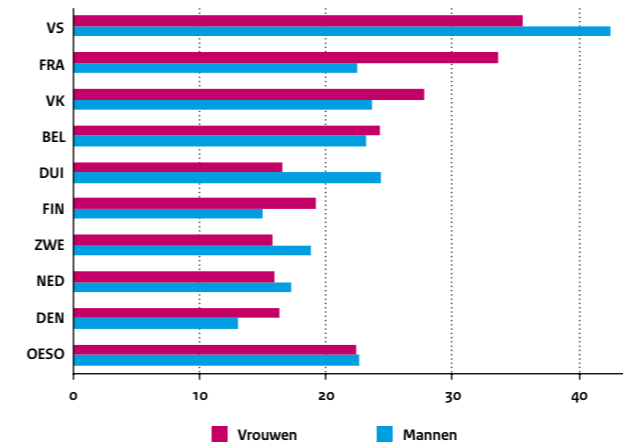
Over het algemeen kunnen we concluderen dat de arbeidsmarkt in het meetjaar 2007 in Nederland goed aansloot op het aanbod vanuit het onderwijs. Ook uit onderzoek van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) blijkt dat over het algemeen de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt goed is voor gediplomeerde schoolverlaters. In 2007 had 95 procent van de schoolverlaters die zich aanboden op de arbeidsmarkt binnen anderhalf jaar na afstuderen een baan. Afgestudeerden met een diploma in het hoger onderwijs komen het gemakkelijkst aan een baan. Overigens blijkt dat afgestudeerde hbo-ers na anderhalf jaar veel vaker werk op hun eigen niveau of hoger hebben dan afgestudeerde wo-ers. Ook hebben afgestudeerde hbo-ers vaker werk in de eigen of verwante richting dan wo-ers (figuur 3.62).

Het ROA-onderzoek toont ook wat gediplomeerden zelf vinden van de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt (figuur 3.63). Dit aspect scoort het slechtst bij de schoolverlaters van het vmbo, maar het vmbo is ook niet bedoeld als directe voorbereiding op de arbeidsmarkt. Van de afgestudeerden in het hoger onderwijs vindt meer dan de helft dat de opleiding voldoende basis was om te starten op de arbeidsmarkt. Iets minder dan de helft van de schoolverlaters van het mbo (bol) vindt dat de opleiding een goede basis biedt.

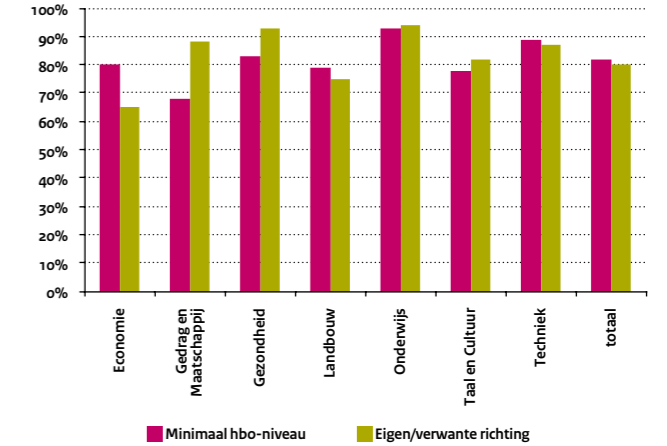
Figuur 3.60 Werkloosheid naar opleidingsniveau
In procenten van de beroepsbevolking (25-64 jaar)

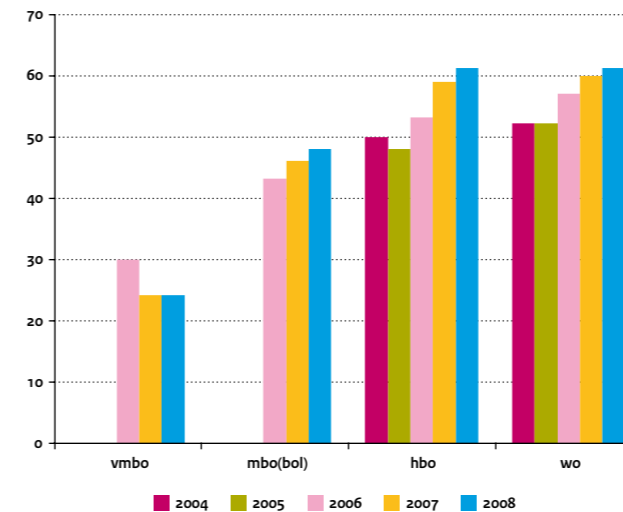
Figuur 3.61 Verhouding tussen opleidingsniveau en niveau van het beroep
Aandeel 25-29 jarige hoog opgeleiden die onder hun niveau werken (2007)

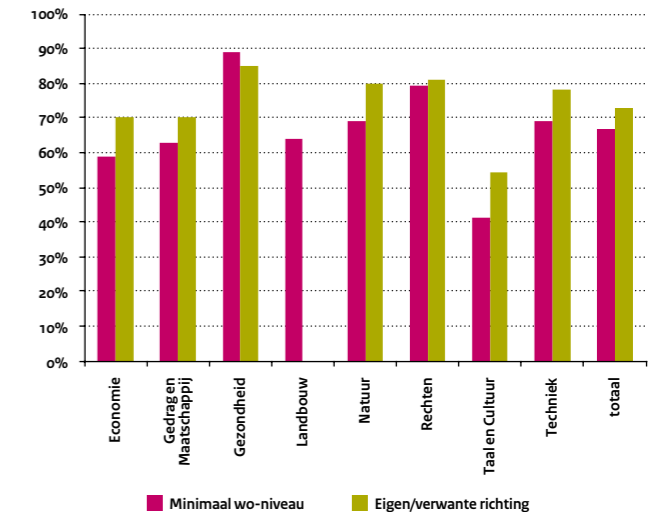
Figuur 3.62 A Percentage afgestudeerde hbo-ers uit 2007/08 met een baan op minimaal hbo-niveau en in de eigen/verwante richting

Figuur 3.63 Aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt
Percentage gediplomeerden dat aangeeft dat de opleiding voldoende basis was om te starten op de arbeidsmarkt

Figuur 3.62 B Percentage afgestudeerde wo-ers uit 2007/08 met een baan op minimaal wo-niveau en in de eigen/verwante richting

Internationalisering en studentenmobiliteit

Internationalisering draagt bij aan de kwaliteit van hoger onderwijs, onderzoek en wetenschap. Een hoge kwaliteit versterkt onze internationale reputatie. Immers, de concurrentie om de kenniswerker op de arbeidsmarkt neemt steeds meer toe, de Nederlandse arbeidsmarkt wordt steeds meer internationaal en de concurrentie met buitenlandse instellingen wordt steeds groter. Deze internationale arbeidsmarkt vraagt andere vaardigheden en competenties, zoals kennis van vreemde talen, culturele empathie, mentale souplesse, zelfvertrouwen en inlevingsvermogen.

Studentenmobiliteit is een belangrijke indicator voor internationalisering. Een volledig beeld van de mondiale studentenmobiliteit is er niet, maar op deelaspecten is het wel mogelijk een beeld te schetsen. Uit 'Education at a Glance 2010' presenteren we hier diplomamobiliteit. Het gaat dan om Nederlandse studenten die voor een studie in het buitenland zijn ingeschreven of om buitenlandse (mobiele) studenten die een studie in Nederland volgen. Naast diplomamobiliteit is er ook studiepuntmobiliteit, met als doel de studie thuis te verrijken met een buitenlandse studie- of stage-ervaring (meestal in ruil voor studiepunten). Informatie over studiepuntmobiliteit wordt gepresenteerd door de studentenmonitor (een enquête onder studenten) en ROA, naar aanleiding van hun jaarlijks onderzoek onder afgestudeerden.

Uitgaande mobiliteit

Voor de registratie van uitgaande diplomamobiliteit (het aantal Nederlandse studenten dat in het buitenland voor een ho-diploma studeert) zijn we aangewezen op de registraties door de gastlanden. 'Education at a Glance 2010' geeft aan dat op basis van deze registraties bijna 14.000 Nederlandse studenten in 2008 in het buitenland studeerden. De meesten deden dat in België (bijna 30 procent), gevolgd door het VK (ruim 20 procent), de VS (ruim 10 procent) en Duitsland (ruim 10 procent) (figuur 3.64). Daarnaast zijn er studenten die in het kader van een uitwisseling of stage een korte periode naar het buitenland gaan, maar in Nederland afstuderen (studiepuntmobiliteit). Dit percentage ligt rond 14 procent van de studenten, blijkt uit de Studentenmonitor 2007. Nederland scoort in Europees verband goed, zij het op afstand van de Scandinavische landen (Eurostudent III).

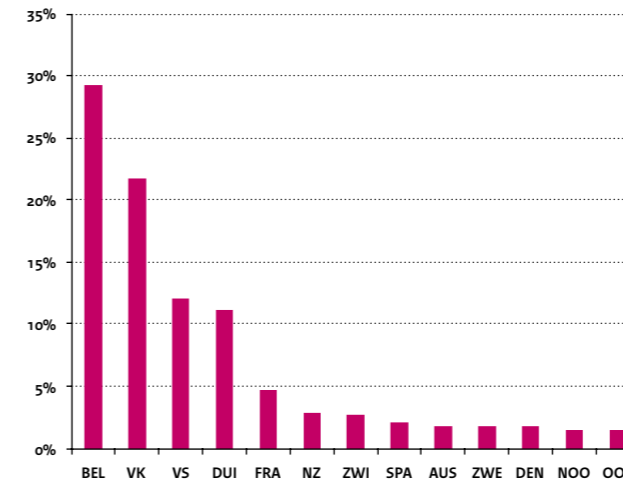
Inkomende mobiliteit

Het aantal buitenlandse studenten dat is ingeschreven in het Nederlands hoger onderwijs is tussen 2000 en 2008 meer dan verviervoudigd. In de meeste OESO-landen verdubbelde het aantal buitenlandse studenten. De meeste buitenlandse studenten in Nederland komen uit Duitsland, China, België en Bulgarije (figuur 3.65).

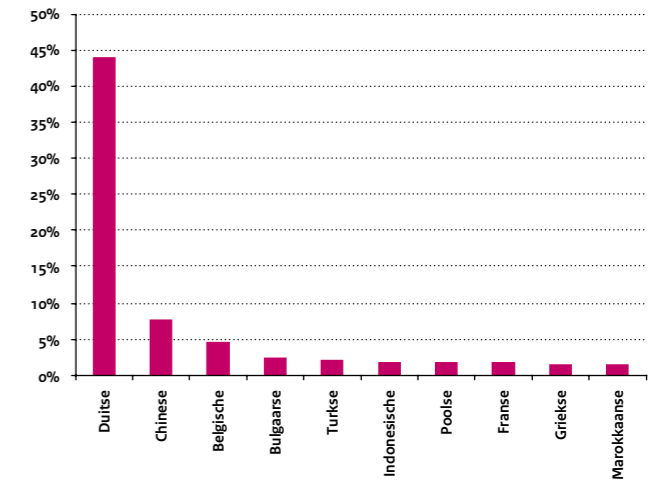
Studenten met een buitenlandse nationaliteit komen echter niet per se naar een land om te studeren. Sommigen wonen er al een groot deel van hun leven maar hebben nog de buitenlandse nationaliteit. Dit betekent dat in alle landen het aandeel buitenlandse studenten een overschatting is van het aandeel mobiele studenten, vooral in landen die niet snel nieuwkomers naturaliseren. Daarom presenteert de OESO sinds enkele jaren in EAG ook het aandeel internationale mobiele studenten. Dat wil zeggen: studenten die hun vorige opleiding in het land van herkomst hebben afgerond of hun woonadres nog in het land van herkomst hebben. Hiermee wordt een beeld verkregen van de aantrekkelijkheid van het hoger onderwijs voor internationaal mobiele studenten.

Een tijdreeks is voor deze indicator nog niet beschikbaar en in alle landen ligt, zoals verwacht, de waarde voor deze indicator iets lager dan het percentage buitenlandse studenten. Van alle studenten in het hoger onderwijs in Nederland is in 2008 zo'n 5 procent naar Nederland gekomen om te studeren. Daarmee zit Nederland in de middenmoot van de 18 OESO-landen waarvoor meetgegevens beschikbaar zijn (figuur 3.66).

Figuur 3.64 Percentage mobiele Nederlandse studenten dat in het buitenland voor een ho-diploma studeert
Naar land van bestemming, 2008

Figuur 3.65 Buitenlandse studenten in Nederland naar land van herkomst
Als percentage van alle buitenlandse studenten, 2009

Figuur 3.66 Aandeel internationale mobiele studenten
Als percentage van alle ho-studenten in Nederland, 2008

3.1.3 Doelmatigheid

Doelmatigheid of efficiëntie, gaat over de relatie tussen ingezette middelen en opbrengsten die met de ingezette middelen worden behaald. Onderwijs heet doelmatig als de doelen tegen zo laag mogelijk kosten worden gehaald of als het geld tot zo hoog mogelijke prestaties leidt.

Een causale relatie tussen inspanningen en middelen aan de ene kant en onderwijskwaliteit en onderwijsopbrengsten aan de andere kant is niet eenvoudig aan te tonen. Intuïtief lijkt het alsof onderwijs beter wordt naarmate men er meer in investeert. Tal van wetenschappers hebben getracht om door onderzoek op klas- en schoolniveau een bevestiging te vinden voor het intuïtieve vermoeden dat kwaliteit en financiering direct samenhangen. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat onderwijstijd een essentiële voorwaarde is voor betere prestaties. Echter, uit andere onderzoeken bleek juist dat kwaliteit – gemeten naar leerprestaties op basisvaardigheden – het sterkst samenhang met zaken als schoolklimaat, leiderschap en voortdurende studievoortgangmeting en feedback naar leerlingen.

Kortom: er zijn verschillende factoren die de onderwijskwaliteit verhogen, maar dit hoeft niet gepaard te gaan met structurele investeringen. Ook als een investering wel zorgt voor een betere onderwijskwaliteit en hogere onderwijsopbrengsten is er niet altijd sprake van een doelmatige besteding van publieke middelen. Er moet altijd gezocht worden naar de beste balans tussen publieke uitgaven en prestaties van het stelsel. Een forse investering in het onderwijs die slechts een geringe verbetering van de onderwijskwaliteit en onderwijsopbrengsten veroorzaakt, kan deze balans uit evenwicht brengen. Een situatie waarin de onderwijskwaliteit en onderwijsopbrengsten fors kunnen worden verbeterd met (relatief) beperkte investeringen duiden ook op een onbalans in investeringen en kwaliteit.

Doelmatigheid kan worden bekeken aan de hand van de prestaties van het stelsel en aan de hand van rendementen op de arbeidsmarkt (die hangen van meer factoren af dan alleen het onderwijs). Deze paragraaf geeft zowel een indruk van de opbrengst (het rendement en de uitval) van onderwijs, als van de OCW-investeringen per leerling en de onderwijsinvesteringen, uitgedrukt in het bbp.

Ook lerarensalarissen komen aan de orde, omdat lerarensalarissen een relatie hebben met de onderwijskwaliteit en medebepalend zijn voor de hoogte van de onderwijsuitgaven.

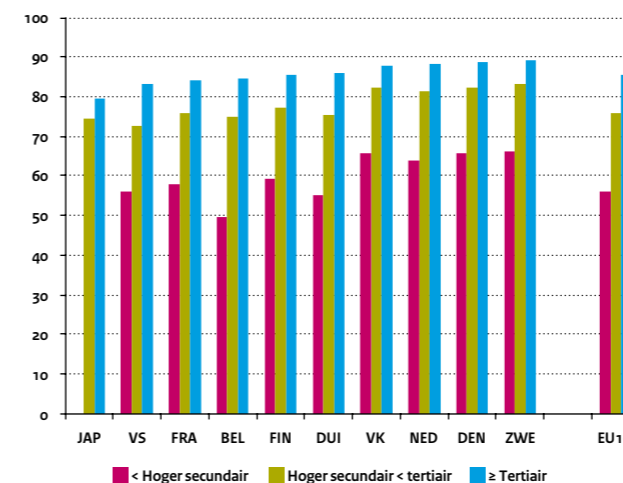
Netto-opbrengst van onderwijs

Onderwijs loont. Er zijn zowel socialiserende opbrengsten als financieel kwantificeerbare opbrengsten van onderwijs. In paragraaf 3.2 wordt uitvoerig ingegaan op de socialiserende functie van het onderwijs. In deze paragraaf zal de nadruk liggen op de financieel kwantificeerbare opbrengsten van het onderwijs.

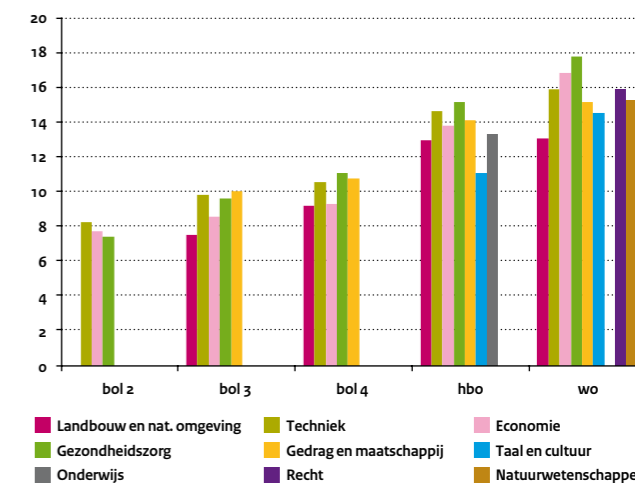
Een hogere opleiding leidt over het algemeen tot betere kansen op de arbeidsmarkt (figuur 3.67) en tot een hoger salaris (figuur 3.68). Van alle hoger opgeleiden in Nederland werkt bijna 90 procent. Nederland staat hiermee op de 6e plaats binnen de OESO en wordt alleen voorafgegaan door Noorwegen, Zweden, Denemarken, Zwitserland en IJsland. Hoewel lager opgeleiden minder vaak werken, hebben lager opgeleide Nederlanders wel vaker werk dan in de meeste andere landen. Sinds 2004 is de werkgelegenheid van mensen met een startkwalificatie en hoger opgeleiden in vrijwel alle vergelijkingslanden toegenomen. Nederland behoort samen met Denemarken en Zweden tot de sterkste stijgers (figuur 3.69). Per beroepssector verschilt het salarisniveau. Hoger opgeleide startende medici en economen verdienen in Nederland het meest, een landbouwopleiding levert het minste op.

Voor het halen van een diploma zijn ook investeringen nodig, investeringen van de maatschappij, van individuen en bedrijven. Voor de maatschappij is een beter en hoger opgeleide bevolking een bron voor duurzame economische groei en maatschappelijke stabiliteit, op korte en lange termijn. Daar staan publieke uitgaven tegenover: per leerling, per student, als percentage van het bbp, als aandeel van de totale overheidsuitgaven. Hoe hoog mag het investeringsniveau van de maatschappij zijn ten opzichte van andere overheidsuitgaven? Welke opbrengsten zijn gerechtvaardigd? Hier geldt opnieuw dat wanneer een investering wel zorgt voor een verbetering van de onderwijskwaliteit en onderwijsopbrengsten er niet altijd sprake is van een doelmatige besteding van publieke middelen. Er moet altijd gezocht worden naar de beste balans tussen publieke uitgaven en prestaties van het stelsel.

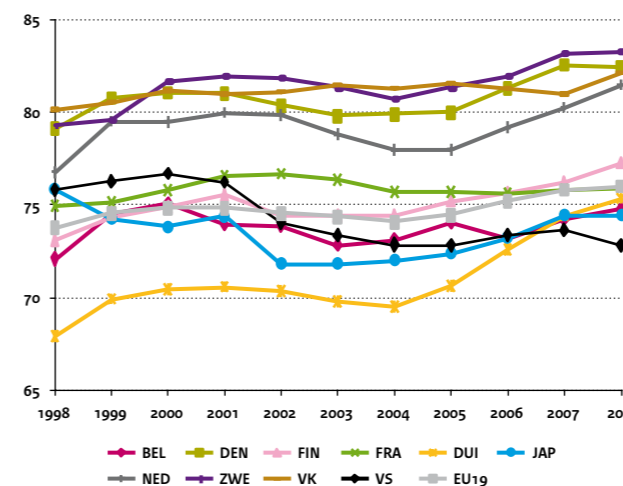
Figuur 3.67 Werkgelegenheidscijfers naar opleidingsniveau
Aantal werkende 25-64 jarigen als percentage van de groep 25-64 jarigen, naar opleidingsniveau, 2008

Figuur 3.68 Startsalaris gediplomeerde schoolverlaters
Het bruto uurloon (in euro's) naar sector en onderwijssoort, 2008

Figuur 3.69 Trendontwikkeling werkgelegenheid hoger secundair opgeleiden
Aantal werkende 25-64 jarigen als percentage van de groep 25-64 jarigen, naar opleidingsniveau

Voor een individu gelden dezelfde overwegingen. Als een individu een opleiding volgt gebruikt hij zijn tijd als investering. Verder zijn er monetaire private investeringen onder andere in de vorm van les- en collegegelden.

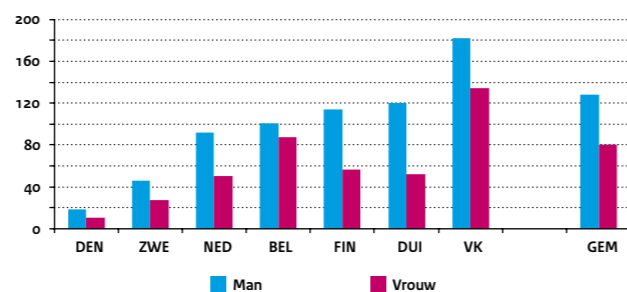
'Education at a Glance 2010' publiceert dit jaar voor de derde keer de indicator Net Present Value (NPV). Voor het eerst zijn hierin ook cijfers voor Nederland opgenomen. De indicator geeft de netto-opbrengst van onderwijs weer, uitgedrukt in geld. Zowel voor de publieke sector, als voor een individu.

De internationale ranking van de NPV-indicator, gepresenteerd in EAG 2010, is niet eenvoudig te interpreteren. Een hogere NPV-waarde is niet per definitie beter voor het onderwijs en opleidingsniveau. Naast deze nuancering constateren we dat de indicator een optelsom is van investeringen en opbrengsten, zowel publiek als privaat. Dit brengt onzekerheden en onnauwkeurigheden met zich mee (zie de tekstbox voor toelichting op de methodiek).

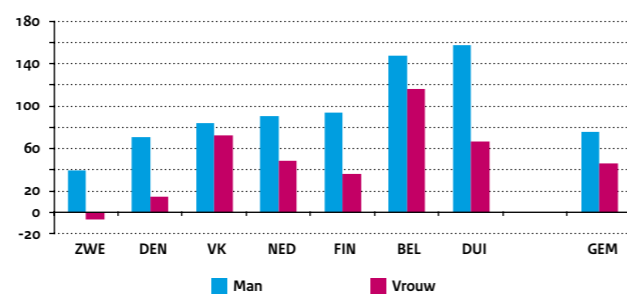
Op basis van de waarde van de publieke en private NPV-indicator constateren we dat hoger onderwijs de investering waard is, voor zowel de overheid als het individu. De indicatoren (figuur 3.70 en figuur 3.71) laten voor beide een positieve netto opbrengst zien.

We kunnen dezelfde conclusie trekken voor een opleiding op startkwalificatieniveau. De netto-opbrengst is minder dan voor een ho-diploma, maar niettemin positief. De opbrengst voor vrouwen is in alle landen kleiner dan de opbrengst voor mannen. Dit heeft vooral te maken met het salarisverschil tussen mannen en vrouwen. Op alle niveaus verdienen 35- tot 44-jarige mannen meer dan vrouwen van dezelfde leeftijd. Het verschil in Nederland is overigens minder groot dan gemiddeld in de OESO (figuur 3.72).

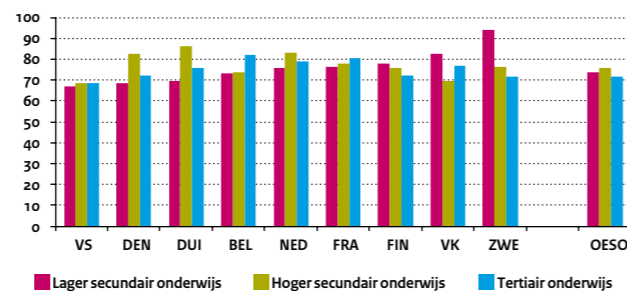
Figuur 3.70 Private netto opbrengst van een tertiair diploma ten opzichte van een startkwalificatie
In euro's × 1.000, 2008

Figuur 3.71 Publieke netto opbrengst van een tertiair diploma ten opzichte van een startkwalificatie
In euro's × 1.000, 2008

Figuur 3.72 Gemiddeld jaarlijks voltijds salaris van vrouwen als percentage van het salaris van mannen 35-44 jarigen, naar opleidingsniveau 2008

Toelichting op de indicator NPV

Aan de investeringenkant zijn de opleidingsduur, en de leeftijd waarop met de opleiding wordt begonnen van belang. De opleidingsduur is bepalend voor het inkomen dat men had kunnen verdienen als men was gaan werken. Ook de kans om een baan te vinden als men geen opleiding volgt is van invloed. Met het niet-verdiende inkomen en een rentevoet van 3 procent geeft dit een schatting van privaat niet-ontvangen inkomen op de lange termijn (foregone earnings).

Ook voor de overheid is dit een kostenpost: gedurende de tijd dat niet is gewerkt zijn ook geen loonbelasting en sociale premies betaald (foregone taxes and social contributions). De hoogte van de gemiste inkomsten is ook weer afhankelijk van het salaris dat verdiend had kunnen worden. Hier zijn voor Nederland fulltime-year-gegevens uit het loonstructuuronderzoek van het CBS voor gebruikt. Daarnaast zijn er directe investeringen in de vorm van lerarsalarissen, infrastructurele kosten, subsidies (publiek) en bijv les- en collegegelden (privaat).

Aan de opbrengstenkant zien we het verschil in salaris tussen een hoger en lager opleidingsniveau (private opbrengst), maar ook inkomstenbelasting en sociale premies (publieke opbrengst) en de kans op werk (hoger bij hoger opgeleiden). Het positieve effect van het verschil in salaris wordt verminderd door het feit dat mensen in lagere salarisniveaus meer rechten hebben op sociale tegemoetkomingen als huursubsidie en zorgtoeslag. Dit is in de methodiek meegenomen.

De informatie over belastingen en toeslagen komt uit de database van de OESO, die informatie bevat voor alle typen huishoudens, waarbij alleen de gegevens van een eenpersoons huishouden zijn gebruikt. De kans op werk komt uit een database van de OESO waar voor Nederland gegevens van de Labour Force Survey in zitten.

De beslissing om wel of niet te gaan studeren hangt dus (financieel beschouwd) af van

- Privaat: kans op hoger salaris en eerder kans op een baan
- Publiek: meer belastinginkomsten, minder toeslagen

Wat niet in de indicator is meegenomen, maar wel van invloed is op de grootte ervan:

- opgebouwde pensioenrechten (zijn voor hogere inkomens hoger dan voor lagere);
- studiefinanciering en studieleningen;
- btw (door hogere consumptie genereren hoge inkomens meer btw-inkomsten);
- hypotheekrenteaftrek (hogere inkomens profiteren hier meer van dan lagere);
- kindertoeslag (alleen eenpersoonshuishoudens zonder kinderen zijn in beschouwing genomen).

Uitval, rendement en stapelen

Rendement

Een belangrijk aspect van doelmatigheid is het onderwijsrendement: hoe lang doen jongeren over hun onderwijsloopbaan en wat levert dit op? Van de leerlingen die jaarlijks in het vo instromen haalt rond de 85 procent een diploma. Vijf jaar geleden lag dit percentage 5 procent lager, maar de laatste paar jaar is het stabiel. Ook voor instromers in het mbo is de kans van slagen, met 74 procent, al een paar jaar stabiel. Het percentage deelnemers per mbo-niveau dat de opleiding succesvol afrondt, is het hoogst in mbo-niveaus 3 en 4. Sinds schooljaar 2004-05 is op alle niveaus het rendement gestegen (figuur 3.73).

In het hbo daalde de verwachte slaagkans. In 2009 lijkt deze dalende trend doorbroken en is het niveau van 2005 weer gehaald. De kans van slagen in het wo daalt sinds 2007 licht en bedraagt in 2009 69 procent (figuur 3.74). Meer specifiek blijkt dat van de voltijd hbo-studenten die in 2002 aan hun studie begonnen 64 procent na zes jaar een hbo-diploma haalde en 2 procent een wo-diploma. Na zes jaar is 20 procent uitgevallen, terwijl 14 procent nog bezig is (figuur 3.75). Ongeveer 78 procent van de voltijdse wo-studenten haalde na zeven jaar een diploma in het hoger onderwijs, 71 procent in het wo (doctoraal- of wo-bachelor diploma) en 7 procent in het hbo. De uitval uit het wo na zeven jaar is ongeveer 12 procent, terwijl na zeven jaar nog 10 procent van de studenten bezig is met de studie (figuur 3.76).

Uitval

Het aantal jongeren dat in het schooljaar zonder diploma het onderwijs verlaat, beïnvloedt het slagingspercentage en is mede bepalend voor het rendement van het onderwijs. De afgelopen jaren daalde het aantal jongeren dat het vo en het mbo zonder diploma verliet. Tussen schooljaren 2005-06 en 2007-08 was de daling van nieuwe voortijdig schoolverlaters in het vo met 19 procent het sterkst. In het mbo bleef de daling beperkt tot 6,5 procent. Ook de Europese VSV-indicator, die het percentage jongeren tussen de 18-24 jaar buiten onderwijs en zonder startkwalificatie laat zien, vertoont een gestage daling sinds 2000 (figuur 3.77).

Uit de tweede editie van de VSV-Atlas (www.voortijdigschoolverlaten.nl) blijkt dat in het voortgezet onderwijs de meeste leerlingen

uitvallen op het vmbo. De helft hiervan haalt wel het diploma, maar stroomt daarna niet door naar vervolgonderwijs. Op het mbo vallen veel meer leerlingen uit dan op het vo. De meeste leerlingen vallen uit op de beroepsopleidende leerweg (figuur 3.78). Maar relatief ten opzichte van het aantal deelnemers is de uitval in beide leerwegen bol en bbl ongeveer even groot. Verder blijken (nieuwe) vsv-ers vaker van het mannelijk geslacht, en zijn de meesten 17-18 jaar. Tweederde van de vsv-ers is autochtoon, maar het percentage vsv-ers onder allochtonen is wel twee maal zo hoog als onder autochtonen. Het percentage vsv-ers in de G4 is verder bovengemiddeld groot. Dat hangt samen met de achterstandssituatie waarin veel vsv-ers verkeren.

In het hbo vallen studenten met mbo of havo als vooropleiding veel sneller uit dan studenten met vwo als vooropleiding (figuur 3.79). In het wo blijken studenten met hbo als vooropleiding het vaakst uit te vallen en met vwo het minst vaak. Het betreft hier cijfers over uitval uit het hoger onderwijs, dus exclusief studieswitchers binnen het ho (figuur 3.80).

Stapelen

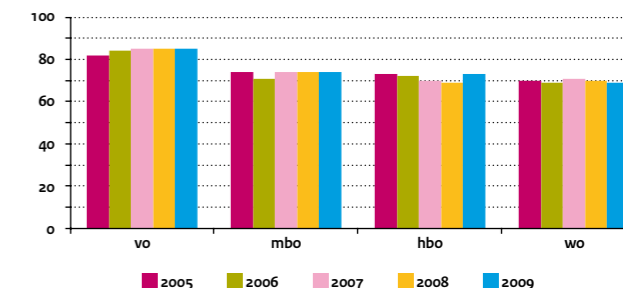
De verblijfsduur van gediplomeerden in het vo is de afgelopen jaren nagenoeg constant gebleven. In het hoger onderwijs is er wel een kleine ontwikkeling in de tijd te zien. Gediplomeerden in het hbo doen iets langer over het behalen van een hbo-diploma, vergeleken met 2003. Gediplomeerden in het wo doen er juist iets korter over (figuur 3.81).

Hoewel de verblijfsduur per onderwijssoort de afgelopen jaren min of meer constant is gebleven, zijn er in toenemende mate studenten die niet de snelst mogelijke route van het po naar een hbo- of wo-diploma volgen. Het stapelen van opleidingen, bijvoorbeeld van vmbo naar havo naar hbo, wint de laatste jaren weer aan populariteit. Stapelen is een geschikt instrument voor studenten die meer tijd nodig hebben om een hoger opleidingsniveau te bereiken. Weliswaar worden studenten langer bekostigd, maar op termijn leveren hoger opgeleiden de maatschappij ook meer op, hetgeen de investering weer compenseert. Dit toont aan dat stapelen een uiterst doelmatige besteding kan zijn. Als een leerling echter onder zijn niveau studeert om vervolgens te gaan stapelen, is er sprake van een niet-doelmatige investering. Juist door deze flexibiliteit is ons stelsel toegankelijk. Kinderen met onderwijsachterstanden krijgen een kans om op een hoger niveau uit

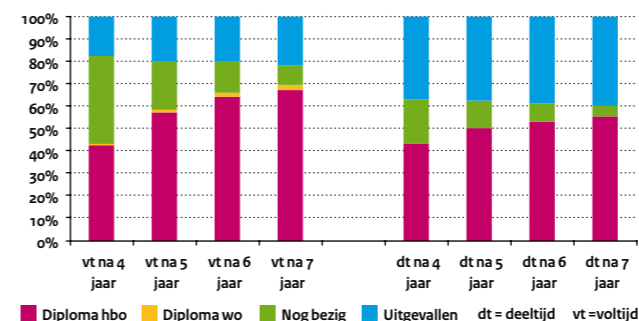
Figuur 3.73 Percentage deelnemers per mbo niveau dat de opleiding succesvol afrondt

	2004/05	2005/06	2006/07
Niveau 1	37	42	46
Niveau 2	47	49	52
Niveau 3	68	69	71
Niveau 4	70	77	77

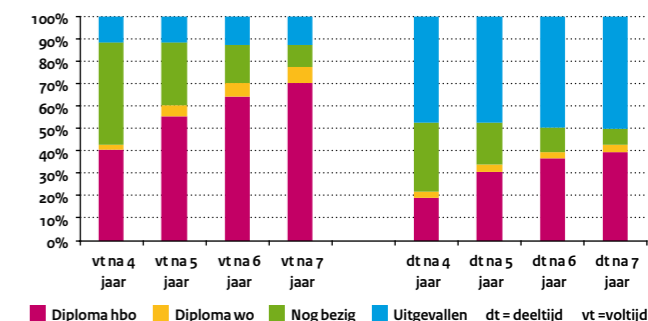
Figuur 3.74 Verwachte slaagkans
In procenten van de instroom in de onderwijssector

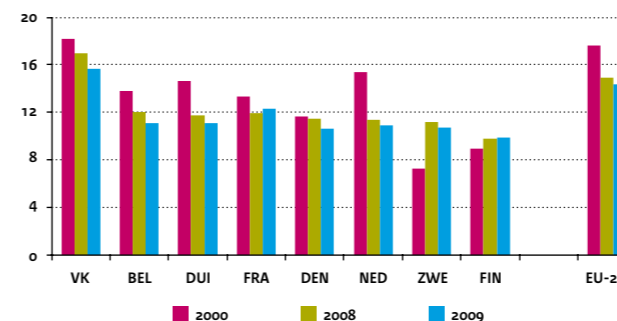
Figuur 3.75 Rendement hbo cohort
Rendement hbo van het cohort 2002 na 4-7 jaar

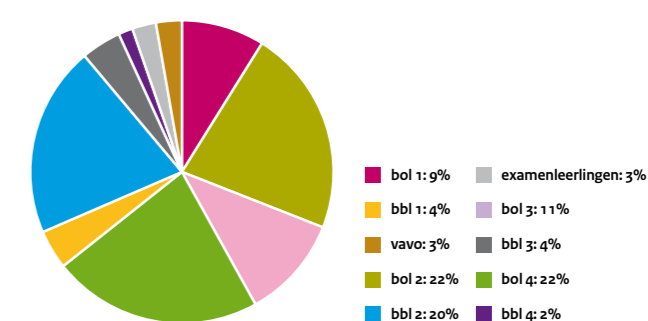
Figuur 3.76 Rendement wo cohort
Rendement wo van het cohort 2002 na 4-7 jaar

Figuur 3.77 Percentage 18- t/m 24-jarigen dat geen opleiding volgt én geen startkwalificatie heeft
Lissabon-doelstelling: voortijdig schoolverlaten

Figuur 3.78 Nieuwe vsv'ers in het mbo
Naar onderwijssoort in 2008/09

te stromen. Daar staat tegenover dat stapelaars een groter risico op uitval hebben. De kans dat bijvoorbeeld studenten vanuit vmbo naar havo 4 stranden, is twee keer zo groot als die van andere havisten.

Stapelen van havo naar vwo komt niet zoveel voor, maar de afgelopen jaren is de doorstroom van mbo naar hbo en van hbo naar wo gegroeid. Ook studeren onderwijsdeelnemers langer. De cijfers laten zien dat de gemiddelde deelnemer in het ho inmiddels afstudeert met een vertraging van ruim twee jaar ten opzichte van de snelst mogelijke route van het primair onderwijs naar een hbo- en wo-diploma.

Leerling-leraarratio en uitgaven per leerling of student

Leerling-leraarratio

Bij gelijkblijvende onderwijskwaliteit zijn de OCW-uitgaven per deelnemer een indicatie van de doelmatigheid van het onderwijs. Tegelijkertijd is voor de kwaliteit van het onderwijs het aantal leerlingen per leraar van invloed. Een kleine leerling-leraarratio kan er immers op wijzen dat leraren meer tijd hebben voor de leerling. Maar met een kleinere verhouding zijn meer leraren nodig, waardoor de kosten toenemen. De leerling-leraarratio hangt onder andere af van het aantal klassen waarvoor de leerkracht verantwoordelijk is, het aantal lessen per leerling en per leerkracht. Hierdoor is ze een indicatie van de werkdruk van de leraar.

Eerder is gebleken dat de leerlingenaantallen, maar ook het aantal leerkrachten in alle onderwijssectoren, zijn toegenomen. In po was de personeelstoename groter dan de toename van het aantal leerlingen, vooral in de periode tussen 2000 en 2002. Dit is de periode dat de klassenverkleining werd ingevoerd. In bve en hbo heeft de toename van het aantal leraren de groei van de studenten gevolgd. In het wo is het aantal docenten achtergebleven bij de groei van het aantal studenten (figuur 3.82). Voor de ratio's van het hbo en wo geldt overigens dat het niet alleen om docenten, maar om het totale personeel gaat.

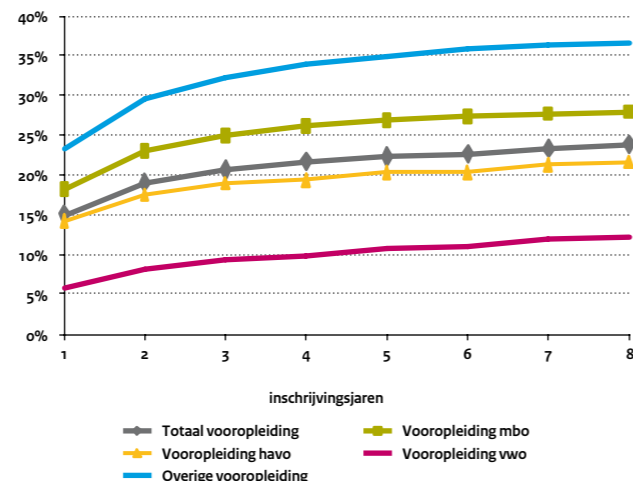
Uitgaven per leerling (student)

Met de groei van het aantal leerlingen en leraren zijn ook de onderwijsuitgaven van OCW gestegen. De uitgaven per leerling in po en vo (gecorrigeerd voor de loon- en prijsbijstelling) zijn echter de

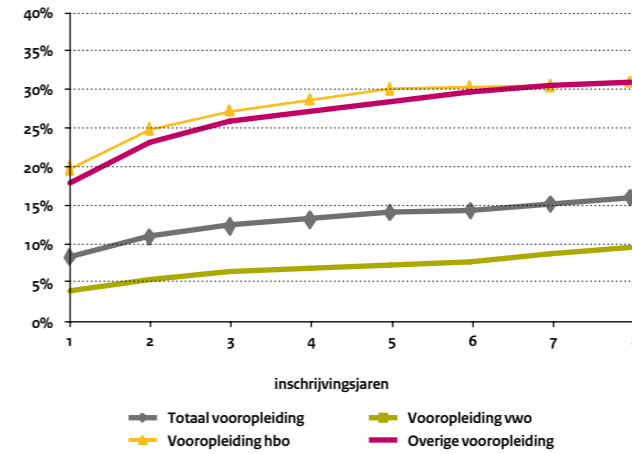
afgelopen jaren sterker gestegen dan zowel de groei van het aantal leraren als van het aantal leerlingen. Hier liggen onder andere beleidsmatige investeringen aan ten grondslag. Het betreft arbeidsmarktintensivering, naar aanleiding van de rapporten van Van Rijn en Rinnooij Kan. Ook is er extra geïnvesteerd in voor- en vroegschoolse educatie, de gratis schoolboeken, maatschappelijke stage en de invoering van de lumpsum in po en vo. In het mbo is ook een stijging van de uitgaven per deelnemer zichtbaar (figuur 3.83).

De uitgaven per leerling (student) zijn onderling lastig te vergelijken. De opbouw van de OCW-uitgaven verschilt per sector. Een voorbeeld van deze onderlinge verschillen is dat de huisvesting in het po en vo voor rekening van de gemeenten komt. In het mbo (en hbo en wo) is de huisvestingsbijdrage onderdeel van de rijksbijdrage. In het hbo en wo zijn de uitgaven per student min of meer constant gebleven (figuur 3.84). De figuur toont de uitgaven inclusief en exclusief collegegeld. De uitgaven per student in het hbo en wo zijn omgerekend naar prijzen van 2009, met behulp van de werkelijk uitgekeerde loon- en prijsbijstelling.

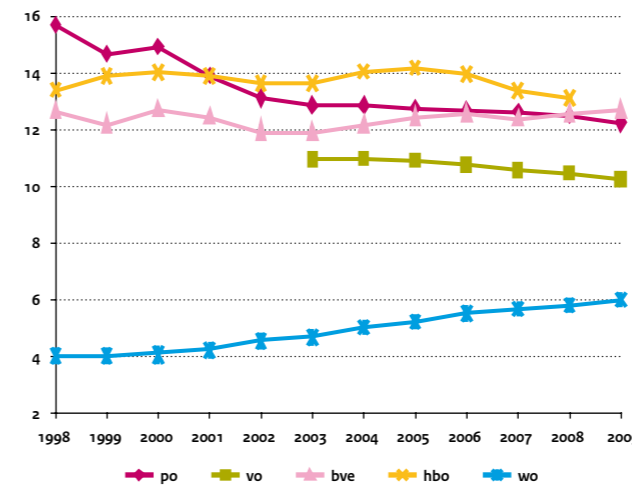
Figuur 3.79 Uitval uit het ho van in het hbo gestarte studenten (eerstejaars, voltijd)
Cumulatief per inschrijvingsjaar, gemiddelde over de jaren 1995-2001

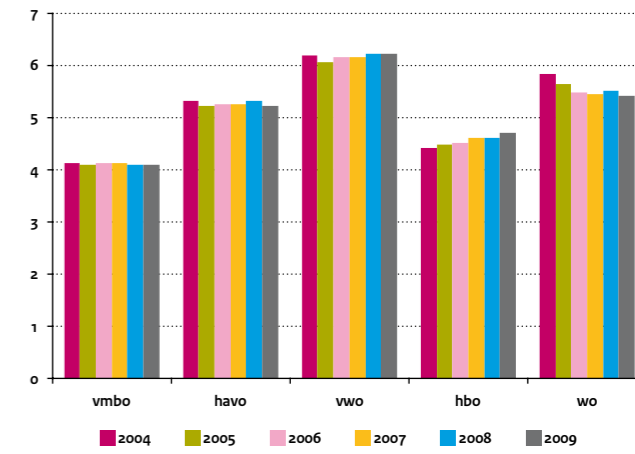
Figuur 3.80 Uitval uit ho van in het wo gestarte studenten (eerstejaars, voltijd)
Cumulatief per inschrijvingsjaar, gemiddelde over cohorten 1995-2001

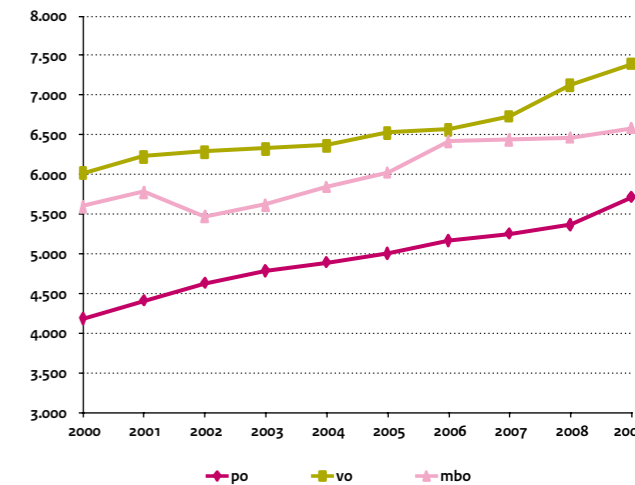
Figuur 3.82 Leerling/leraar ratio naar onderwijssoort

Figuur 3.81 Verwachte verblijfsduur van gediplomeerden Per onderwijssoort, in jaren

Figuur 3.83 OCW uitgaven voor onderwijs per deelnemer Per onderwijssoort, in prijzen 2009 (in euro's)

In de internationale vergelijking hanteren we een andere definitie van uitgaven per leerling. Vanwege de onderlinge vergelijkbaarheid is het nodig dat alle landen min of meer dezelfde uitgaven in hun statistiek hebben opgenomen. Voor het eerst dit jaar is in EAG 2010 de indicator 'publieke uitgaven aan onderwijsinstellingen per leerling (student)' opgenomen. Het betreft de directe uitgaven van de overheid aan instellingen, dus exclusief bijvoorbeeld studiefinanciering. De indicator is gepresenteerd voor het pre-primair onderwijs, het primair en secundair onderwijs samen (voor Nederland het po, vo en mbo), en voor het tertiair onderwijs (inclusief en exclusief R&D).

In alle landen nemen de uitgaven per leerling toe met het niveau van het onderwijs. In Nederland bevinden de publieke uitgaven per leerling in het po,vo, bve zich op een gemiddeld niveau ten opzichte van de ons omringende landen, maar zijn ze hoger dan het OESO-gemiddelde (figuur 3.85).

Met deze, op een gemiddeld niveau liggende, Nederlandse uitgaven per leerling, in combinatie met de goede prestaties op de internationale PIRLS en TIMSS toetsen van 9- tot 10-jarigen en PISA voor 15-jarigen, (zie de paragraaf over kwaliteit) lijkt het Nederlands primair- en voortgezet onderwijs doelmatig, wat basisvaardigheden betreft.

Voor het hoger onderwijs liggen de publieke uitgaven per student aan hoger onderwijsinstellingen (hbo en wo) inclusief en exclusief R&D boven het OESO-gemiddelde (figuur 3.86). Doordat in sommige landen veel R&D-activiteiten buiten de instellingen plaatsvinden, is het beter te kijken naar de uitgaven exclusief R&D. Deze liggen nog steeds boven het OESO-gemiddelde, maar op een gemiddeld niveau ten opzichte van de meeste vergelijkingslanden.

Uitgaven als percentage van het bbp

Uitgaven aan onderwijs zijn geen consumptieve uitgaven, het zijn investeringen in de toekomst. Het investeringspeil en de mate waarin deze uitgaven effectief aangewend worden, zijn belangrijke determinanten voor het toekomstige innovatievermogen van ons land. Hoewel de uitgaven aan onderwijs sterk samenhangen met de demografische ontwikkeling, kan ook de welvaart van een land niet buiten beschouwing worden gelaten. In internationale vergelijkingen wordt onder andere gekeken naar de uitgaven aan onderwijsinstellingen, als percentage van het bruto binnenlands product (bbp). Hierdoor krijgen we een beeld van welk deel van de welvaart een land bereid is te investeren in onderwijs. Het betreft hier de directe publieke en private uitgaven aan onderwijsinstellingen, dus exclusief studiefinanciering.

Nederland zit met een percentage van 5,6 procent van het bbp iets onder het (ongewogen) OESO-gemiddelde van 5,7 procent (figuur 3.87). Onderscheiden we de publieke en private component (figuur 3.88), dan zien we dat ook de publieke component iets onder het OESO-gemiddelde ligt (figuur 3.88). Inclusief de uitgaven aan studiefinanciering is het beeld iets anders: dan liggen de publieke uitgaven aan onderwijs met 5,3 procent net boven het OESO-gemiddelde van 5,2 procent. Deze trend was in 2006 ook zichtbaar.

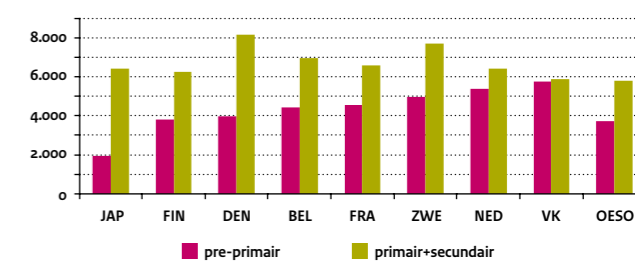
Voor zijn inspanningen op het terrein van onderwijs en onderzoek legde het kabinet zich in het aanvullend beleidsakkoord (2009) vast op het OESO-gemiddelde. Dit is nogmaals bekrachtigd in de Miljoenennota 2010. Momenteel zit Nederland daarop. In het licht van de financiële krapte zal op korte termijn de uitdaging vooral zijn dat zo te houden.

De onderwijsuitgaven in Nederland als percentage van het bbp blijven dus onveranderd op een internationaal gemiddeld niveau. De prestaties, het opleidingsniveau, het aandeel voortijdig schoolverlaten maar ook de basisvaardigheden zijn internationaal bovengemiddeld. Er zijn aandachts- en zorgpunten, zoals blijkt uit de paragrafen over kwaliteit en toegankelijkheid. Maar over het geheel presteert Nederland met het huidige uitgavenniveau internationaal redelijk goed.

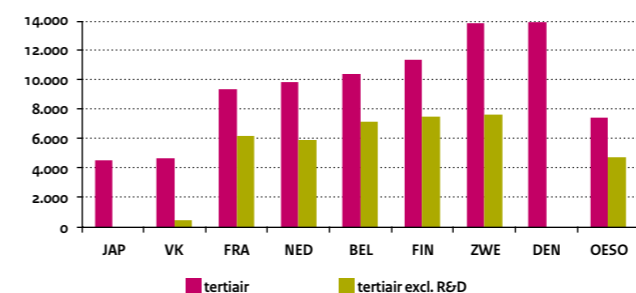
Figuur 3.84 OCW uitgaven voor onderwijs per student hoger onderwijs inclusief en exclusief collegegeld
Per onderwijssoort, in prijzen 2009 (in euro's)

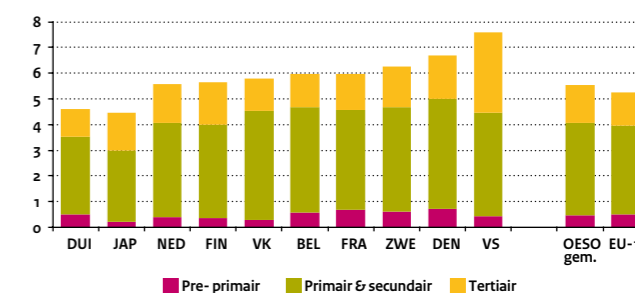
Figuur 3.85 Overheidsuitgaven per leerling aan onderwijsinstellingen
Naar onderwijssoort in euro's omgerekend met behulp van koopkrachtpariteiten (2007)

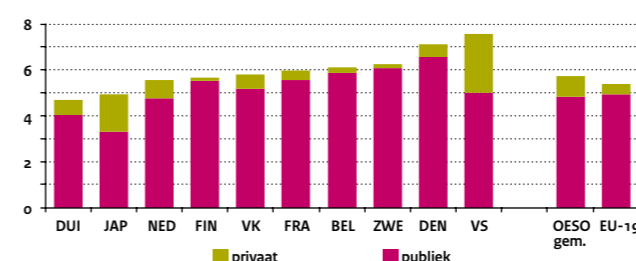
Figuur 3.86 Overheidsuitgaven per student aan tertiaire onderwijsinstellingen
In euro's omgerekend met behulp van koopkrachtpariteiten (uitgaven inclusief en exclusief R&D, 2007)

Figuur 3.87 Uitgaven aan onderwijsinstellingen per sector als percentage van het bbp
Publieke en private uitgaven

Figuur 3.88 Uitgaven aan onderwijsinstellingen als percentage van het bbp
Naar publiek en privaat

Ontwikkeling uitgaven studiefinanciering

De uitgaven aan studiefinanciering zijn de afgelopen jaren toegenomen. De uitgaven aan prestatiebeurzen (basisbeurs en aanvullende beurs) zijn de afgelopen vier jaar ongeveer gelijk gebleven. De uitgaven aan studieleningen zijn de laatste jaren gestabiliseerd terwijl er eerder een flinke groei was. De uitgaven voor de ov-kaart laten in de periode 2006-2009 een wisselend beeld zien. Om het kasritme van de overheid te optimaliseren is er in sommige jaren vooruit betaald aan de ov-bedrijven, zodat er in een later jaar minder betaald hoefde te worden. De kosten voor de ov-kaart houden gelijke tred met het aantal studenten (figuur 3.89).

Lerarensalarissen

Salaris en arbeidsvoorwaarden zijn belangrijk voor het aantrekken, ontwikkelen en behouden van kwalitatief goede en goed opgeleide leraren. Een concurrerend salaris is nodig voor een goede onderwijskwaliteit. Een lerarenopleiding leidt in de meeste gevallen op tot een diploma op tertiair niveau (in dit geval hbo niveau). Leraren kunnen na hun afstuderen ook elders gaan werken op tertiair niveau. 'Education at a Glance 2010' presenteert dit jaar een nieuwe indicator. Deze indicator vergelijkt het statutaire lerarensalaris na 15 jaar met het gemiddelde jaarsalaris van iemand die werkt op tertiair niveau. In bijna alle vergelijkingslanden ligt het statutaire lerarensalaris in het primair en lager secundair onderwijs na 15 jaar onder het niveau van de verdiensten van een gemiddelde werknemer op tertiair niveau. In het hoger secundair onderwijs ligt het salaris in enkele landen er iets boven: dit geldt voor Nederland, maar ook voor België, Duitsland, Finland en Denemarken. Vergeleken met alle vergelijkingslanden, op de VS na, is het Nederlandse salaris in het primair onderwijs bescheiden. In het lager secundair onderwijs geldt dit ook, zij het in iets mindere mate. In het hoger secundair onderwijs ligt het statutaire salaris na 15 jaar enkele procenten boven het gemiddeld verdiende salaris (figuur 3.90).

Overhead

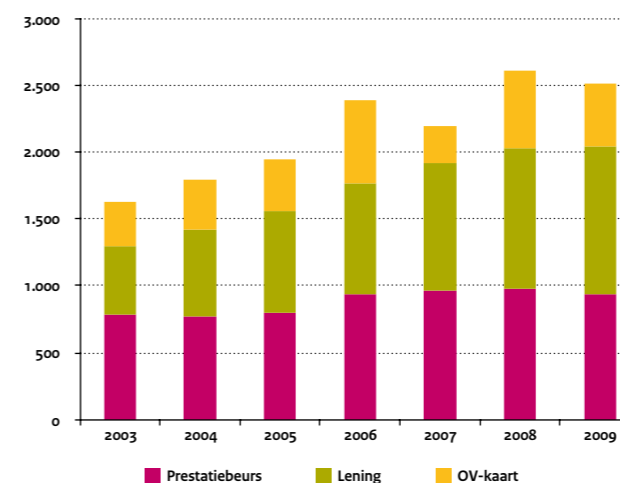
Overhead zijn activiteiten die het primaire proces sturen en ondersteunen. Deze processen dragen dus bij aan het functioneren van het primaire proces: onderwijs. Overhead is niet per definitie ondoelmatig: denk aan schoolleiders, conciërges, administratief medewerkers. Overhead kan echter in sommige gevallen wel leiden tot een ondoelmatige besteding van publieke middelen. We spreken dan over het improductieve deel van de overhead, taken die weinig tot niets bijdragen aan het primaire proces.

De omvang van de overhead is niet eenvoudig vast te stellen. Idealiter zou voor elke baan een inschatting moeten worden gemaakt voor welk deel deze baan tot overhead behoort. Vervolgens zou bepaald moeten worden welke overhead al dan niet improductief is. Aangezien dit niet gebeurt, zijn de beschikbare gegevens met veel onzekerheid omgeven.

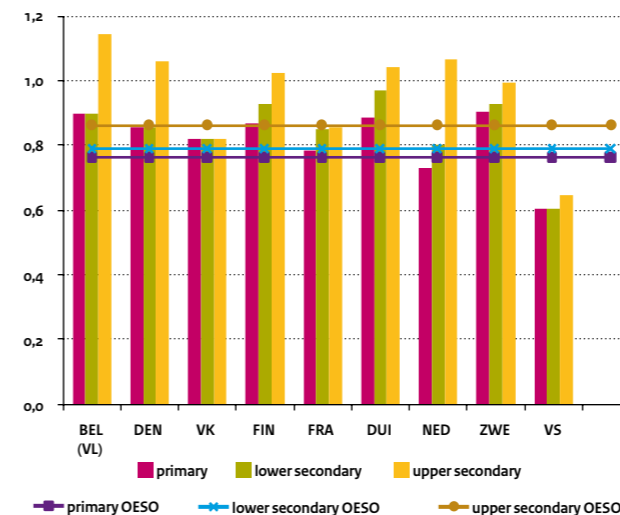
Overhead heeft betrekking op de interne organisatie van een instelling. In kleine organisaties worden de meer specifieke overhead werkzaamheden, zoals de administratie, er door het onderwijzend personeel bij gedaan. Dat maakt de overhead onzichtbaar, of in elk geval onmeetbaar. In grote organisaties, waartoe bijna alle instellingen van het hoger en middelbaar beroepsonderwijs behoren, worden deze werkzaamheden geclusterd in aparte functies, zoals HRM en ICT. Deze specialisatie zorgt ervoor dat het onderwijzend personeel zich volledig kan richten op het lesgeven.

In 2006 varieerde het kostenaandeel ondersteunend personeel en management bij elkaar opgeteld tussen de 15 procent en 20 procent. Het hoger beroepsonderwijs scoort hier het hoogst, het basisonderwijs het laagst. Het aandeel management in po en vo blijft sinds 2002 ongeveer gelijk en het aandeel ondersteunend personeel (waarbij geen onderscheid gemaakt kan worden tussen direct en indirect ondersteunend personeel) neemt sinds 2002 toe. Ook een vergelijking van de overhead met andere sectoren is lastig. Gegevens van de Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek (OSA) laten zien dat het aantal leidinggevenden in het onderwijs onder het gemiddelde zit van de totale Nederlandse arbeidsmarkt (8 procent ten opzichte van 11 procent). Gegevens van een rapport van het onderzoeksbureau Berenschot laten zien dat de overhead in het onderwijs (indirect ondersteunend personeel en management) gemiddeld is, ten opzichte van andere sectoren in het (semi)-publieke domein.

Figuur 3.89 Uitgaven studiefinanciering ho
In euro's (x 1 mln)

Figuur 3.90 Verhouding tussen het lerarensalaris na 15 jaar werkervaring en het gemiddelde salaris van een ho-opgeleide

3.2 Socialisatiefunctie

Onderwijs draagt bij aan de persoonsvorming van leerlingen, aan maatschappelijke en culturele vorming en aan voorbereiding op deelname aan de arbeidsmarkt. Waar kwalificatie vooral gaat over voorbereiding op vervolgonderwijs en beroep, betreft socialisatie het proces van identificatie en integratie: nieuwe generaties maken zich de algemene waarden en moraal eigen waardoor de samenleving kan functioneren en sociale samenhang wordt bevorderd. Dit toont dat onderwijs, naast een kwalificerende functie, ook een socialiserende functie heeft.

Het bevorderen van de sociale competenties en oriëntaties van leerlingen komt de kwalificatie en integratie van jonge mensen ten goede. Onderwijs draagt daarom bij aan de opbouw en versterking van de sociale cohesie in de maatschappij. Dat gebeurt binnen drie dimensies:

1. Sociaaleconomische integratie, door kwalificatie, selectie en allocatie door het onderwijs, en daarmee verbonden thema's. Voorbeelden zijn de verdeling van onderwijskansen over groepen in de samenleving en het compenseren van achterstanden.
2. Sociale participatie, door onder meer inbedding in sociale verbanden en de omringende samenleving, en de verwerving van de daarvoor nodige competenties.
3. Cultureel-normatieve integratie, door overdracht van het dominante systeem van waarden en normen en het tot stand komen van binding met de omringende samenleving.

Een beschrijving van deze dimensies, en de prestaties van het Nederlands onderwijs op deze aspecten, wordt in woord en beeld achtereenvolgens in de paragrafen 3.2.1 en 3.2.2 getoond.

3.2.1 Sociaaleconomische integratie

In paragraaf 3.1.1, over de toegankelijkheid van het onderwijs, zijn onderwijskansen al aan de orde gekomen. De onderwijskansen van leerlingen uit uiteenlopende sociaaleconomische en etnische groepen vertonen aanzienlijke verschillen. Binnen het Nederlandse onderwijssysteem zijn vooral de onderwijskansen kwetsbaar van autochtone leerlingen uit gezinnen met laagopgeleide ouders en leerlingen uit niet-westerse allochtone gezinnen.

In het Nederlandse onderwijsbeleid staat de versterking van de onderwijskansen van deze groepen centraal. Belangrijk middel daarvoor is de bekostiging van scholen, waarbij rekening wordt gehouden met de sociaaleconomische achtergrond van leerlingen. Dat gebeurt met de gewichtenregeling in het primair onderwijs. Aanvankelijk was die gebaseerd op een combinatie van etnische en opleidingskenmerken van het gezin van herkomst. Onlangs is de regeling beperkt tot het opleidingsniveau van de ouders. Ouders van niet-westerse allochtone leerlingen zijn in doorsnee lager opgeleid dan die van autochtone leerlingen, zodat de nieuwe gewichtenregeling ook aan scholen met veel allochtone leerlingen extra faciliteiten verschaft.

Onderwijsachterstand en de daarmee verbonden sociaaleconomische achterstand blijken overigens een hardnekkig verschijnsel, zoals zowel internationaal als over tijd vergelijkend onderzoek laat zien.

3.2.2 Sociale participatie en cultureel-normatieve integratie

Tot in de jaren zestig van de vorige eeuw waren religieuze en levensbeschouwelijke socialisering vanzelfsprekende en richtinggevende kenmerken van het Nederlandse bestel. De verzuilde inrichting van het onderwijssysteem maakte socialisering tot het primaat van de school en leidde tot een overheidsbeleid dat voornamelijk gericht was op planning en bekostiging.

Door toegenomen onbehagen over de (al dan niet vermeende) afbrokkelende sociale samenhang en stagnerende emancipatie van migranten richtte de overheid zich meer op de socialiseringsfunctie van onderwijs. Meer dan in de afgelopen decennia wordt benadrukt dat naast cognitieve ontwikkeling ook de sociale, emotionele en morele vorming van leerlingen belangrijk is. Onderwijs is niet alleen belangrijk voor 'verheffing', maar ook 'verbinding'. Deze ontwikkeling doet zich ook in andere landen voor.

Bevordering van burgerschap

Scholen zijn sinds 2006 verplicht aandacht te schenken aan 'actief burgerschap en sociale integratie'. De invoering van de burgerschapsopdracht was mede ingegeven door een advies van de Onderwijsraad (2003), die er vanuit gaat dat van onderwijs verwacht mag worden dat het zich expliciet richt op de sociale en maatschappelijke ontwikkeling van leerlingen.

Als onderdeel van het toezicht op de kwaliteit van het onderwijs brengt de onderwijsinspectie in kaart in hoeverre en hoe scholen invulling geven aan deze wettelijke opdracht. Onderzoek dat de inspectie sinds 2006 uitvoerde, laat zien dat de ontwikkeling van het burgerschapsonderwijs langzaam verloopt. In het onderwijsverslag 2008-09 constateert de inspectie dat er ook na drie jaar nog weinig ontwikkeling zichtbaar is in het burgerschapsonderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2010).

Bij het beoordelen van burgerschapsonderwijs kijkt de onderwijsinspectie naar de kenmerken 'sociale vaardigheden, beleefdheid en omgangsregels, godsdienst en levensbeschouwing, andere culturen, kennis van democratie en de school als oefenplaats voor burgerschap'. Uit een representatief onderzoek in 2009, onder 743 scholen uit verschillende sectoren van het onderwijs, blijkt dat scholen de meeste aandacht besteden aan sociale vaardigheden, het leren van omgangsregels en basiswaarden, variërend van maandelijks tot dagelijks. Kennis van democratie en andere culturen komt echter weinig aan de orde. Hier is ten opzichte van vorige jaren weinig vooruitgang geboekt.

Burgerschapscompetenties

Burgerschap en de bijbehorende competenties zijn in toenemende mate onderwerp van onderzoek. Zo is in Nederland het cohortonderzoek COOL (Cohort Onderzoek Onderwijs Loopbanen) gestart en neemt Nederland deel aan het internationale onderzoek naar burgerschap, de International Civics and Citizenship Education Study (ICCS). Daarnaast presenteert de OESO ook sociale uitkomsten van onderwijs in Education at a Glance 2010. Deze studies geven inzicht in de ontwikkeling van burgerschap en sociaal kapitaal. Hieronder zullen we kort ingaan op deze studies.

Cohortonderzoek COOL

Als onderdeel van het cohortonderzoek COOL onder leerlingen van 5 tot 18 jaar, werden in 2007-08 ook de burgerschapscompetenties van leerlingen in het basisonderwijs (groep 8) en het voortgezet onderwijs (klas 3) gemeten. In de meting stonden vier sociale taken centraal, die bijdragen aan het burgerschap van jongeren:

1. democratisch handelen;
2. maatschappelijk verantwoord handelen;
3. omgaan met conflicten;
4. omgaan met verschillen.

Voor iedere sociale taak worden de benodigde competenties gemeten via de componenten kennis, reflectie, vaardigheid en attitude. Meisjes blijken iets hoger te scoren dan jongens op alle vier de componenten. Naarmate de omgeving van de school minder stedelijk is, scoren de leerlingen iets hoger op de kennistoets, terwijl leerlingen uit een meer stedelijke schoolomgeving beter presteren op vaardigheden en attitude.

Uit verdere analyse van de scores van basisschoolleerlingen die aan het onderzoek hebben meegedaan, komt naar voren dat allochtone leerlingen iets lager scoren op burgerschapskennis dan autochtone leerlingen. Hun scores op attitude, vaardigheden en reflectie zijn daarentegen weer iets hoger dan die van autochtone leerlingen.

International Civics and Citizenship Education Study

ICCS is een internationaal vergelijkend onderzoek naar burgerschapscompetenties van leerlingen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Daarbij wordt gekeken naar de kennis over de democratie, maatschappelijke basiswaarden, participatie en identiteit.

Nederlandse leerlingen hebben internationaal gezien gemiddelde kennis van politieke en maatschappelijke onderwerpen (score van 494). Ten opzichte van andere Europese landen blijft de kennis van Nederlandse leerlingen echter achter. Voor de Europese landen geldt dat vooral leerlingen van Scandinavische landen veel weten over politieke en maatschappelijke onderwerpen. Leerlingen in zowel Finland als Denemarken hebben een gemiddelde score van 576 op de kennistoets. Leerlingen in Zweden behaalden gemiddeld een score van 537 punten (figuur 3.91).

In het onderzoek is ook gekeken naar de houding ten aanzien van gelijke rechten voor immigranten. Nederlandse leerlingen staan in grotere mate afwijzend tegenover de gelijke rechten voor immigranten. Hoewel Nederland samen met Vlaanderen en Engeland hierin internationaal gezien een extreme positie inneemt, geldt niettemin dat leerlingen van veel Europese landen terughoudender staan tegenover gelijke rechten voor immigranten dan leerlingen uit andere continenten.

Nederlandse leerlingen geven gemiddeld vaker dan leerlingen in de meeste andere landen aan dat zij vertrouwen hebben in de regering en de landelijke overheid. Van de leerlingen in ons land vertrouwt 70 procent de landelijke overheid, tegenover een internationaal gemiddelde van 61 procent. In de Scandinavische landen is dit vertrouwen nog iets groter. Van alle politieke en maatschappelijke instituties hebben leerlingen het minste vertrouwen in de politieke partijen in hun land. Dat geldt ook voor Nederland. Het percentage leerlingen dat wel vertrouwen heeft in politieke partijen (53 procent) is echter aanzienlijk hoger dan in veel andere landen (ICCS gemiddelde is 41 procent). Daarnaast hebben Nederlandse leerlingen gemiddeld weinig vertrouwen in de media.

De interesse in politieke en sociale kwesties is onder Nederlandse leerlingen geringer dan in veel andere landen, maar wijkt niet erg af van landen als België (Vlaanderen), Zweden en Finland (figuur 3.92).

Education at a Glance: Onderwijs versterkt het sociaal kapitaal

Education at a Glance 2010 besteedt dit jaar opnieuw aandacht aan de social outcomes of learning. Het rapport toont de relatie tussen opleidingsniveau en maatschappelijke aspecten als gezondheidsbeleving, maatschappelijke betrokkenheid en intermenselijk vertrouwen. Er is gekeken of deze uitkomsten variëren naar opleidingsniveau.

Hoger opgeleiden beoordelen hun gezondheid in alle vergelijkingslanden positiever dan lager opgeleiden (figuur 3.93). Op basis van de resultaten kunnen landen niet goed worden vergeleken. Culturele verschillen in de wijze waarop tegen de eigen gezondheid wordt aangekeken, spelen hierbij een rol. Een vergelijking binnen landen naar opleidingsniveau is wel mogelijk.

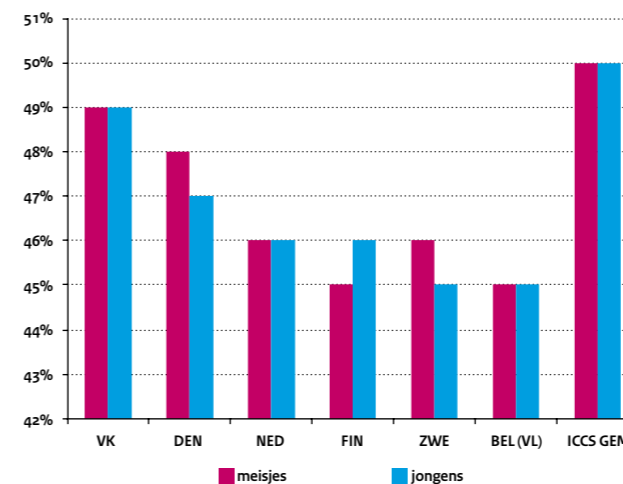
Een maat voor maatschappelijke betrokkenheid is politieke interesse. Voor het meten van vertrouwen in de samenleving gebruikt de OESO de indicator 'intermenselijk vertrouwen'. De resultaten laten zien dat onder hoger opgeleiden zowel het vertrouwen in de samenleving als de politieke interesse groter is dan onder lager opgeleiden (figuur 3.94 en figuur 3.95).

De samenhang tussen opleidingsniveau en maatschappelijke aspecten wordt over het algemeen kleiner wanneer statistisch wordt gecorrigeerd voor geslacht, leeftijd en inkomen. Dit betekent dat niet alleen onderwijs debet is aan een positieve beoordeling van deze aspecten, maar dat ook andere factoren een rol spelen. Wel kan geconcludeerd worden dat onderwijs op verschillende niveaus een positieve bijdrage hieraan kan leveren.

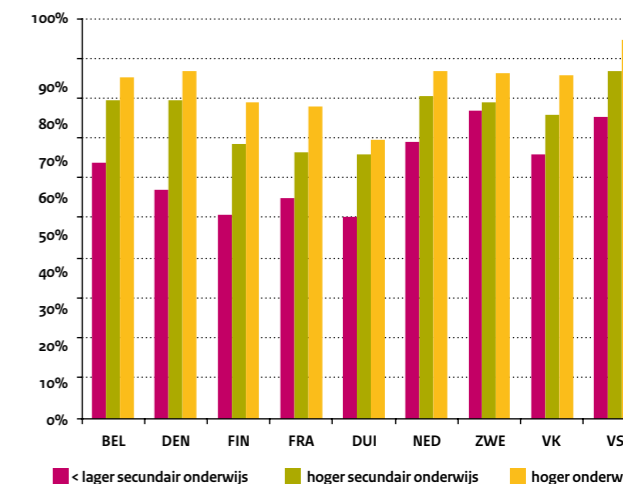
Figuur 3.91 Gemiddelde score per land op de kennistoets over burgerschap CCS 2009

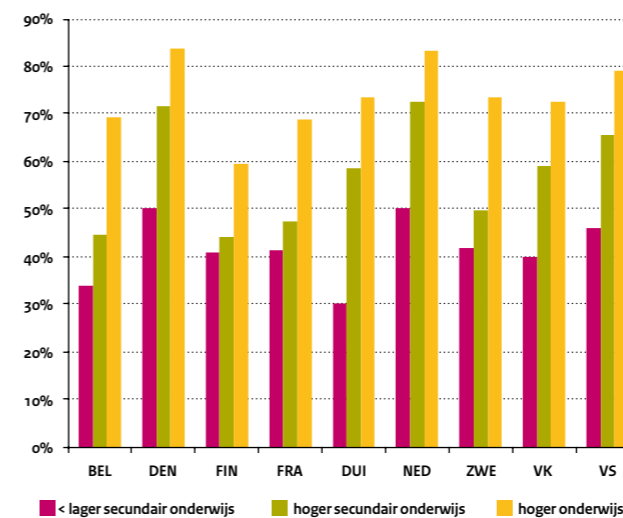
Figuur 3.92 Percentage jongens en meisjes met interesse in politieke en sociale kwesties
Leerlingen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs

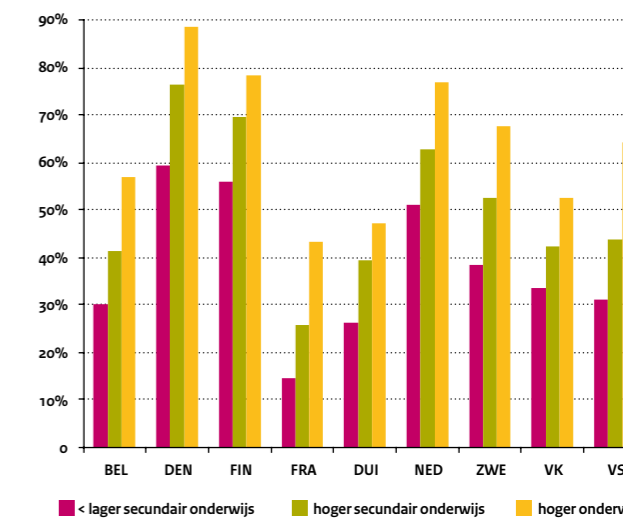
Figuur 3.93 Percentage volwassenen dat hun gezondheid als goed beoordeeld
Naar opleidingsniveau

Figuur 3.94 Percentage volwassenen met politieke interesse
Naar opleidingsniveau

Figuur 3.95 Percentage volwassenen met intermenselijk vertrouwen
Naar opleidingsniveau

School als afspiegeling van de wijk

Door de vrije schoolkeuze en de concentratie van allochtone gezinnen in wijken van grote steden zijn sinds de jaren zeventig de samenstelling van scholen in deze wijken langzaam veranderd door de toeloop van kinderen van migranten (figuur 3.96). Er wordt aangenomen dat de concentratie van allochtone leerlingen de rol van de school bemoeilijkt als middel om te leren samenleven en het verbinden van groepen. Als leerlingen uit verschillende etnische groepen samen naar school gaan, zouden vooroordelen kunnen verminderen. Daartegenover staat dat het er ook toe kan leiden dat de identificatie met de eigen groep wordt versterkt en de negatieve beeldvorming over anderen juist toeneemt.

Het beschikbare onderzoek hierover is vooralsnog niet eenduidig. Sinds 2006 is er in het kader van de Lokale Educatieve Agenda een wettelijke plicht om op lokaal niveau overleg te voeren over maatregelen die segregatie tegengaan. Gemeenten, schoolbesturen voor primair en voortgezet onderwijs en de kinderopvang moeten samen overleggen hoe ze een meer evenwichtige verdeling van leerlingen met een onderwijsachterstand kunnen realiseren. De intentie van de rijksoverheid is om geen maatregelen van bovenaf op te leggen: haar rol is slechts ondersteunend. Recent zijn daarvoor in diverse gemeenten proefprojecten gestart.

Onderwijs voor een veilig leer- en werkklimaat

Jongeren hechten vooral waarde aan school vanwege de contacten, sfeer en sociale relaties met leeftijdsgenoten. Sociaal kapitaal draagt bij aan de leerprestaties, maar onderwijs kan ook de sociale hulpbronnen van leerlingen bevorderen. Scholen dragen daar onder meer aan bij via de bevordering van de sociale competenties van leerlingen.

Ook een positief schoolklimaat is van belang. De onderwijsinspectie ziet toe op de mate waarin scholen een veilig leer- en werkklimaat realiseren en daarmee ook pesten, extremisme en intolerantie tegengaan (Inspectie van het Onderwijs, 2010). In 2009 voelen verreweg de meeste leerlingen en leraren op scholen voor po en vo zich veilig. Scholen maken ook meer werk van sociale veiligheid. Op dit terrein doen basisscholen het goed, maar hebben zij sinds 2008 geen voortgang geboekt. Zowel in 2008 als in 2009 is sociale

veiligheid op 83 procent van de basisscholen voldoende ontwikkeld. In het voortgezet onderwijs is dat percentage toegenomen van 94 procent naar 98 procent.

Dat een school veiligheidsbeleid heeft (de inspectie controleert dat) is nog geen garantie dat het in de praktijk voldoende wordt uitgevoerd. Zo zegt 20 procent van het mbo-personeel niet betrokken te zijn bij veiligheidsbeleid en is zelfs de helft niet op de hoogte van het bestaan ervan. Binnen het mbo voelt in 2008 6 tot 7 procent van het personeel zich onveilig, een percentage dat sinds 2007 nauwelijks is verbeterd. Risicogroepen onder leraren zijn vrouwen, jonge medewerkers, leraren in de G4 en homoseksuelen. Van de leerlingen voelt in 2008 7 à 8 procent zich niet veilig in de school. Ook dit percentage is weinig veranderd ten opzichte van 2007.

Maatschappelijke stage

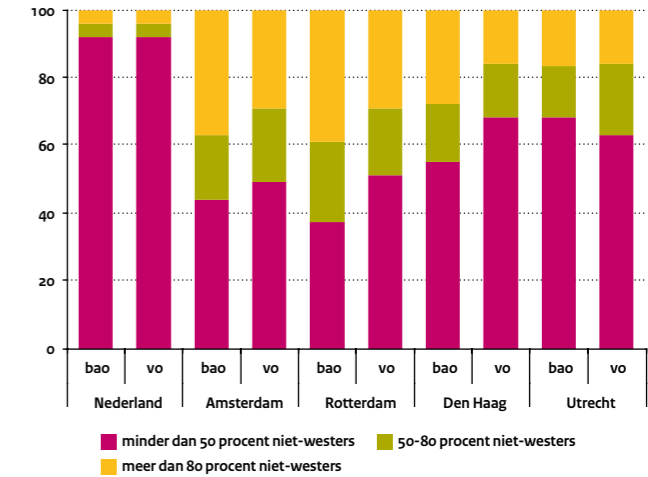
Het kabinet Balkenende IV besloot tot invoering van een maatschappelijke stage voor alle leerlingen in het voortgezet onderwijs. De stage is verplicht vanaf het schooljaar 2011-12. De verwachting is dat de stage bijdraagt aan de maatschappelijke betrokkenheid van leerlingen, van hun besef van waarden en normen, en aan actief burgerschap. De stage wordt gezien als één van de mogelijkheden voor scholen om invulling te geven aan de opdracht tot bevordering van burgerschap.

Recent onderzoek van Intomart onder ouders van leerlingen in vmbo, havo en vwo laat zien dat 76 procent van de ondervraagden het belangrijk vindt dat de maatschappelijke stage onderdeel is van het verplichte onderwijsprogramma op middelbare scholen. Zo'n 80 procent vindt het een goede zaak dat leerlingen met vrijwilligerswerk onbetaald iets voor anderen doen.

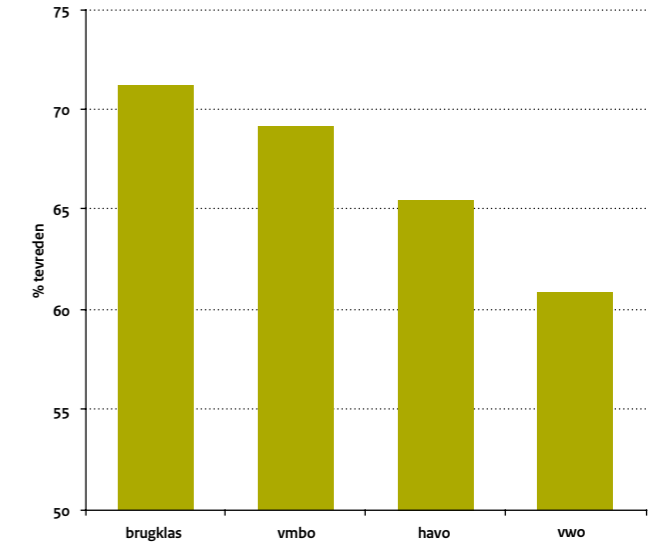
Hoewel de maatschappelijke stage nu nog niet verplicht is in het voortgezet onderwijs, hebben veel scholen de stage al in het curriculum opgenomen. Uit de Laksmonitor blijkt dat het aantal leerlingen dat een maatschappelijke stage heeft gelopen sterk uiteenloopt per leerjaar. In leerjaar vier en vijf heeft respectievelijk 50 en 47 procent al een maatschappelijke stage gelopen, terwijl dit in leerjaar 2 en 3 respectievelijk 13 en 25 procent is.

Ongeveer 70 procent van de leerlingen die een maatschappelijke stage liepen, is positief over deze ervaring. De tevredenheid over de maatschappelijke stage wisselt per niveau en per leerjaar. Op het vmbo zijn de meeste leerlingen tevreden (69 procent). Op het vwo is een kleiner aantal tevreden, namelijk 61 procent (figuur 3.97). In de brugklas is men het meest tevreden over de maatschappelijke stage. Over het nut van de maatschappelijke stage lopen de meningen uiteen. Zo vinden brugklasleerlingen de maatschappelijke stage het vaakst nuttig (68 procent), terwijl vwo-leerlingen de stage een stuk minder nuttig vinden (52 procent).

Figuur 3.96 Allochtonen in basis- en voortgezet onderwijs
Scholen met aandeel niet-westers allochtone leerlingen
naar regio, 2005

Figuur 3.97 Tevredenheid over de maatschappelijke stage
Naar sector, 2009/10

4 | Prestaties cultuur- en mediastelsels

Cultuur heeft in de eerste plaats een intrinsieke waarde, die van belang is voor de ontwikkeling van individuen en voor de samenleving als geheel. Daarnaast moet een bloeiende cultuur bijdragen aan het creatieve en innovatieve vermogen van de samenleving, de ondernemingszin, de fysieke inrichting, de sociale binding en het internationale aanzien van Nederland.

Om deze effecten te kunnen realiseren is in de betreffende wetten vastgelegd dat de cultuur- en mediastelsels moeten voldoen aan criteria van verscheidenheid (inclusief bescherming van erfgoed), spreiding (zowel geografische spreiding als toegankelijkheid) en kwaliteit.

De prestaties van de Cultuur- en Mediastelsels op deze kenmerken worden uiteengezet in paragrafen 4.1 tot en met 4.3. In paragraaf 4.3 wordt ook aandacht besteed aan de relatie tussen kwaliteit en doelmatigheid in de cultuur- en mediasector.

4.1 Verscheidenheid van voorzieningen

Verscheidenheid in het cultuurbestel betekent een brede variëteit van cultuurvoorzieningen, met of zonder gerichte overheidssubsidie. Ondersteuning van het Rijk is bedoeld om erfgoed te beschermen en aanbod van voldoende omvang en kwaliteit te verzekeren. De nadruk van het rijksbeleid ligt daarbij op genres en functies die, vanwege kostenoverwegingen of gebrek aan omvang, niet voldoende in de markt tot stand komen.

Rijkssubsidie voor een basisinfrastructuur

Figuur 4.1 en 4.2 tonen de verdeling van cultuursubsidies over de verschillende sectoren. Met de invoering van de basisinfrastructuur (BIS) in 2009 is het aantal cultuurinstellingen dat rechtstreeks rijkssubsidie ontvangt, verminderd. Dat gebeurde ten gunste van subsidiëring via de cultuurfondsen (zie paragraaf 2.2).

De financiële rol van de rijksoverheid is het grootst in genres die moeilijk te financieren zijn vanuit lagere overheden of de markt. Hierdoor is er onder andere met de sector podiumkunsten een relatief sterke subsidierelatie ontstaan. Denk hierbij aan symfonische orkesten of grootschalige dans- en theatergenootschappen. Ook bij musea draagt de rijksoverheid bij aan landelijke spreiding van het aanbod (zie verder paragraaf 4.2 Spreiding en Toegankelijkheid). Genres als populaire muziek en muziektheater worden daarentegen veelal zonder rijkssubsidie geproduceerd, behalve als het gaat om financiering van talentontwikkeling en experimenten.

Meer voor minder

Figuur 4.3 en 4.4 tonen het aantal rijks gesubsidieerde instellingen per sector. Ook hier blijkt dat de podiumkunstinstanties veruit in de meerderheid zijn. Met ingang van 2009 zijn veel van deze instanties overgedragen aan de gemeenten en cultuurfondsen (met name het Fonds voor Podiumkunsten). Bovendien zijn de Raad voor Cultuur en de cultuurfondsen gevraagd om minder plannen te honoreren, en meer middelen toe te kennen per instelling.

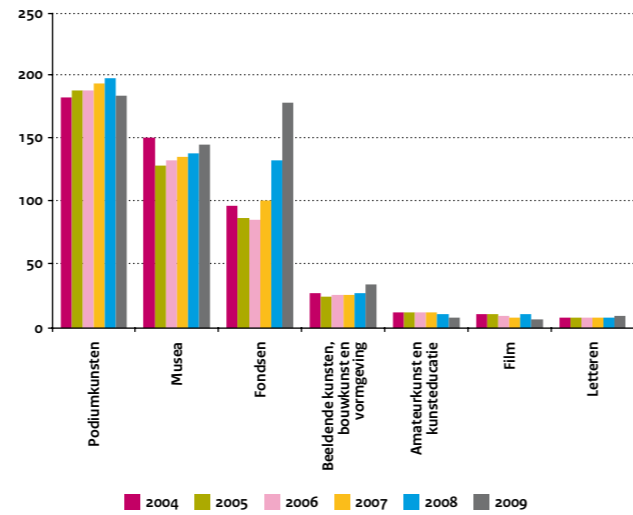
Strengere selecties, op basis van artistieke kwaliteit en gezonde bedrijfsvoering, moeten de kwaliteit van het aanbod versterken. Zo is het aantal instellingen dat in de podiumkunsten rechtstreeks rijkssubsidie ontvangt tot eenderde teruggebracht (van bijna 240 naar minder dan 80). Instellingen die niet meer in aanmerking komen voor rijkssubsidie hebben veelal aanvragen ingediend bij het Fonds voor Podiumkunsten (FPK). Voor de subsidieperiode 2009-2012 heeft het FPK de aanvragen van zo'n 110 instellingen gehonoreerd.

Brede ondersteuning voor aanbod in de Podiumkunsten

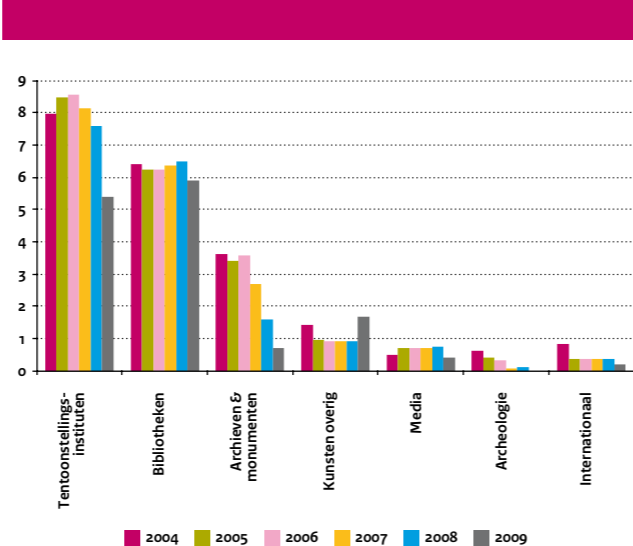
Figuur 4.5 toont het aantal binnenlandse uitvoeringen van rijks-gesubsidieerde podiumkunsten. Door de invoering van de BIS is het aantal rijks-gesubsidieerde instellingen afgenomen, en hierdoor ook het aantal uitvoeringen. De BIS zorgt dus in 2009 voor een duidelijke trendbreuk. In dat jaar daalde het aantal rechtstreeks gesubsidieerde instellingen met tweederde. Het aantal uitvoeringen daalde minder sterk: met minder dan eenderde. Deze relatief geringe daling komt overeen met de verwachtingen en beleidsplannen van de (overgebleven) BIS-instellingen, die veelal regionale- en landelijk functies kennen. De daling is duidelijk zichtbaar in de categorie muzieksector, waar geen ensembles nog gesubsidieerd worden in de BIS. Ensembles zijn al vanaf 2005 gefaseerd overgedragen aan het Fonds voor Podiumkunsten.

Het marktaandeel van de rijks-gesubsidieerde podiumkunsten fluctueerde tot 2008 rond 15 procent (figuur 4.6). Hoewel geen cijfers van de gehele marktsector bekend zijn, is dit aandeel te duiden via de podia die lid zijn van Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouw Directies (VSCD). Naar schatting beslaan de VSCD-leden bijna tweederde van de totale markt aan podia. Opvallend is de toename van het aandeel rijksgefinancierde voorstellingen en concerten sinds 2006 (van 13 procent naar 20 procent in 2007 en 16 procent in 2008). De VSCD veronderstelt dat de hoge piek in 2007 het resultaat is van een andere meetmethode en een lichte overschatting. Figuur 4.7 toont het aantal voorstellingen en concerten op VSCD-podia naar sector. Het totaal van deze uitvoeringen nam in 2008 voor het eerst in jaren af: met 2 procent.

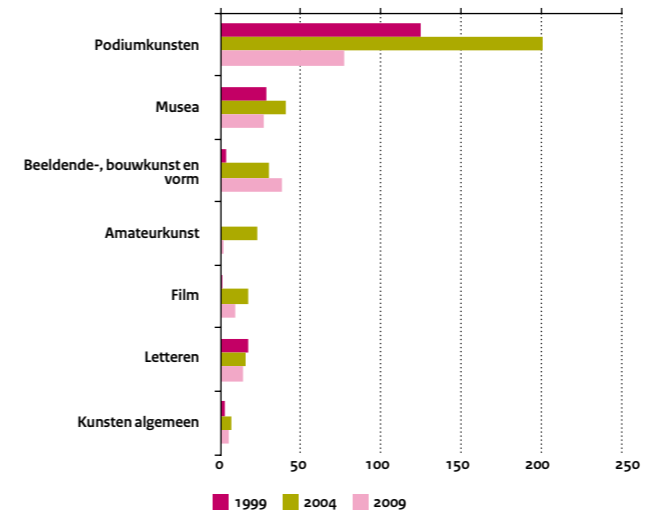
Figuur 4.1 Subsidieplan per sector (1)
In miljoenen euro's

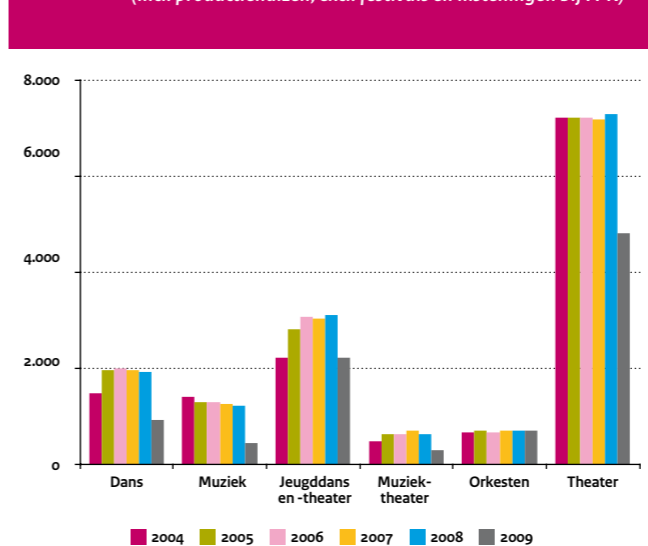
Figuur 4.2 Subsidieplan per sector (2): Overige categorieën
In miljoenen euro's

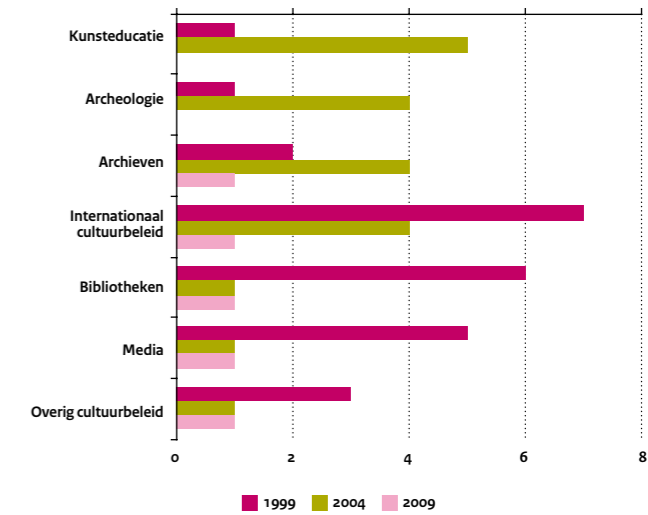
Figuur 4.3 Aantal gesubsidieerde cultuurinstellingen (1)
In het kader van de Cultuurnota / Subsidieplan

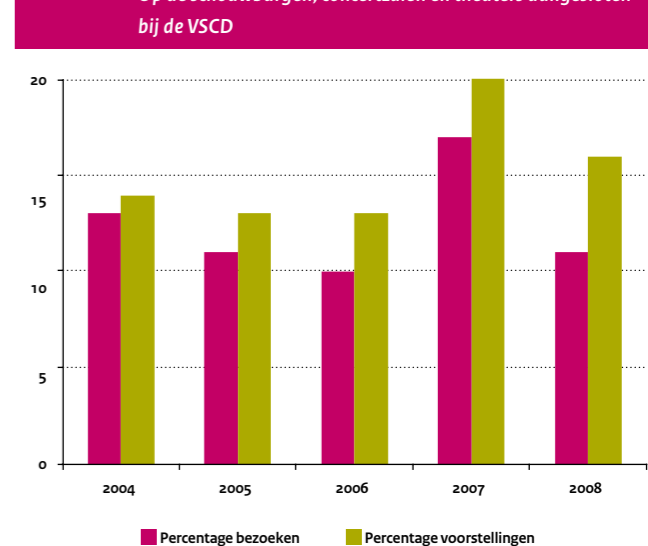
Figuur 4.5 Rijks-gesubsidieerde aanbod podiumkunsten
Aantal uitvoeringen in Nederland, Subsidieplan instellingen (incl. productiehuzen, excl. festivals en instellingen bij FPK)

Figuur 4.4 Aantal gesubsidieerde cultuurinstellingen (2)
In het kader van de Cultuurnota / Subsidieplan

Figuur 4.6 Marktaandeel rijks-gesubsidieerd aanbod podiumkunsten
Op de schouwburgen, concertzalen en theaters aangesloten bij de VSCD

Een stijgend marktaandeel voor de Nederlandse Film

Ruim driekwart van het bioscoopaanbod in Nederland bestaat uit Amerikaanse films, maar figuur 4.8 laat zien hoe de concurrentiepositie van de Nederlandse film in de afgelopen twee jaar is verbeterd. Na een dip in 2007 is zowel het totale aantal nieuw uitgebrachte Nederlandse titels als het marktaandeel van Nederlandse films toegenomen (respectievelijk van 20 naar 37 titels en van 7 naar 11 procent marktaandeel). Het herstel van de Nederlandse filmsector loopt samen met de vervanging van de oude cv-regeling door een suppletiereregeling in 2007.

Herpositionering van de Openbare Bibliotheken

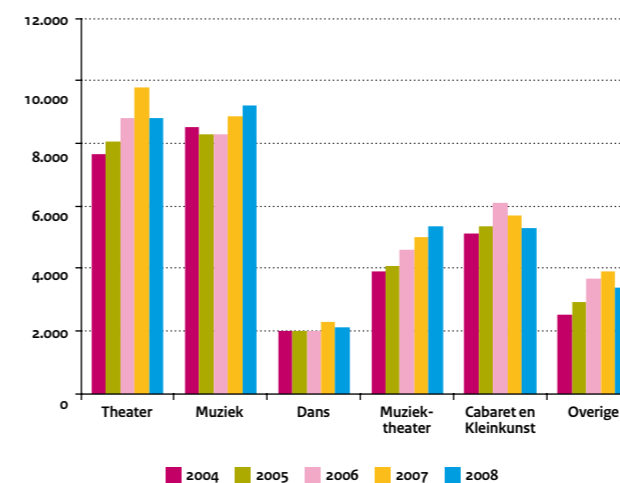
Eind 2001 zijn het Rijk, het Interprovinciaal Overleg (IPO), de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de bibliotheekbranche begonnen aan de vernieuwing van de openbare bibliotheken. De gezamenlijke ambitie is de openbare bibliotheek landelijk te herpositioneren als centrale publieke infrastructuur voor de kennissamenleving. Eind 2008 heeft de adviescommissie bibliotheekinnovatie (commissie-Calff) advies uitgebracht over het vervolg op de eerste fase van de bibliotheekvernieuwing (2002-2008). Op basis van dit advies is in december 2008 met IPO en VNG een bestuurlijk akkoord gesloten over het plan van aanpak 2009-2012.

Sinds 2002 zijn de openbare bibliotheken fors van omvang veranderd. De totale collectie van de bibliotheken is gedaald, net als het totale aantal leden en uitleningen (het aantal vestigingen over de jaren is vrijwel stabiel). Deze trends zijn in overeenstemming met het feit dat mensen aan het eind van de twintigste eeuw steeds minder tijd besteden aan het lezen van boeken (zie ook paragraaf 4.2 Spreiding en Toegankelijkheid). Figuur 4.9 laat zien dat de situatie sinds 2006 stabiliseert.

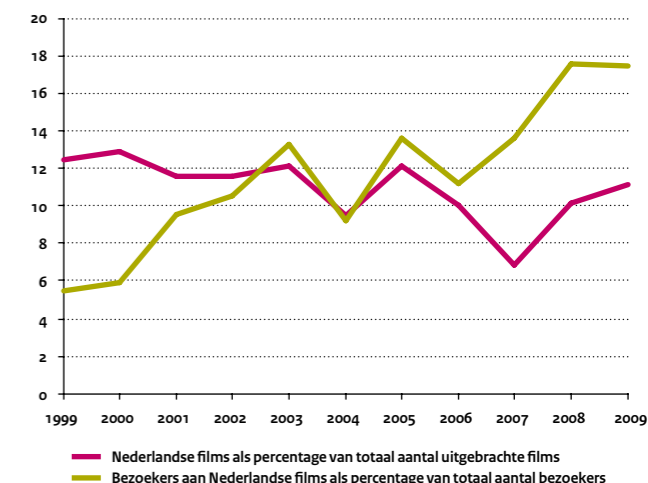
Behoud van rijksmonumenten

Een bijzondere erfgoedfunctie is de instandhouding van rijksmonumenten. Na een aanvankelijke toename van het aantal aangewezen rijksmonumenten in de periode 1999-2001 (van 45.700 naar 50.700), is het aantal monumenten in 2009 gestabiliseerd (51.000). Het huidige aanwijzingsbeleid is met de Beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 2009 terughoudend.

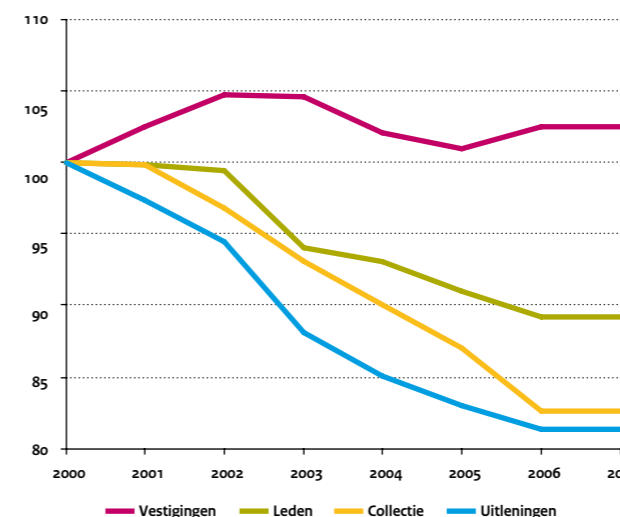
Figuur 4.7 Aanbod van professionele podiumkunsten
Aantal uitvoeringen op schouwburgen, concertzalen en theaters aangesloten bij de VSCD

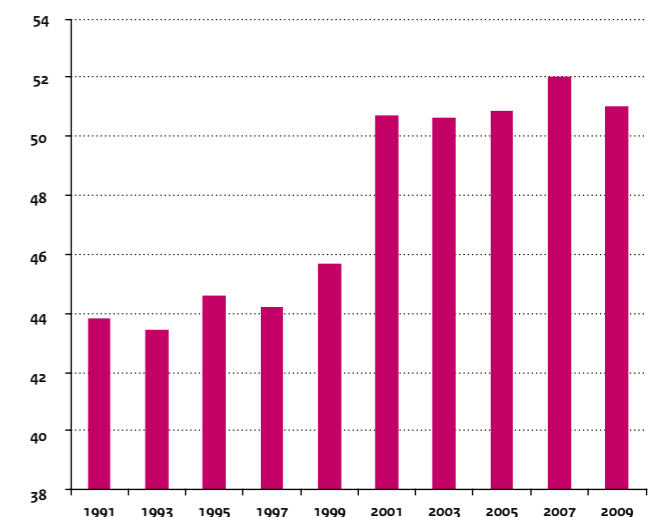
Figuur 4.8 Marktaandeel Nederlandse film
Als percentage van totaal aantal uitgebrachte films en totaal aantal bezoekers

Figuur 4.9 Geïndexeerde ontwikkelingen Openbare Bibliotheken ten opzichte van 2000
Vestigingen, leden, collectie en uitleningen, 2000 = 100

Figuur 4.10 Rijksmonumenten
Aantal x 1.000

4.2 Spreiding en toegankelijkheid

Om bij te dragen aan de ontwikkeling van het individu en de samenleving, moeten cultuurvoorzieningen in Nederland toegankelijk zijn voor een breed publiek. Het Rijk is daarom verantwoordelijk voor spreiding van het Nederlandse cultuur aanbod. Dit betreft zowel geografische spreiding als toegankelijkheid (ongeacht woonplaats of sociaaleconomische achtergrond).

4.2.1 Geografische spreiding

Geografische spreiding van cultuur in Nederland is expliciet opgenomen in de Wet op het specifiek cultuurbeleid (WSC). Deze spreiding krijgt vorm door samenwerking van het Rijk met provincies en gemeenten. Op het gebied van producerende cultuurinstellingen voorziet het Rijk in landelijke cultuurinstellingen van topkwaliteit en gezelschappen met een regionale functie verspreid door het land. Daarnaast wordt regionale spreiding van uitvoeringen meegewogen in de subsidietoekenningen van het Fonds voor Podiumkunsten.

Goede geografische spreiding kan niet tot stand komen zonder de rol van de gemeenten. In totaal nemen gemeenten 60 procent van de overheidsfinanciering voor hun rekening. In de kunstensector is de rol van de gemeente van oudsher vooral gericht op afname, dat wil zeggen financiering van de podia en schouwburgen. In de amateurkunst en cultuureducatie zijn de gemeenten ook de grootste subsidiënt. Dat geldt ook voor de bijdrage aan het totale bibliotheekbestel. Bij media is de rijksoverheid, met landelijke voorzieningen in de publieke omroep, vrijwel volledig dominant (figuur 4.11).

4.2.2 Toegankelijkheid

Een grote uitdaging voor het Rijk is om het culturele aanbod toegankelijk te maken voor iedereen. Aan de ene kant betekent toegankelijkheid dat kunst en cultuur open, betaalbaar en aansprekend moeten zijn voor de hele samenleving. Toegankelijkheid betekent ook dat het Rijk een verantwoordelijkheid heeft voor het bereik van het culturele aanbod. Waar nodig stimuleert het Rijk deelname aan activiteiten en aan bepaalde cultuurvormen waardoor de opbrengsten voor de maatschappij worden behouden.

Het Rijk stimuleert en faciliteert cultuurbereik

Onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau heeft uitgewezen dat de publieke aandacht voor populaire uitingen zoals cabaret en populaire muziek is toegenomen, terwijl de interesse voor de meer traditionele kunstvormen nauwelijks groeit of zelfs afneemt. Bovendien worden er in Nederland de laatste decennia minder boeken en kranten gelezen, terwijl het internetgebruik sterk is gegroeid. Daarom wordt in het beleid aandacht besteed aan cultuurbereik. Dit wordt vormgegeven in de subsidievoorwaarden aan de gesubsidieerde instellingen, en daarnaast in specifieke beleidsprogramma's zoals het Actieplan Cultuurbereik (tot en met 2008) en Cultuur en School. Begin 2009 is een nieuw fonds van start gegaan: het Fonds voor Cultuurparticipatie.

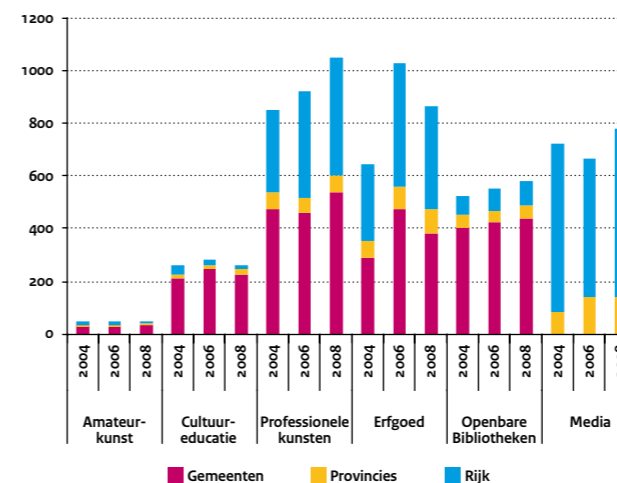
Het SCP wijst er ook op dat cultuurbereik sterk samenhangt met demografische factoren. Over de hele linie hebben vrouwen meer belangstelling voor cultuur dan mannen. Ook stijgt de cultuurparticipatie met het opleidingsniveau. Dit verschijnsel verklaart voor een deel het lagere cultuurbereik onder allochtonen van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse afkomst.

Het is overigens niet zo dat de stijging van het opleidingsniveau van allochtone Nederlanders de verschillen in cultuurdeelname automatisch rechtrekt. Het ouderlijk milieu is namelijk van groot belang voor cultuuroverdracht. Nederlanders met ouders die niet in Nederland geboren zijn, komen thuis minder in aanraking met de Nederlandse cultuur. Toch is de tweede generatie niet-westerse allochtonen meer op de Nederlandse cultuur gericht dan de eerste generatie. Het gestegen cultuurbereik toont zich op gebied van canonieke ('erkende') cultuur, populaire cultuur en massamedia. De laatste jaren is er intensieve beleidsaandacht geweest voor het cultuurbereik onder jeugd en allochtonen. Tussen 2007 en 2009 steeg het bezoek aan musea en podiumkunsten door deze groep licht (figuur 4.12).

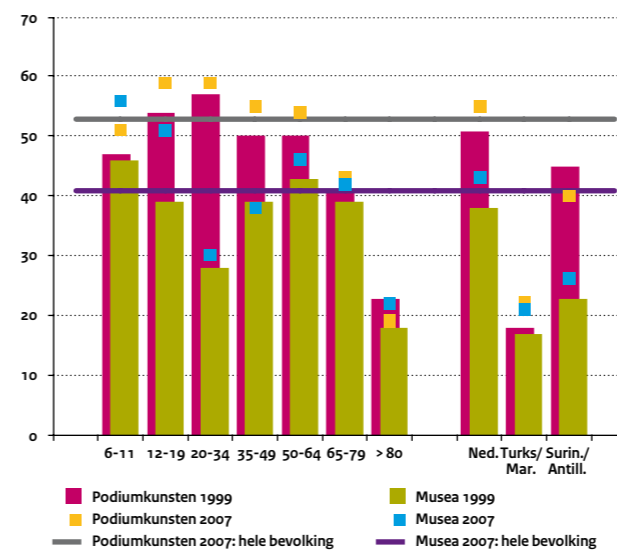
Cultuurbereik naar sector

In figuur 4.13 is de ontwikkeling van het cultuurbereik per sector in de periode 1983-2007 weergegeven. Daarin is duidelijk de opkomst zichtbaar van populaire genres als cabaret, populaire muziek en film. Voor de meer traditionele domeinen geldt dat het bezoek aan toneel en musea sinds 1983 is toegenomen, en het bezoek aan

Figuur 4.11 Netto publieke uitgaven voor Cultuur en Media naar sector
In miljoenen euro's, in prijzen 2008 (gecorrigeerd met pbbp)

Figuur 4.12 Cultuurbereik naar leeftijd en etniciteit
Percentage van de bevolking van 6 jaar en ouder

Figuur 4.13 Cultuurbereik naar sector
Geïndexeerde ontwikkeling in bezoek en beoefening, 1983=100

klassieke muziek afgenomen. Het volgen van programma's over cultuur op radio en televisie lag in 2007 lager dan in 1983. Het actief beoefenen van amateurkunst is in 2007 afgenomen ten opzichte van 1983, vooral bij theater. In onderstaande paragrafen komen deze sectorale ontwikkelingen nader aan de orde.

Bezoeken aan podiumkunsten sterk afhankelijk van genre

De VSCD-leden telden in 2008 een stijging van ruim 5 procent in het aantal bezoeken aan professionele podiumkunsten (ten opzicht van 2007). In figuur 4.14 is duidelijk een stijgende interesse voor musicals zichtbaar. Zoals gezegd, neemt de marktsector het aanbod van deze genres vrijwel volledig voor haar rekening. Het relatieve aandeel bezoeken aan rijksgefinancierde podiumkunsten op VSCD podia is afgenomen in 2008 (van 17 procent naar 11 procent). De 12,7 miljoen bezoekers aan VSCD-podia omvatten naar schatting 70 procent van het totale aantal bezoeken aan de podiumkunsten.

In absolute aantallen is het bezoek aan rijksgefinancierde podiumkunsten in Nederland gedaald, met bijna 7,4 procent in 2008. Met de overdracht van tweederde van de instellingen aan het Fonds voor Podiumkunsten in 2009 zijn de bezoekersaantallen van rechtstreeks gesubsidieerde instellingen is met ruim 25 procent gedaald (zie ook paragraaf 4.1 en figuur 4.15).

Bioscoopbezoek in de lift, ook voor Nederlandse films

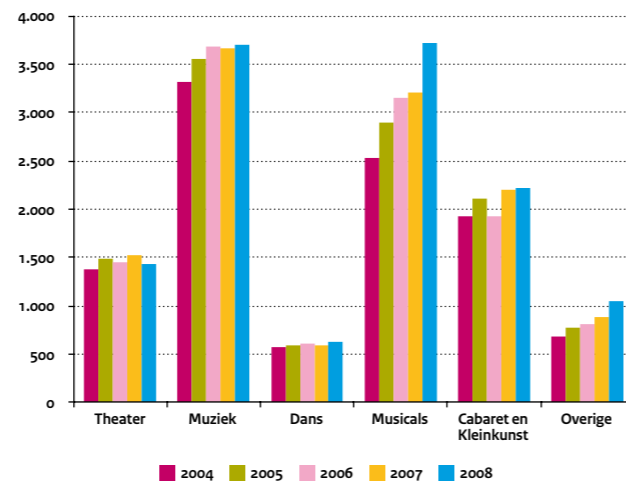
Het aantal bioscoopbezoeken in Nederland is verder gestegen: tot 27,2 miljoen in 2009. Dat gebeurde na een daling tot 24,9 miljoen in 2003 tot 20,6 miljoen in 2005. Het stimuleringsbeleid voor de productie van de Nederlandse publieksfilm heeft niet alleen een effect gehad op het aantal uitgebrachte titels, maar ook op het publieksbereik. Het aandeel bezoeken aan Nederlandse films is in 2009 opgelopen tot 17,4 procent van het totale aantal bezoeken aan bioscoopfilms (figuur 4.8).

Mediagebruik Nederlandse bevolking verandert sterk

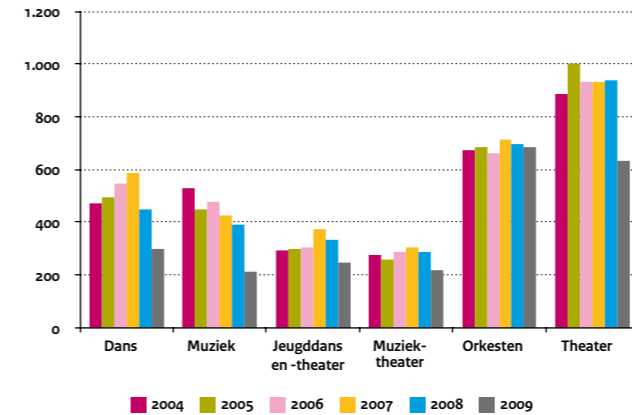
Figuur 4.16 laat de trend in het mediagebruik in de periode 1975-2005 zien van de bevolking boven de 12 jaar. De tijd die mensen aan radio en gedrukte media besteden, neemt al sinds 1975 af. De tijd besteed aan het kijken naar televisie en video nam aanvankelijk toe, maar is sinds 2000 ook aan het dalen. Het meest spectaculair is de toename van het internetgebruik vanaf 1985.

Het kijktijdaandeel van de landelijke publieke omroep is in de periode 1990-2005 teruggelopen van de helft naar bijna een kwart (figuur 4.17). De jaarlijkse onderzoeken van de Stichting Kijkonderzoek laten echter vanaf 2006 een duidelijk herstel zien van het kijktijdaandeel van de publieke omroep. In 2009 kwam het aandeel van de publieke televisie in totale kijktijd uit op 37 procent. Bij radio is het luistertijdaandeel van de gehele bevolking gedaald van tweederde naar een kwart. Het aandeel van de landelijke publieke omroep in de totale luistercijfers is in de periode 1990-2000 teruggelopen van tweederde naar een kwart (figuur 4.18). Het luisteronderzoek van Intomart GfK (maandelijkse rapportages) toont aan dat het luistertijdaandeel van de publieke radio zich na 2005 weer iets heeft hersteld en de laatste jaren ongeveer 30 procent is.

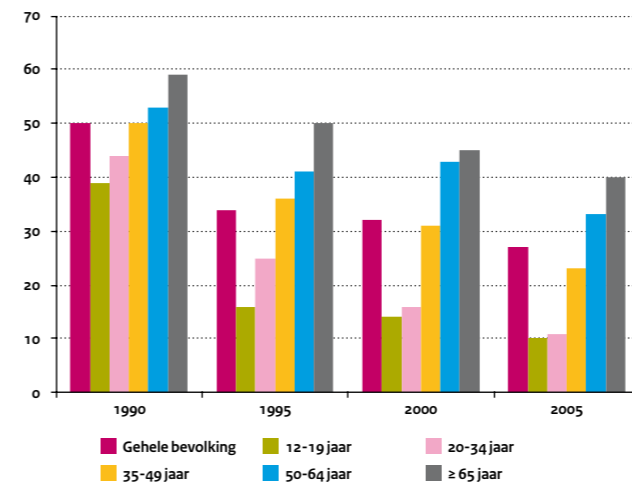
Figuur 4.14 Bezoeken aan uitvoeringen van professionele podiumkunsten
Aantal bezoeken ($\times 1.000$) op schouwburgen, concertzalen en theaters aangesloten bij de VSCD

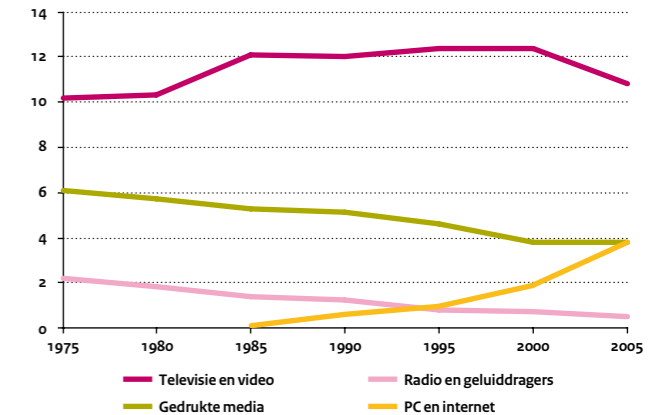
Figuur 4.15 Bezoeken aan uitvoeringen rijksge subsidieerde podiumkunsten
Aantal bezoeken ($\times 1.000$) aan uitvoeringen in Nederland, Subsidieplan instellingen (incl productiehuizen, exclusief festivals en instellingen bij FPK)

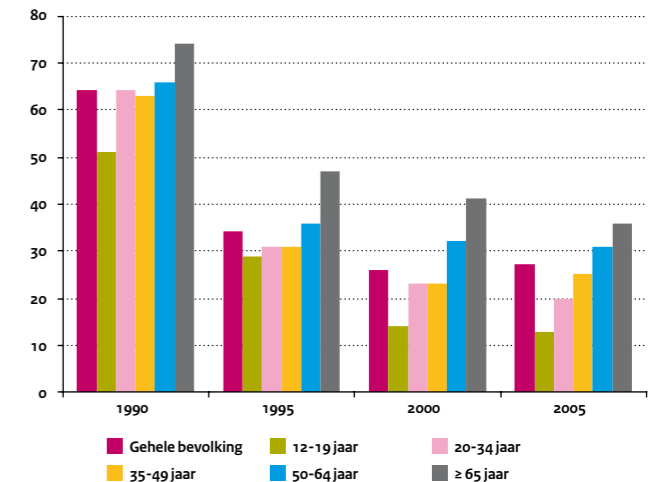
Figuur 4.17 Aandeel landelijke publieke televisie in totale kijktijd
Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder

Figuur 4.16 Mediagebruik Nederlandse bevolking
Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder, in uren per week

Figuur 4.18 Aandeel landelijke publieke radio in totale luistertijd
Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder

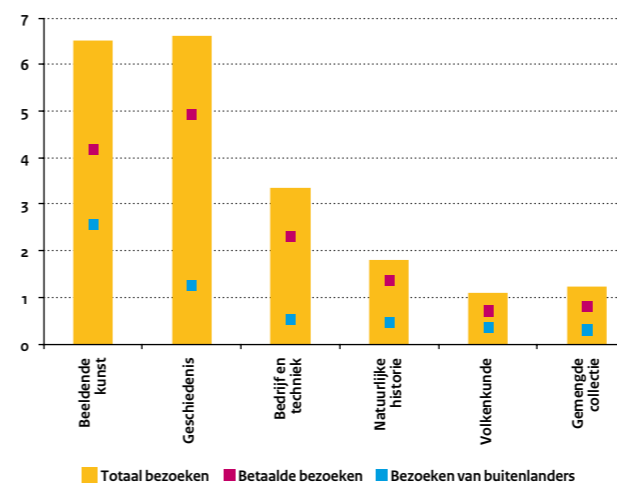
Meer bezoek aan musea, ook door jongeren

Het aantal bezoeken aan musea is met circa 4,5 procent toegenomen tussen 2005 en 2007, tot in totaal 20,5 miljoen. De stijging was het sterkst bij historische musea (circa 10 procent, 6,6 miljoen bezoeken). Zij hebben ook de meeste betaalde bezoeken, gevolgd door musea voor beeldende kunst. Onder buitenlandse bezoekers zijn de musea voor beeldende kunst het populairst (figuur 4.19). Het aantal bezoeken aan rijks gesubsidieerde musea is ook toegenomen tussen 2005 en 2007, van 5,3 naar 5,7 miljoen. Over bezoeken aan rijks gesubsidieerde musea in schoolverband zijn recentere gegevens beschikbaar. Zij tonen een toename van circa 10 procent sinds 2007 tot 412 duizend in 2009 (figuur 4.20). Hier lijken de effecten van het project Cultuur en School zichtbaar.

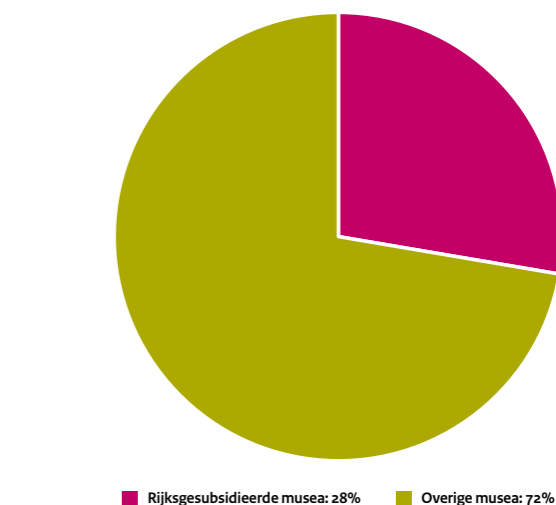
Toenemende interesse voor Regionaal Historische Centra en Nationaal Archief

Sinds 2005 zijn in alle provincies, met uitzondering van Zuid-Holland, de provinciale rijksarchiefdiensten met andere cultuurhistorische instellingen ondergebracht in een Regionaal Historisch Centrum (RHC). Aan deze RHC's wordt (mede) door de rijksoverheid financieel bijgedragen. Een van de doelen is het vergroten van het publieksbereik. Het aantal bezoeken aan de websites van de RHC's en het Nationaal Archief gezamenlijk is sterk gegroeid tot bijna 32 miljoen in 2009, bijna 2,5 keer zo veel als in 2008 en ruim 6,5 keer zo veel als in 2005. Ook het aantal fysieke bezoeken is gestegen in 2009 (tot 619 duizend, na een daling van 285 duizend in 2008) (figuur 4.21).

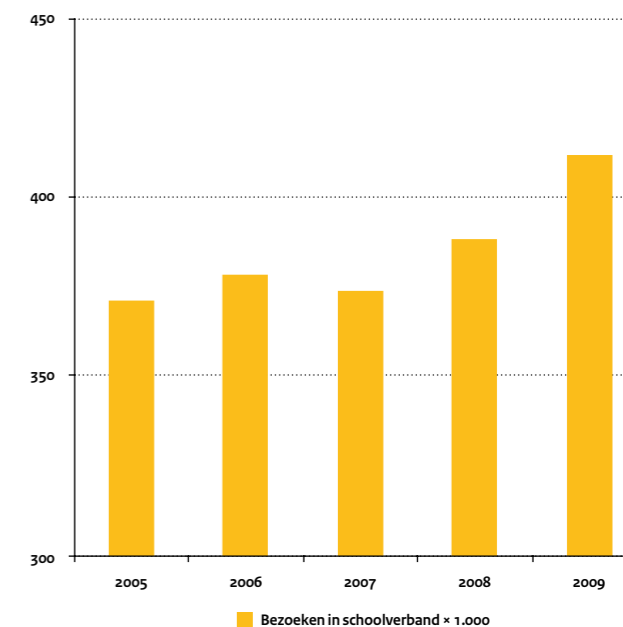
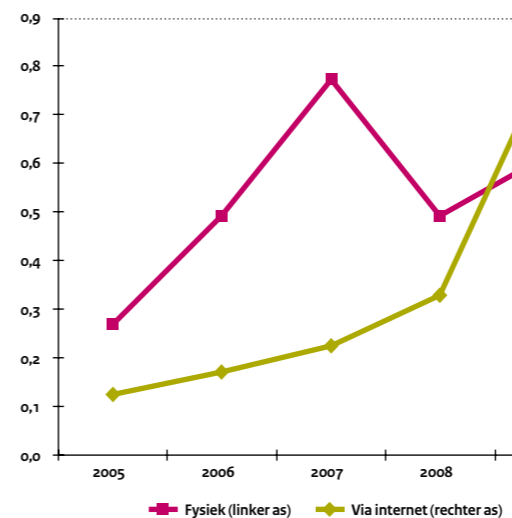
Figuur 4.19 Bezoeken aan musea, naar soort
Inclusief rijks gesubsidieerde musea, in miljoenen bezoeken, 2007

Figuur 4.20 Bezoeken aan Rijks gesubsidieerde musea
Totaal (2007) en in schoolverband (2005-2009)

Figuur 4.21 Bezoeken aan Nationaal Archief en Regionaal Historische Centra
Fysiek en via internet, in miljoenen bezoeken

4.3 Kwaliteit en doelmatigheid

Een belangrijke doelstelling van het cultuurbeleid is hoge kwaliteit. Deze doelstelling is echter niet eenvoudig en eenduidig te meten. Zo is onafhankelijkheid een belangrijke indicator voor kwaliteit voor de media. Een democratie kan immers niet functioneren zonder media waarin uiteenlopende standpunten en stromingen een stem krijgen. In de kunstsector is artistieke kwaliteit van groot belang. In de subsidiesystematiek wordt een oordeel daarover vooral aan professionals overgelaten.

In deze paragraaf komen de kwaliteitsfactoren 'internationale excellentie' en 'ondernemerschap en gezonde bedrijfsvoering' aan de orde. Ondernemerschap en gezonde bedrijfsvoering zijn nauw verbonden aan doelmatigheid, doordat ze de productiviteit en effectiviteit vergroten en tegelijkertijd de subsidieafhankelijkheid van de cultuur- en mediasector beperken. Daarom is in 2009 gestart met het programma cultuurprofijs. De komende jaren zal dit aspect van doelmatigheid meer in de schijnwerpers komen te staan.

4.3.1 Internationale excellentie

De Nederlandse cultuur ontwikkelt zich in een internationale context. Het is voor het aanzien van Nederland belangrijk dat Nederlandse kunstenaars zich manifesteren in het buitenland. Anderzijds is het van belang dat Nederlandse kunstenaars en het publiek kennis nemen van wat er in het buitenland gebeurt. Het gewicht hiervan neemt alleen maar toe in de multiculturele samenleving. Om deze redenen heeft de Stichting Internationale Culturele Activiteiten (SICA) een belangrijke ondersteunende functie binnen de BIS. Zij speelt een overkoepelende rol bij de uitvoering van het internationale cultuurbeleid. Daarnaast wordt ook van rijks gesubsidieerde instellingen in de podiumkunsten verwacht dat zij een buitenlandse presentie handhaven. In 2008 is het totaal aantal buitenlandse uitvoeringen van rechtstreeks door het Rijk gesubsidieerde instellingen toegenomen (figuur 4.22), evenals het totaal aantal bezoeken (figuur 4.23). De sterke daling in 2009 is het resultaat van de inrichting van de BIS (zowel figuur 4.22 als 4.23). Behalve de rechtstreeks door het Rijk gesubsidieerde instellingen hebben ook instellingen bij het Fonds voor Podiumkunsten een internationale agenda.

Ondersteuning van instellingen aan de internationale top

Het Koninklijk Concertgebouworkest, het Mauritshuis en de Design Academy in Eindhoven staan binnen hun vakgebied onbetwist aan de internationale top. Dat maakt hen van groot belang voor de kwaliteit van het culturele leven in Nederland en een inspiratie voor de Nederlandse cultuursector. De instellingen dragen bij aan de beeldvorming over Nederland in het buitenland. In de subsidieperiode 2009-2012 hebben ze daarom in totaal 4 miljoen euro extra ontvangen om hun toppositie te versterken.

4.3.2 Ondernemerschap en gezonde bedrijfsvoering

Liquiditeit en Solvabiliteit

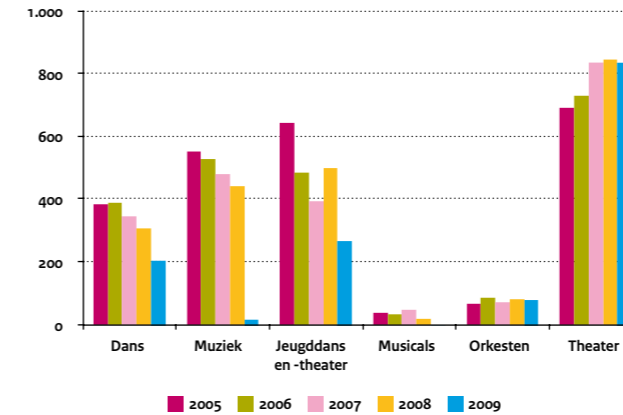
Liquiditeit (mate waarin op korte termijn aan financiële verplichtingen kan worden voldaan) en solvabiliteit (eigen vermogen als aandeel van het totale vermogen) zeggen iets over de financiële gezondheid van individuele instellingen. De liquiditeit en solvabiliteit van de rijksgefinancierde instellingen zijn over het algemeen goed. De instellingen hebben op de balansdatum voldoende geld om hun schulden (zowel kortlopend als langlopend) te betalen. Bij instellingen die in financieel opzicht niet stabiel zijn, zou de continuïteit van het uitvoeren van hun culturele opdracht in gevaar kunnen komen. De instellingen blijven grotendeels binnen de signaleringsgrenzen die door OCW zijn opgesteld. Bij de interpretatie is het cruciaal te bedenken dat het hier doorgaans om instellingen gaat die grotendeels van subsidies afhankelijk zijn (figuren 4.24 en 4.25).

Giften en maatschappelijk draagvlak

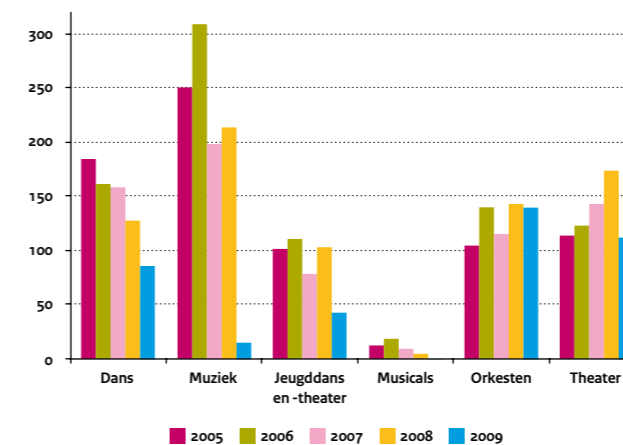
In haar advies 'Meer draagvlak voor cultuur' benadrukte de Commissie Cultuurprofijs in januari 2008 het belang van giften aan cultuur voor culturele instellingen. Het aanboren van giften als inkomstenbron, naast subsidie en publieksinkomsten, kan tegelijkertijd zorgen voor een gezonde financiële toestand en sterkere binding met de maatschappij.

Figuur 4.26 toont de vrijwillige bijdragen die vanuit verschillende sectoren aan cultuur besteed worden. Opvallend is de relatief grote bijdrage van particuliere fondsen en bedrijven. Hierbij moet opgemerkt worden dat hun aandeel fluctueert in de tijd.

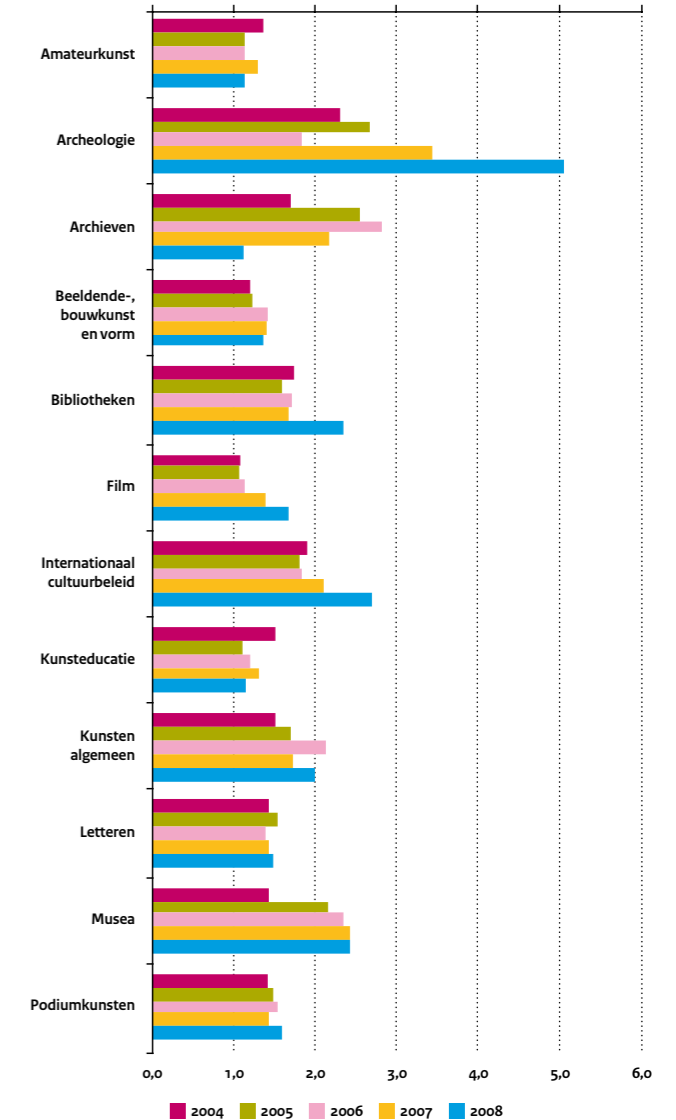
Figuur 4.22 Presentie Rijksgesubsidieerde podiumkunsten buitenland
Aantal uitvoeringen in het buitenland, Subsidieplan instellingen (incl productiehuizen, excl. festivals en instellingen bij FPK)

Figuur 4.23 Bezoeken aan uitvoeringen podiumkunsten buitenland
Aantal bezoeken ($\times 1.000$) aan uitvoeringen in het buitenland, Subsidieplan instellingen (exclusief festivals en instellingen bij FPK)

Figuur 4.24 Liquiditeit gesubsidieerde instellingen
In het kader van het Subsidieplan

De financiële crisis kan hier bijvoorbeeld op van invloed zijn. Pas bij meting in 2011 kan worden gezien in hoeverre dit inderdaad het geval is geweest. De hoge piek in 2003 wordt overigens voor een deel veroorzaakt door een verandering in de gehanteerde methodologie. Vanaf 2003 zijn de giften in natura van bedrijven aan cultuur, zoals de inzet van personeel of het gebruik van materiaal of diensten, voor het onderzoek gekapitaliseerd en zodanig meegenomen in de berekening. Ook is het belangrijk op te merken dat de achterliggende data voor een deel gebaseerd zijn op schattingen.

Eigen inkomstennorm

Instellingen kunnen eigen inkomsten verdienen uit bijvoorbeeld kassaopbrengsten en donaties. Per 1 januari 2010 geldt 17,5 procent als minimumnorm voor de eigen inkomsten als percentage van het totaal aan overheidssubsidies. In 2009 voldeed 76 procent van de cultuurproducerende BIS-instellingen al aan de norm. Met ingang van de volgende subsidieperiode (2013-2016) kan het niet-halen van de norm leiden tot maatregelen tegen producerende BIS-instellingen. In de volgende subsidieperiode geldt ook een groeinorm van gemiddeld 1 procent per jaar. Dat betekent dat aan het einde van de komende subsidieperiode 2013-2016, instellingen minimaal een eigen inkomstenpercentage van 21,5 procent moeten hebben.

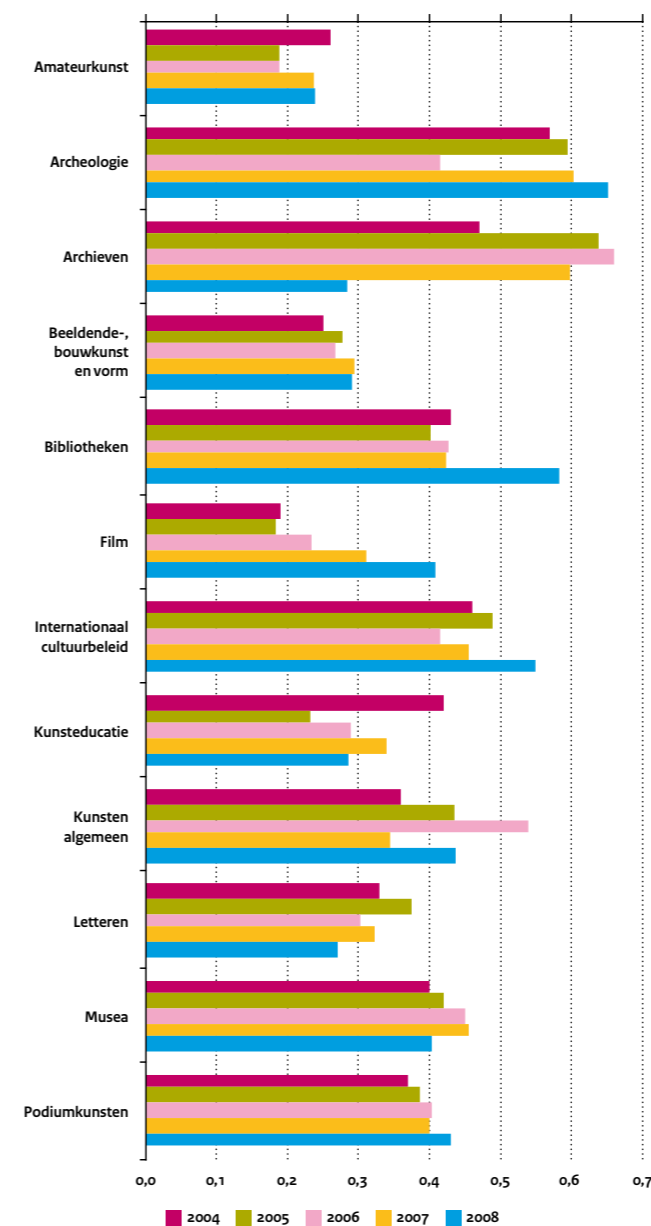
Innovatie en publieksbereik

De functie van een instelling is deels bepalend voor de mogelijkheid om eigen inkomsten te verdienen uit publieksbereik. Een instelling met een R&D-functie of een taak op het gebied van talentontwikkeling scoort vanzelfsprekend lager dan een internationaal filmfestival of een vermaard museum. Wat betreft publiekscijfers staan het Van Gogh Museum (1,5 miljoen), het Koninklijk Concertgebouworkest (200.000), het International Documentary Festival Amsterdam (350.000) en het Nederlands Danstheater (130.000) bovenaan.

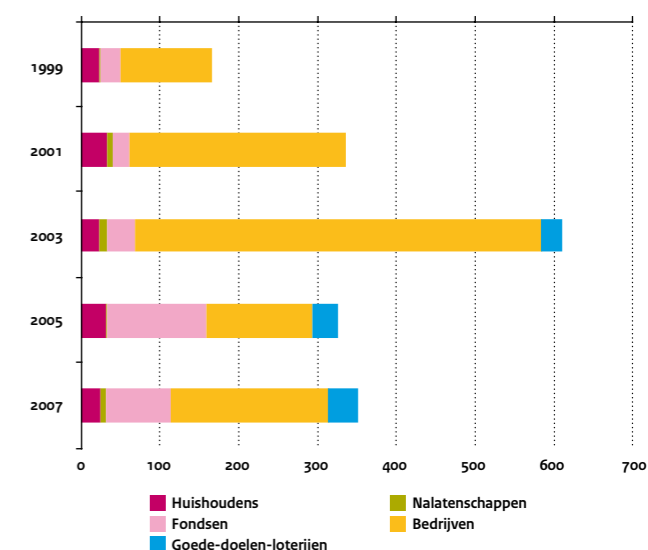
Volgens de Commissie Cultuurprofijs kunnen culturele instellingen hun maatschappelijke en financiële draagvlak ook vergroten door het versterken van strategische marketing, deskundigheid, het bouwen van strategische allianties en het versterken van de relatie met de publieke omroep.

De innovatieregeling cultuuruitingen daagt instellingen uit om projecten te ontwikkelen die het publiek sterker kunnen betrekken bij cultuur en op vernieuwende wijze bijdragen aan de publieke erkenning van cultuuruitingen. In de eerste ronde (in 2009) is in totaal 2,1 miljoen euro toegekend aan de Vereniging van Rijks-gesubsidieerde Musea (VRM), het Stedelijk Museum, het Amsterdams Fonds voor de Kunst (AFK), Droog Design, Waag Society en stichting STRP. De regeling loopt tot en met 2012.

Figuur 4.25 Solvabiliteit gesubsidieerde instellingen
In het kader van het Subsidieplan

Figuur 4.26 Giften aan cultuur in Nederland
In miljoenen euro's

5 | Prestaties Wetenschap

5.1 Toegankelijkheid

Bij de toegankelijkheid van het stelsel van onderzoek en wetenschap gaat het vooral om contacten en uitwisseling van kennis tussen de wereld van het onderzoek en de wetenschap en de “buitenwereld”. Zo zoeken researchintensieve bedrijven naar samenwerking met excellente onderzoeksgroepen om samen kennis te ontwikkelen, die uiteindelijk in nieuwe producten en processen resulteert.

Het gaat ook om samenwerking tussen onderzoekers onderling. Nederlandse onderzoekers produceren slechts een heel klein deel van de wetenschappelijke kennis in de wereld. Daarom is het van belang toegang te hebben tot de overige kennis die beschikbaar is. Onderzoekers voeren gezamenlijk wetenschappelijk onderzoek uit en publiceren daarover. Onderzoekers en externe partijen werken op diverse manieren samen, variërend van informeel tot formeel. Informeel via persoonlijke contacten, personele uitwisseling, kennisoverdracht en formeel via stages, gastdocentschappen of financieringsstromen. Deze samenwerking is niet altijd in cijfers of met indicatoren weer te geven.

Een belangrijk deel van de samenwerking tussen wetenschappers en externe partijen op het gebied van R&D vindt plaats via onderlinge financieringsstromen, zowel nationaal als internationaal. Deze uitbesteding van R&D is in de loop van de jaren in omvang toegenomen, zowel absoluut als relatief. In 1990 werd 15 procent van de R&D uitbesteed. In 2003 was dat al 25 procent. Vooral bedrijven besteden R&D uit, bij andere bedrijven, maar ook bij hoger onderwijsinstellingen en onderzoeksinstituten. Daarnaast loopt er ook een financieringsstroom vanuit onderzoeksinstituten naar hoger onderwijsinstellingen, terwijl hoger onderwijsinstellingen zelf nauwelijks R&D uitbesteden. Naast een toenemende financiële stroom binnen Nederland, laten CBS-cijfers ook een toename zien in grensoverschrijdende geldstromen voor R&D. De financiering door de EU is hiervoor deels verantwoordelijk (EU-kaderprogramma's met een steeds grotere omvang), maar ook de private geldstroom neemt in omvang toe.

Nederland loopt al jaren voorop met het financieren door bedrijven van publieke R&D bij hoger onderwijs- en onderzoeksinstituten. Het aandeel privaat gefinancierd onderzoek in de publieke sector nam in Nederland toe van 6 procent in 1990 tot 10 procent in 2007. In 2000 was er een piek van 12,3 procent (figuur 5.1). Het gaat hier slechts om een klein deel van de private financiering, namelijk de financiering van bedrijven bij publieke instellingen. Alleen Duitsland en België kennen hogere percentages dan Nederland.

In Nederland gaat, net als in de meeste landen, het grootste deel van private financiering vooral naar onderzoeksinstituten. In 2007 werd 17,1 procent van de omzet door R&D bij onderzoeksinstituten gefinancierd door bedrijven tegenover 7,5 procent door de hoger onderwijs sector. Vooral bij TNO en de GTI's als ECN en NLR zijn de percentages private financiering hoog, en variëren deze van 40 tot 80 procent (figuur 5.2). We kunnen hieruit concluderen dat het wetenschapssysteem op allerlei manieren toegankelijk is voor de buitenwereld.

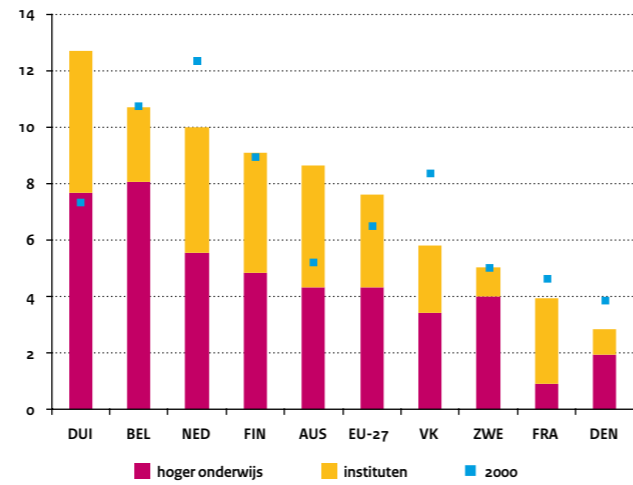
Nederlandse onderzoekers werken vaak samen met buitenlandse onderzoekers, vooral uit de VS, Duitsland, en het Verenigd Koninkrijk, maar ook met onderzoekers uit Frankrijk en België. De kaderprogramma's van de EU hebben hieraan een belangrijke bijdrage geleverd. De aandelen van deze internationale co-publicaties liggen ongeveer tussen de 40 en 55 procent (figuur 5.3). De aantallen co-publicaties zijn tussen 2000 en 2008 sterk toegenomen, met groeipercentages tussen de 150 en 225. De toename voor Nederland bedroeg 176 procent in deze periode. Het gebied natuur kent de laagste toename, maar heeft van oudsher al een groot aandeel co-publicaties. Het gebied gedrag en maatschappij kent die traditie niet, en de groei in het aantal co-publicaties is daar dan ook het grootst (figuur 5.4).

Een specifieke vorm van succesvolle samenwerking is die van een gezamenlijke publicatie van een bedrijf in de private sector en een instelling in de publieke sector (dat kan in hetzelfde land zijn of een ander land). Het betreft een beperkt aandeel van alle publicaties van een land, tussen de 1 en 10 procent. Nederland doet het met een aandeel van 5,7 goed in vergelijking met andere landen (figuur 5.5).

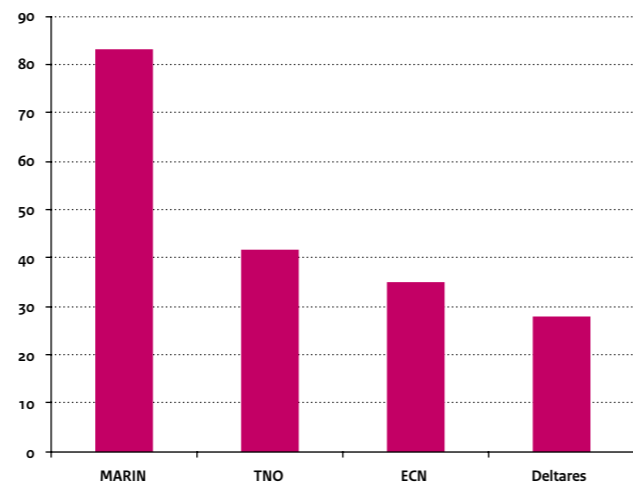
Samenwerking komt ook tot stand in het kader van innovatieve activiteiten van bedrijven. Van alle innovatieve bedrijven in Nederland heeft 29 procent een samenwerkingsverband met een universiteit en 20 procent met een onderzoeksinstituut (figuur 5.6). In beide gevallen scoort Nederland niet erg hoog vergeleken met andere EU-landen. Zo scoort Finland met percentages van respectievelijk 62 en 48 een stuk hoger. Daarentegen presteert Nederland wat betreft de universiteiten hetzelfde als Denemarken, terwijl Nederland het bij de onderzoeksinstituten een stuk beter doet (Nederland: 20 procent, Denemarken: 9 procent). Tussen 1996 en 2006 is er in Nederland bij de universiteiten overigens sprake van een positieve ontwikkeling, maar is er bij de onderzoeksinstituten een lichte daling.

Communicatie is belangrijk om publieke kennisinstellingen en de resultaten van wetenschappelijk onderzoek toegankelijk te maken voor het publiek. Kennisinstellingen hebben hierin een eigen verantwoordelijkheid. Daarom zijn er verschillende science centra en websites die toegang verschaffen tot wetenschappelijke kennis, zoals www.kennislink.nl.

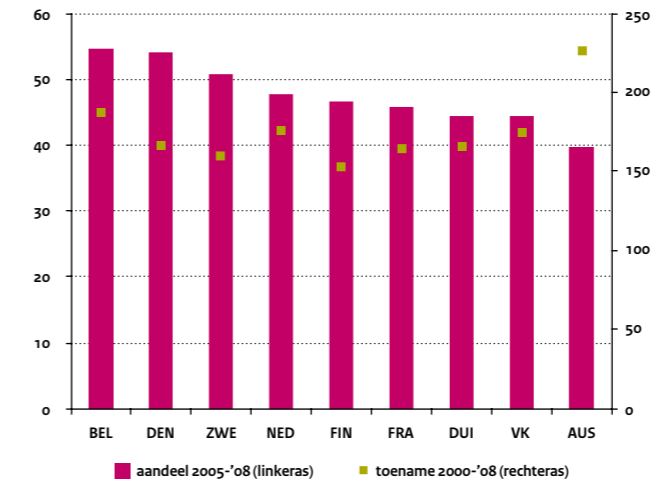
Figuur 5.1 Aandeel privaat gefinancierd onderzoek in publieke kennisinstellingen Naar 2000 en 2007

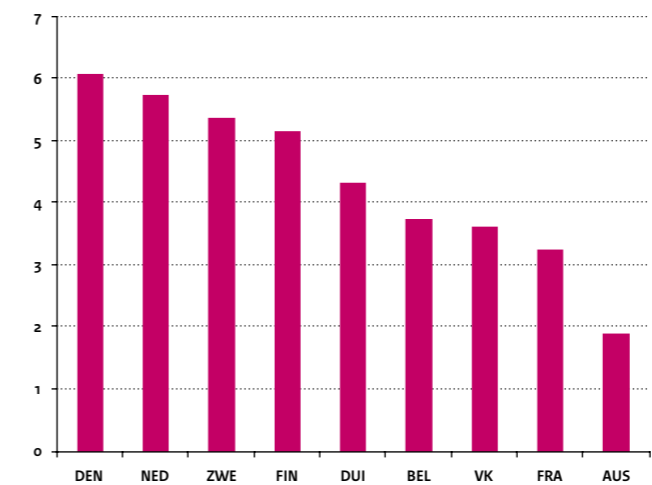
Figuur 5.2 Aandeel private financiering van enkele publieke instellingen, 2008

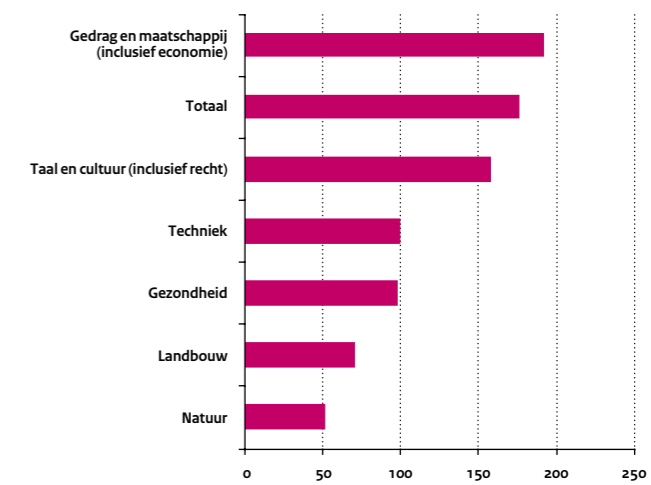
Figuur 5.3 Aandeel internationale co-publicaties In 2005-2008 en de toename tussen 2000 en 2008

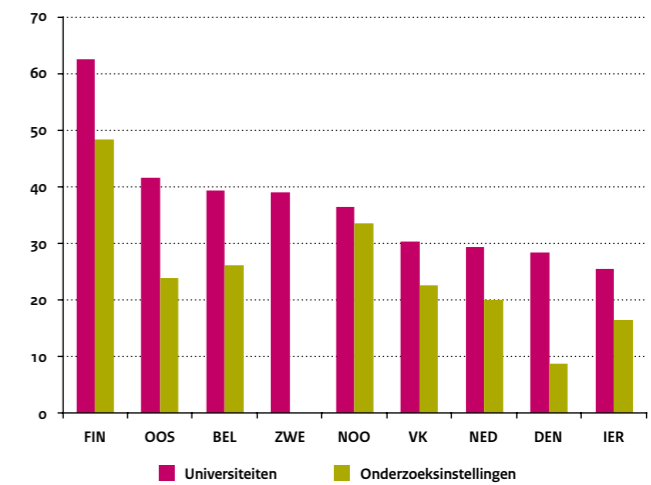
Figuur 5.5 Publiek - private co-publicaties als percentage van de totale publicatie output Van 2007-2008

Figuur 5.4 Het aandeel internationale co-publicaties van Nederlandse onderzoekers naar hoofdgebied % toename tussen 2000 en 2008

Figuur 5.6 Samenwerkingspartners van innovatieve bedrijven met universiteiten en publieke onderzoeksinstituten Van 2004-2006

5.2 Kwaliteit

Wetenschappelijke output

De output van het wetenschapsbestel kent verschillende vormen. Wetenschappelijke publicaties zijn de belangrijkste vorm. Ze zijn te verdelen in twee categorieën:

- Publicaties in gerefereerde tijdschriften (tijdschriften waarbij de publicaties onderworpen zijn aan beoordeling door vakgenoten).
- Publicaties in andere wetenschappelijke tijdschriften, bijdragen aan boeken, monografieën en proefschriften.

Andere vormen van output zijn bijdragen aan conferenties, ontwerpen, catalogi, machines en apparatuur.

Publicaties in internationale wetenschappelijke tijdschriften waaraan Nederlandse onderzoekers een bijdrage hebben geleverd, maken ongeveer 2,5 procent uit van het wereldtotaal. Gezien de grootte van ons land is dat een goede prestatie. Nederlandse onderzoekers produceren per jaar gemiddeld zo'n 30.000 wetenschappelijke publicaties, die overigens vaak met andere onderzoekers uit Nederland of het buitenland zijn geschreven. Het aantal Nederlandse publicaties is tussen 2000 en 2008 met 47 procent gestegen (figuur 5.7). Van de vergelijkingslanden laten alleen België en Australië een sterkere groei zien. Daarnaast zijn er landen met een zeer sterke groei, zoals China (277 procent), Zuid-Korea (163 procent) en Ierland (109 procent).

Nederlandse publicaties komen het meeste voor in de gebieden natuur en gezondheid, maar vergeleken met andere landen publiceren Nederlandse onderzoekers minder in natuur en meer in gezondheid. Als we kijken naar landen met een vergelijkbare wetenschappelijke omvang, dan is het publicatieprofiel van Nederland vergelijkbaar met dat van Australië, Denemarken en Zweden.

De universiteiten nemen het grootste deel van de Nederlandse wetenschappelijke publicaties voor hun rekening, ruim 80 procent (figuur 5.8). Dat is inclusief de publicaties van de universitaire medische centra, die veel publiceren: zo'n 40 procent van het Nederlandse totaal. Ook de publieke onderzoeksinstituten dragen bij aan de wetenschappelijke output van Nederland, met 12 procent van het totaal. Vooral de instituten van NWO zijn actief in het publiceren en

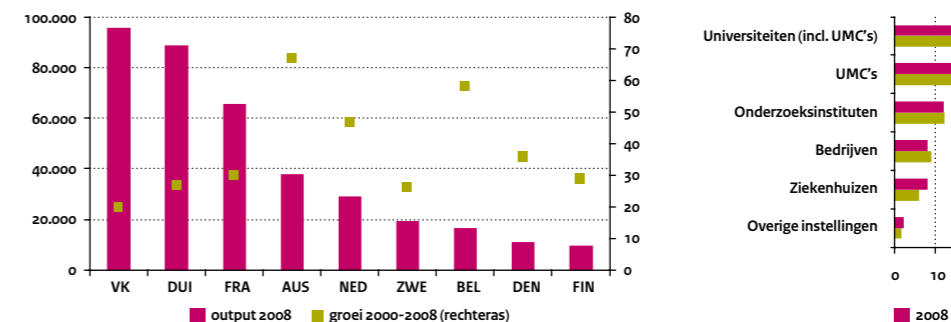
laten tussen 2003 en 2008 bijna een verdubbeling zien (figuur 5.9). Van een verdubbeling is ook sprake bij de instituten van de KNAW, zij het dat de omvang van het aantal publicaties bij deze instituten lager ligt (figuur 5.10). De publicaties in gerefereerde tijdschriften vormen bij zowel de instituten van NWO als die van de KNAW het grootste aandeel van de totale wetenschappelijke output.

Een specifieke vorm van output vormen de proefschriften, het resultaat van een promotietraject. Bij deze proefschriften en promoties, is al geruime tijd sprake van een jaarlijkse stijging. Het CBS registreerde in het academische jaar 2008-09 3.300 promoties (figuur 5.11). Als we dat vergelijken met het aantal promoties in 1990-91 (het waren er toen 1.900), dan is sprake van een jaarlijkse stijging van 4 procent. De promoties vinden voor ongeveer driekwart plaats in de bètawetenschappen. Dit aandeel is vanaf het jaar 2000 tamelijk stabiel.

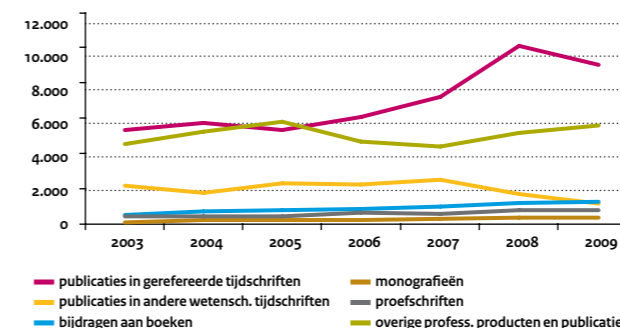
Het aandeel vrouwelijke gepromoveerden heeft de afgelopen jaren een inhaalslag gemaakt en steeg van 18 procent in 1990-91 tot 42 procent in 2008-09. De laatste paar jaar is dit aandeel stabiel (figuur 5.11).

Kijken we naar de totale leeftijdsgroep 25- tot 34-jarigen dan kent Nederland in de periode 2004 tot en met 2008 met 35 procent een relatief sterke stijging van de aantallen promoties. Alleen Denemarken kende met 51 procent een grotere relatieve stijging. Internationaal gezien neemt Nederland in 2008 een middenpositie in als het gaat om het aantal promoties per duizend personen in deze leeftijdscategorie (figuur 5.12). Opvallend is dat in de periode 2000 tot met 2008 het aantal promoties is toegenomen terwijl de totale omvang van deze leeftijdsgroep is afgenomen.

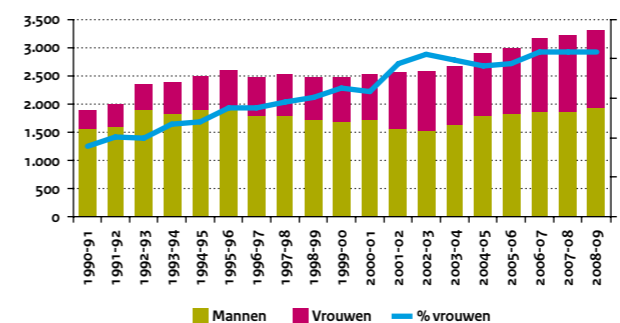
Figuur 5.7 Wetenschappelijke publicaties
Omvang 2008 en groei tussen 2000 en 2008

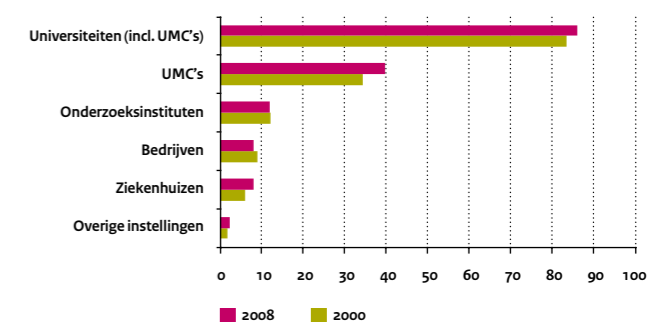
Figuur 5.9 Wetenschappelijke output van door NWO gefinancierd onderzoek

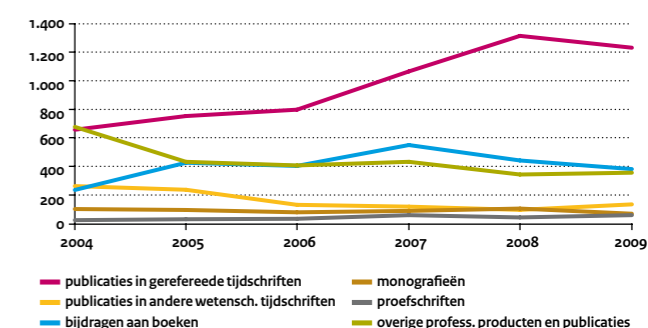
Figuur 5.11 Nederlandse promoties, omvang en het aandeel van vrouwen

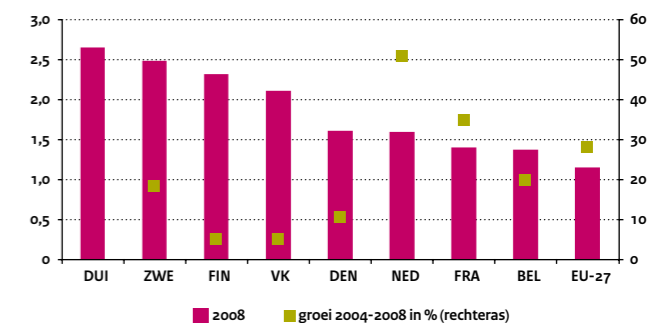
Figuur 5.8 Nederlandse wetenschappelijke publicaties
Naar institutionele sector, 2000 en 2008

Figuur 5.10 Wetenschappelijke output van door KNAW gefinancierd onderzoek

Figuur 5.12 Aantallen promoties per 1000 personen in de bevolkingsgroep 25 tot 34 jarigen

Technologische output

Naast wetenschappelijke publicaties kent onderzoek ook technologische output, zoals octrooien. Octrooien vormen voor bedrijven een middel om het intellectueel eigendom van uitvindingen te beschermen. Octrooien kunnen worden aangevraagd bij diverse octrooibureaus:

- het Europese Octrooibureau (EPO).
- het United States Patent and Trademark Office (USPTO).
- het Japanse octrooibureau (JPO).
- de World Intellectual Property Organisation (WIPO) voor wereldwijde octrooien.

Wanneer octrooien zijn aangevraagd via EPO, USPTO en JPO, dan is er sprake van een triade-octrooi.

Nederland produceert - vergeleken met andere landen – relatief veel octrooien (afgezet tegen het aantal inwoners), maar neemt toch een positie in na de Scandinavische landen en Duitsland. Alleen bij de USPTO en triade-octrooien scoort Nederland net iets beter dan Denemarken (figuur 5.13). Nederland kent een sterke groei van het aantal octrooien. De Nederlandse positie is voor een belangrijk deel te danken aan de activiteiten van Philips (bijna driekwart van de Nederlandse octrooiaanvragen bij het Europese Octrooibureau EPO). De laatste jaren is het relatieve aantal EPO-octrooien echter stabiel, na een piek in 2001 en een daling in 2002 (figuur 5.14).

Octrooien zijn vooral het resultaat van onderzoek in de private sector. De octrooi-productie van (semi-) publieke instellingen is relatief klein, met bijna 5 procent van het totaal. Het aandeel van de universiteiten is redelijk constant, terwijl dat van de semi-publieke sector vanaf 2002 stijgt. De bijdrage van onderzoekers uit de (semi-) publieke sector blijft vaak deels onzichtbaar, doordat zij octrooien overdragen aan een bedrijf. Dat is efficiënter. De betrokken onderzoeker blijft wel mede-uitvinder.

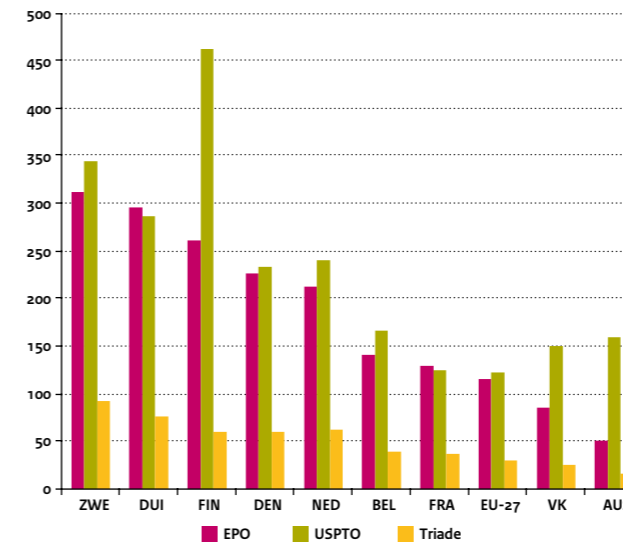
Citatie-impact

Niet alleen het aantal wetenschappelijke publicaties is belangrijk, minstens zo belangrijk is de kwaliteit ervan. Als indicatie voor de kwaliteit van het wetenschappelijk onderzoek en de resultaten wordt vaak gebruik gemaakt van citaties die wetenschappelijke publicaties krijgen in andere wetenschappelijke publicaties. Dit is een indirecte maat voor kwaliteit. Beoordeling door vakgenoten, zoals de onderzoeksbeoordelingen van het universitaire en para-universitaire onderzoek, is een meer directe manier. Het werken met citaties en citatiescores als maatstaf is het beste bruikbaar bij wetenschappelijke publicaties in de bètawetenschappen en in sommige gammawetenschappen. Het is minder geschikt om de kwaliteit van het onderzoek van de alfawetenschappen en de technische wetenschappen te beoordelen. In deze wetenschappen vindt de output vaak op andere manieren plaats dan in publicaties in wetenschappelijke tijdschriften, al verandert dat langzamerhand.

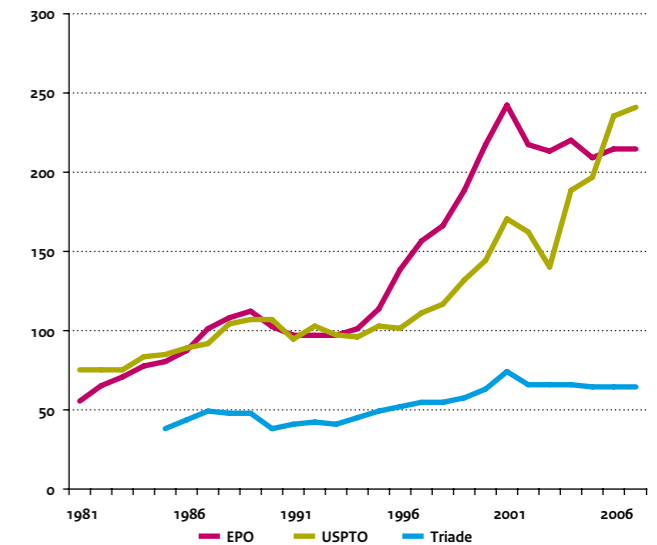
Kenmerkend voor het Nederlandse wetenschappelijk onderzoek is dat het al jaren een hoog niveau heeft. Dat blijkt onder andere uit het relatief hoge aantal citaties van wetenschappelijke publicaties waarbij Nederlandse onderzoekers betrokken zijn. Deze citatie-impact ligt in de periode 2005-08 33 procent boven het mondiale gemiddelde (figuur 5.15). In vergelijking met eerdere jaren is deze citatie-impact toegenomen. Als naar alle landen van de wereld wordt gekeken neemt Nederland nu een vierde positie in, waar Nederland eerst nog een derde positie innam. Zwitserland, Denemarken en de VS scoren hoger dan Nederland.

Dat hoge niveau is, met enige variatie, terug te vinden in alle sectoren waar onderzoek wordt uitgevoerd. De citatiescore van de verschillende sectoren varieert van 0,82 (het wereldgemiddelde is 1) voor de categorie musea tot 1,51 voor de publieke onderzoeksinstellingen (met de NWO- en KNAW-instituten, maar ook met het NKI, TNO, RIVM en KNMI) (figuur 5.16). De score van de universiteiten (1,33) bepaalt, vanwege de omvang van het aantal publicaties, in sterke mate de totaalscore van Nederland.

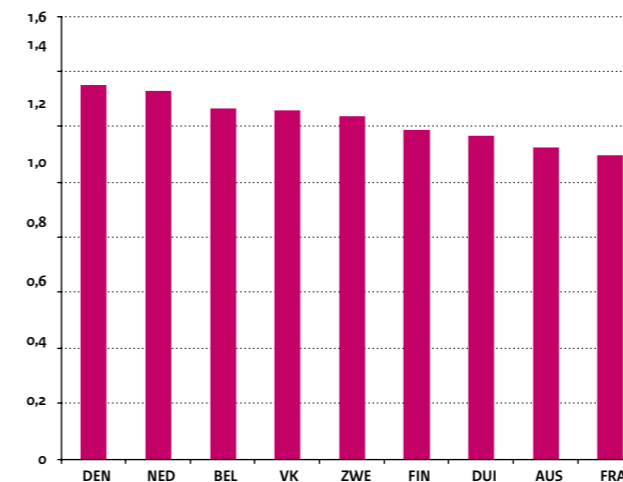
Figuur 5.13 Aantal octrooien
Per miljoen inwoners, 2007

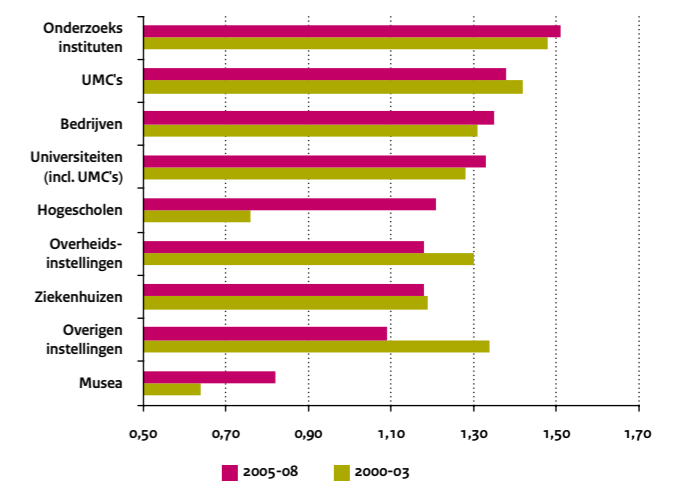
Figuur 5.14 De ontwikkeling van het aantal Nederlandse octrooien per miljoen inwoners

Figuur 5.15 Citatie-impactscore
Van de jaren 2005-2008

Figuur 5.16 Nederlandse citatie-impactscore naar institutionele sector
Van 2000 tot en met 2008

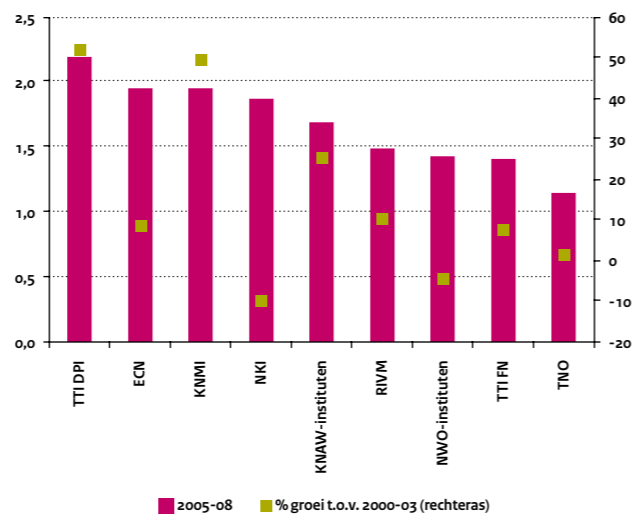
Kijken we naar de ontwikkeling vanaf 2000, dan zijn er twee sectoren die een duidelijke stijging laten zien in de citatiescore: de musea en de hogescholen. Dit zijn overigens twee sectoren met een laag outputaandeel (respectievelijk 0,4 en 0,5 procent van het totaal). Nederland kent verschillende instituten die ver boven het gemiddelde scoren, zoals TTI Dutch Polymer Institute, ECN, KNMI en het NKI (figuur 5.17). Daarnaast hebben ook verschillende van de NWO- en KNAW-instituten een zeer hoge citatiescore. Overigens kan men niet in alle gevallen die hoge score vasthouden en zijn er instituten met een dalende citatiescore.

De citatiescores zijn in het algemeen hoger wanneer er sprake is van internationale samenwerking bij het publiceren. Dat geldt ook voor andere landen. Het geldt bij Nederland voor alle institutionele sectoren en ook voor bijna alle disciplinaire gebieden.

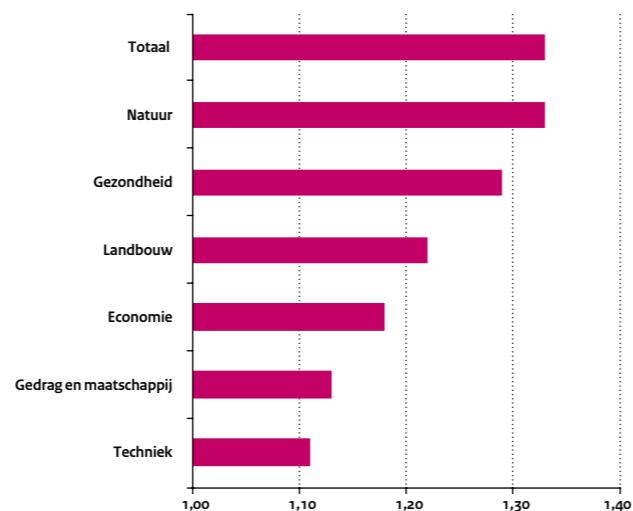
De citatiescore varieert per wetenschappelijk gebied. De score is hoger in de bètadisciplines dan in de gamma- en alfadisciplines, met uitzondering van de technische wetenschappen (figuur 5.18). De kwaliteit van het Nederlandse onderzoek blijkt niet alleen uit de citatiescores bij wetenschappelijke publicaties, maar ook uit de positie van Nederlandse universiteiten in internationale ranglijsten, de deelname van Nederlandse onderzoekers aan de kaderprogramma's van de EU en de subsidierondes van de European Research Council (ERC).

De ERC is enkele jaren geleden opgericht om grensverleggend onderzoek binnen de EU te ondersteunen op basis van de selectie van excellent onderzoek. De -persoonsgerichte- programma's van de ERC zijn vergelijkbaar met die van de NWO, hoewel de concurrentie groter is, doordat deze op Europees niveau plaatsvindt.

Figuur 5.17 Nederlandse citatie-impactscore van enkele Nederlandse (groepen van) instituten

Figuur 5.18 Nederlandse citatie-impactscore naar wetenschappelijk hoofdgebied Van de jaren 2005-2008

5.3 Doelmatigheid

De R&D-uitgaven door de overheid (als percentage van het bbp) daalden vooral in de periode 1990-2000, in 2007 was er weer sprake van een lichte stijging. Deze stijging heeft echter niet geleid tot een hoger bbp-percentage voor Nederland. Het bbp-percentage van bedrijven is namelijk gedaald in de periode van 1990-2007 (figuur 5.19). Het verschil met de ons omringende landen wordt daardoor niet kleiner, maar eerder groter. De financiering vanuit het buitenland, die vooral privaat is, steeg in de loop van de jaren negentig sterk, maar is al een aantal jaren relatief stabiel.

Het is belangrijk dat het publieke geld op een doelmatige manier wordt besteed. We kunnen die doelmatigheid op verschillende manieren benaderen:

- Is het wetenschapssysteem zo ingericht dat de middelen (organisaties, financiële instrumenten, wetgeving, bestuurlijke inrichting) leiden tot optimale opbrengsten?
- Leveren de ingezette middelen (geld, menskracht) voldoende op?
- Zetten organisaties in het wetenschapsveld hun middelen effectief in? Wordt het geld besteed aan onderzoek?

Ad a. De eerste vorm van doelmatigheid is lastig te beoordelen, omdat die vooral vraagt om een kwalitatieve systeembeoordeling. Op instrumentniveau zijn er wel mogelijkheden om doelmatigheid te beoordelen, bijvoorbeeld door te kijken hoe goed instellingen veelbelovende onderzoekers weten aan te trekken en vast te houden.

Het programma 'Vernieuwingsimpuls' zorgt voor instroom van wetenschappelijk talent. NWO beoordeelt en honoreert de onderzoeksvoorstellen van onderzoekers. NWO-gegevens laten zien hoe de doorstroom van deze gehonoreerde onderzoekers verloopt. Hieruit blijkt dat veel van de gehonoreerden na enkele jaren doorstromen naar een hogere wetenschappelijke functie (ook niet-gehonoreerden stromen door, maar die doorstroming verloopt langzamer). Het aandeel postdocs neemt flink af ten gunste van functies universitair docent, universitair hoofddocent of hoogleraar (figuur 5.20). Een in 2007 gehouden evaluatie onder indieners van het programma wees ook uit dat de Vernieuwingsimpuls een

positief effect heeft op de wetenschappelijke loopbaan van onderzoekers, in de vorm van een vaste aanstelling, een vooruitgang in functie, het uitvoeren van baanbrekend onderzoek en het binnenhalen van nieuwe subsidies. Dit heeft er mede toe geleid dat het bedrag voor de vernieuwingsimpuls structureel is verhoogd.

Ad b. Doelmatigheid kan daarnaast worden beoordeeld door te kijken naar het aantal wetenschappelijke publicaties per onderzoeker. Een vergelijkbare maatstaf is het aantal wetenschappelijke publicaties, gekoppeld aan de ingezette hoeveelheid geld. Aan die indicator zitten wel wat haken en ogen, omdat de financiële basis per land kan verschillen.

Wat deze vorm van doelmatigheid betreft doet Nederland het goed, vergeleken met andere landen. Nederland kent een hoge publicatieproductiviteit (het aantal wetenschappelijke publicaties per onderzoeker) (figuur 5.21). Van de vergelijkbare landen scoort alleen Zwitserland beter (NOWT 2010).

Nederland scoort ook goed als de publicatieproductiviteit wordt gezien vanuit financieel perspectief. Dit wil zeggen het aantal publicaties per miljoen R&D-uitgaven in de publieke sector. Nederland heeft dan een vergelijkbare productiviteit als landen als België, Denemarken, Ierland, Zuid-Korea en het Verenigd Koninkrijk, zij het dat deze landen een iets hogere productiviteit hebben.

Ad c. We kunnen binnen Nederland op het niveau van onderzoeksorganisaties kijken naar de doelmatige uitoefening van taken. We doen dat hier voor NWO, de belangrijkste financieringsorganisatie voor (fundamenteel) wetenschappelijk onderzoek, waarbij de financiering van wetenschappelijke projecten en programma's in de meeste gevallen plaatsvindt op basis van competitie.

De totale beheerskosten lagen op een niveau van 5,2 procent ten opzichte van de totale bestedingen in 2009. Ze zijn daarbij sinds 2003 afgenomen, toen was het percentage 7,1. Dit betreft overigens alleen de beheerskosten binnen NWO, niet de tijd die de (bijna 7.000) referenten in binnen- en buitenland hebben besteed aan het beoordelen van de 3.900 aanvragen.

Een andere manier om naar doelmatigheid op organisatieniveau te kijken, is de mate waarin aanvragen voor onderzoek gehonoreerd

kunnen worden. Vanuit het oogpunt van het bevorderen van een zo hoog mogelijke kwaliteit van het onderzoek en het gelimiteerde budget dat beschikbaar is, wordt slechts een deel van het onderzoek gehonoreerd. Maar omdat onderzoekers tijd en energie moeten steken in het schrijven van onderzoeksaanvragen moet het aandeel onderzoeksaanvragen dat gehonoreerd wordt niet te laag liggen. NWO zelf streeft naar een honoreringspercentage van 40, te zien als een maat voor doelmatigheid.

In 2008 bedroeg het (netto-)honoringspercentage bij NWO 32 procent (tegenover 41 procent in 2006), maar er zijn grote verschillen in percentages tussen de verschillende actielijnen van NWO. Bij de actielijn 'ruimte voor onderzoekers' bedroeg het honoreringspercentage 25, terwijl dit bij de actielijn 'bundeling van krachten' 78 was (figuur 5.22). De competitie is het grootst binnen de actielijn 'ruimte voor onderzoekers'. Dit komt voornamelijk door de aanvraagdruk bij de talentprogramma's (met programma's als de Vernieuwingsimpuls, Aspasia, Rubicon en Mozaïek) en het subsidieprogramma Vrije competitie. Er zijn bij de actielijnen verschillen tussen de honoreringspercentages voor mannen en vrouwen. Het verschil is gering bij 'ruimte voor onderzoekers', iets groter bij 'wetenschap voor de samenleving', en het grootst bij 'bundeling van krachten'.

Een belangrijk programma binnen de actielijn 'ruimte voor onderzoekers' is de Vernieuwingsimpuls, die als doel heeft om de vernieuwing van het onderzoek aan de Nederlandse universiteiten en para-universitaire instituten te bevorderen. Dat het een populair programma is, blijkt wel uit het honoreringspercentage dat lager is dan het totaalpercentage van de actielijn, namelijk 20 procent (figuur 5.23). Dit percentage is tussen 2005 en 2009 langzaam afgenomen van 24 naar 20 procent. Het percentage varieert daarnaast per wetenschapsgebied en ligt tussen de 14 en 27 procent. Een voorzichtige conclusie is dat er een hoop werk verzet wordt (door het schrijven van onderzoeksaanvragen, die niet worden gehonoreerd), waar geen vervolg aan kan worden gegeven.

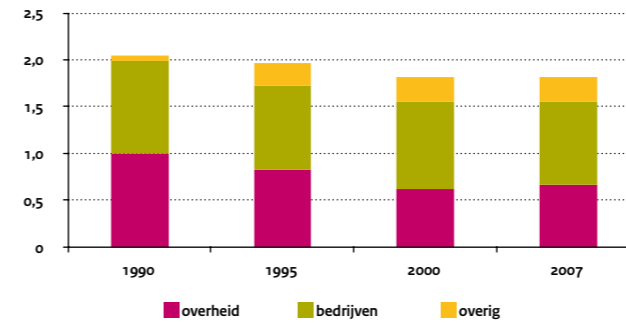
Bij wetenschappelijk onderzoek gaat het niet alleen om het produceren van nieuwe kennis, maar ook om het overdragen van die kennis naar de maatschappij. Het blijkt dat onderzoeksresultaten, zoals die van NWO-onderzoek, terechtkomen in populairwetenschappelijke tijdschriften, regionale en landelijke dagbladen, radio en tv. Onderzoek heeft daardoor niet alleen een functie binnen wetenschappelijke kringen, maar ook daarbuiten.

Hoewel wetenschappelijk onderzoek dus doorwerkt in alle aspecten van de samenleving, is het minder gemakkelijk om dit in cijfers weer te geven, en zeker om te beoordelen of dat doelmatig gebeurt. Vaak gaat het om fragmentarische gegevens. Kijken we naar het niveau van disciplines, dan blijkt echter dat het Nederlandse publieke onderzoek relatief goed aansluit op de kennisbehoeften van de Nederlandse industrie op vier gebieden (zie NOWT 2005):

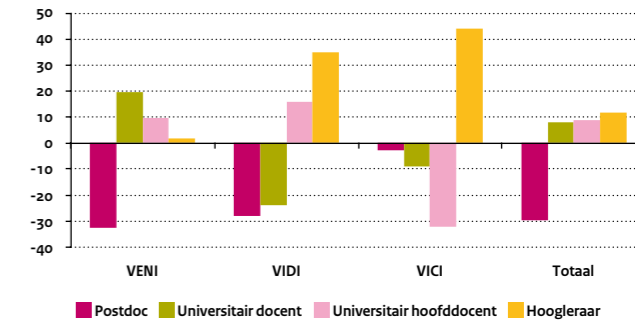
- landbouw- en voedingswetenschappen;
- milieuwetenschappen en milieutechnologie;
- chemie en chemische technologie;
- elektrotechniek en telecommunicatie.

Dit zijn ook de gebieden waarop in Nederland grote bedrijven actief zijn.

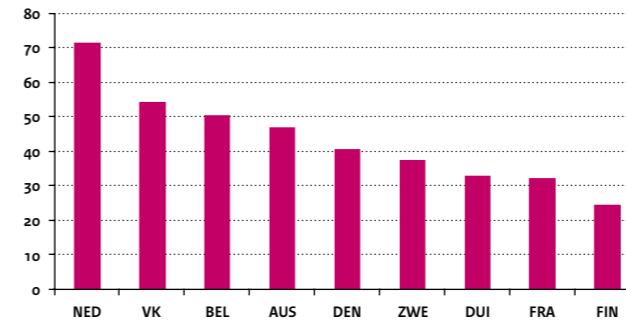
Figuur 5.19 R&D-uitgaven in Nederland, naar financieringsbron, als % van het bbp

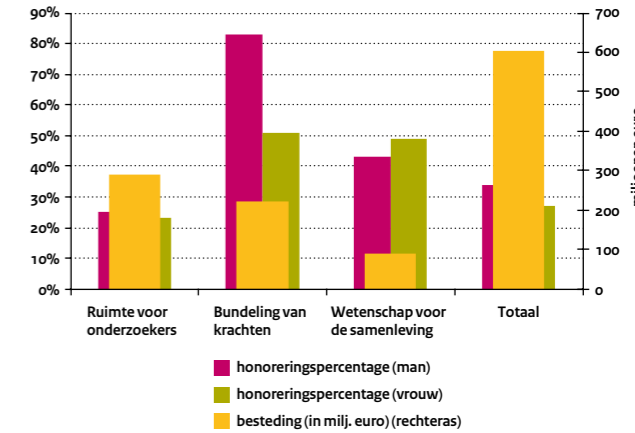
Figuur 5.20 Loopbaanontwikkeling van gehonoreerden in vernieuwingsimpuls 2000-2006

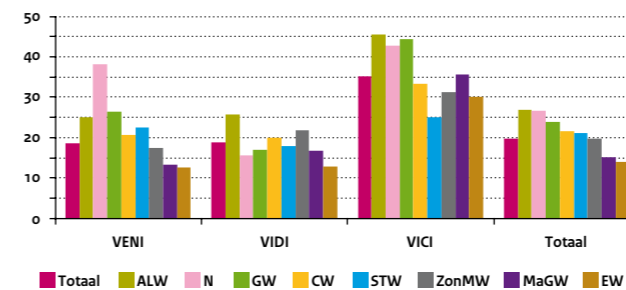
Figuur 5.21 Wetenschappelijke publicaties per onderzoeker (alle sectoren)

Figuur 5.22 Netto honoreringspercentages NWO Naar actielijn, 2009

Figuur 5.23 Honoreringspercentages vernieuwingsimpuls Naar wetenschapsgebied, 2009

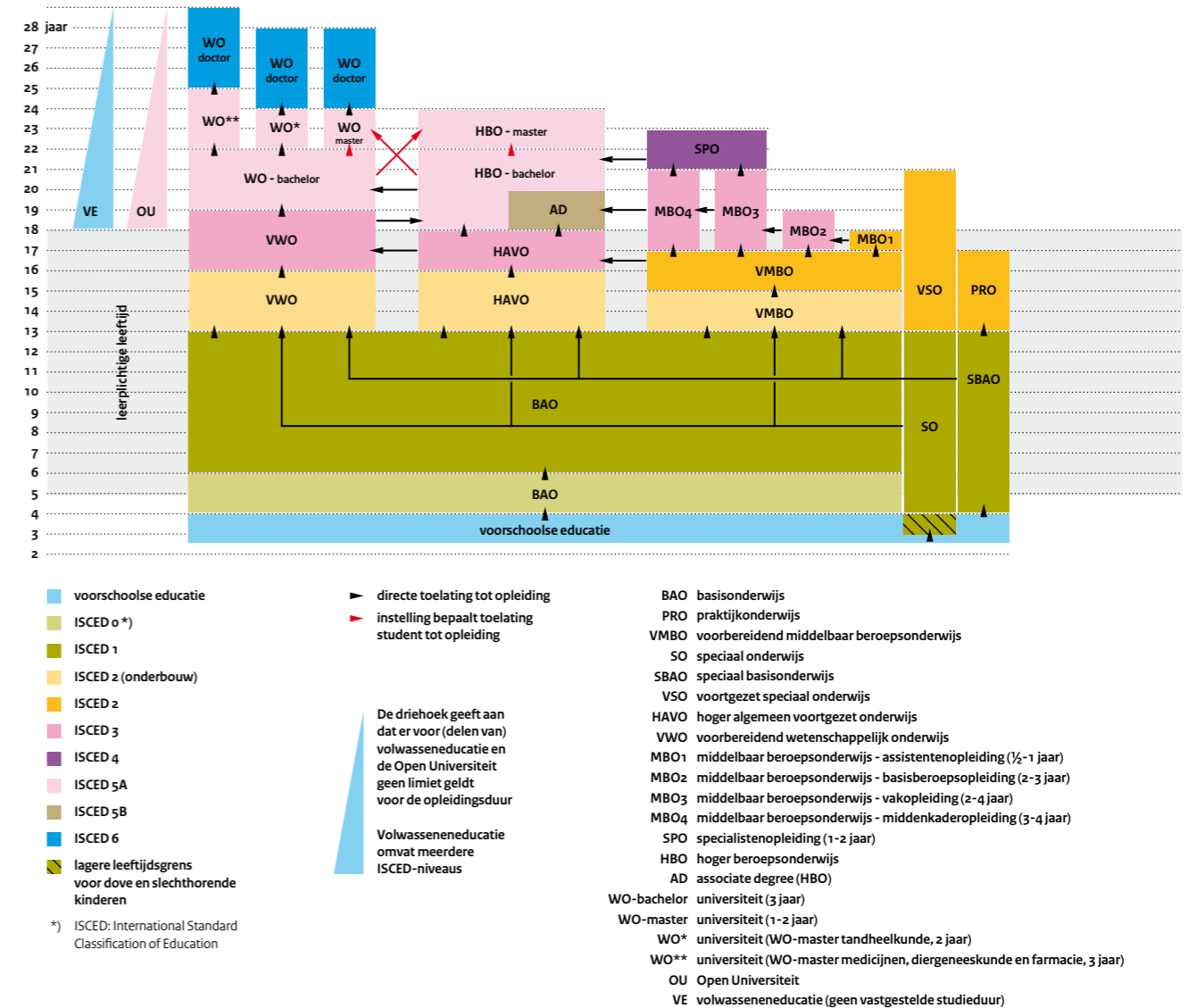
ISCED classificatie

Om vergelijking van kenmerken van onderwijsstelsels tussen landen mogelijk te maken is een internationale classificatie van onderwijsprogramma's (ISCED) afgesproken. De ISCED systematiek deelt onderwijsprogramma's toe aan niveaus aan de hand van kenmerken zoals vooropleiding, duur, type vervolgonderwijs, et cetera. In figuur B.1 is te zien hoe de Nederlandse onderwijsprogramma's aan de verschillende ISCED-niveaus zijn toebedeeld.

Deze indeling heeft tot gevolg dat in internationale vergelijkingen van het secundair onderwijs (ISCED 2 en 3) het Nederlandse mbo vaak niet goed van het vo kan worden onderscheiden. Hetzelfde geldt voor internationale vergelijkingen in het tertiair onderwijs, waar het hbo niet van het wo kan worden onderscheiden. Bij de invoering van de Bachelor/Master structuur (BA/MA) zijn BA en MA diploma's in Nederland en andere landen ook tot de ISCED categorie 5A gaan behoren. Unesco werkt o.a. samen met Eurostat en de OESO aan een revisie van ISCED waarmee in ieder geval de bachelors en masters tot twee verschillende ISCED niveaus zullen gaan behoren. Ook is de verwachting dat met de nieuwe ISCED-indeling beroepsgerichte opleidingen beter internationaal vergelijkbaar zullen zijn. De nieuwe ISCED zal in 2011-12 worden geïmplementeerd. Het vaak gehanteerde begrip startkwalificatie vertaalt zich in internationale vergelijkingen naar een voltooide opleiding op hoger secundair niveau (ISCED 3).

Internationale classificatie van onderwijsprogramma's		
ISCED 0	Pre-primair onderwijs	Groep 1 en 2 basisonderwijs en speciaal onderwijs; leerlingen 3-5 jaar oud.
ISCED 1	Primair onderwijs	Groep 3-8 basisonderwijs en speciaal onderwijs; leerlingen van 6 jaar en ouder
ISCED 2	Lager secundair onderwijs	Beroepsgericht: WEB-assistentenopleiding (mbo niveau 1), Praktijkonderwijs, vmbo klas 3-4 Algemeen: vmbo klas 1-2(3,4), havo/vwo klas 1-3, mavo klas 1-4, vavo (mavo-niveau), svo
ISCED 3	Hoger secundair onderwijs	Beroepsgericht: WEB basisberoepsopleiding (mbo niveau 2-3); WEB vakopleiding (mbo niveau 2-4); WEB middenkaderopleiding (mbo niveau 3-4); Algemeen: Klas 4-6 havo/vwo, vavo (havo/vwo-niveau), svo
ISCED 4	Post-secundair niet-tertiair onderwijs	WEB specialistenopleiding (mbo niveau 4), 1-jarig hbo
ISCED 5A	Tertiair onderwijs (type A) (Hoger onderwijs, type A)	4-6 jarig hbo, wo Wo- en hbo-bachelor; wo-master
ISCED 5B	Tertiair onderwijs (type B) (Hoger onderwijs, type B)	2-3 jarig hbo
ISCED 6	Voortgezette onderzoekskwalificatie	Aio, oio, gepromoveerden Wo-doctor

Figuur B.1 Doorstroom in het Nederlandse onderwijs

ISCO classificatie

Net als in de internationale indeling van onderwijsprogramma's wordt er in internationale vergelijkingen gebruik gemaakt van een internationale indeling van de beroepsgroepen. De International Standard Classification of Occupations (ISCO) is gebaseerd op de inhoud van het werk. Het is onder verantwoordelijkheid van de International Labour Organization (ILO) in 1988 opgesteld en herzien uitgebracht in 1990. Hieronder volgt de huidige indeling in beroepsgroepen.

ISCO-code	Beroepsgroep (Engels)	Beroepsgroep (Nederlands)
1	Directors, managers	Bedrijfshoofden en hoge managers
2	Internal professionals	Hoogopgeleide kenniswerkers
3	Technicians/officers	Middelbaar opgeleid personeel
4	Administrative and clerical staff	Administratief personeel
5 en 9	Skilled/unskilled trade	Vaklieden en laaggeschoold personeel
6 t/m 8	Other	Anders

Bijlage 2 | Bronnen van de figuren

Figuur	Beschrijving	Bron
1.1	Prognose samenstelling bevolking naar herkomst 2010-2050	CBS, bevolkingsprognose
1.2	Internationale positie in het onderwijs	OESO (PISA), IEA (PIRLS, TIMSS), Eurostat; bewerking OCW
2.1	Het Nederlandse onderwijsstelsel	OCW; Kerncijfers 2005-2009
2.2	Aantal instellingen per onderwijssector	OCW; Kerncijfers 2005-2009
2.3	Aantal leraren per onderwijssector	OCW; Kerncijfers 2005-2009
2.4	Onderwijs in het kort	OCW; Kerncijfers 2005-2009
2.5	Geldstromen voor het Nederlandse onderwijs	OCW; Kerncijfers 2005-2009
2.6	Onderwijsstructuur van Nederland en enkele referentielanden	Eurydice; Key Data 2009
2.7	Vrijheid voor ouders om een school voor hun kinderen te kiezen	OESO; EAG 2010
2.8	Autonomie van scholen in Nederland in vergelijking met enkele andere Europese lidstaten	Eurydice; Key Data 2009
2.9	Stelselkenmerken	Eurostat database en Eurydice
2.10	Stromen in het Nederlands onderwijs (in procenten van een gemiddeld cohort uitstromende basisonderwijsleerlingen, 2008)	OCW; Kerncijfers 2005-2009
2.11	Percentage leerlingen met speciale behoeften in speciaal onderwijs of speciale klassen, 2008	EU progress report Education and Training 2009
2.12	Cultuurbestel in beeld	OCW
2.13	Landelijke Culturele Basisinfrastructuur (BIS)	OCW; jaarverslag 2009
2.14	Rijksuitgaven aan cultuur	Jaarverslagen Ministeries van OCW, VROM (Bureau Rijksbouwmeester), Buitenlandse Zaken, CBS
2.15	Culturele werkgelegenheid in Europa	Eurostat (pocketbooks), Cultural statistics 2007; Cultural Employment in Europe
2.16	Het Nederlandse wetenschapssysteem en financieringsstromen	NOWT-2005, CWTS
2.17	OCW-uitgaven voor het wetenschapsbestel	OCW
2.18	R&D-uitgaven in Nederland als percentage van het bbp	OESO, CBS
2.19	R&D-uitgaven als percentage van het bbp	OESO; MSTI
2.20	Het wetenschappelijk en technologisch arbeidspotentieel tussen 15 en 74 jaar	Eurostat
2.21	R&D-personeel, als promille van de beroepsbevolking, 2008	OESO; MSTI
2.22	Vrouwelijke onderzoekers per sector	CBS
3.1	Aantal studenten ho met studiefinanciering	OCW; DUO
3.2	Ontwikkeling van het aantal deelnemers	OCW; referentieraming 2010
3.3	Aantal studenten in het hoger onderwijs als percentage van de bevolking van 18-25 jaar	CBS
3.4	Onderwijsdeelname voltijd-onderwijs naar leeftijd	OCW; referentieraming 2010
3.5	Onderwijsdeelname aan regulier onderwijs	OESO; EAG 2010
3.6	Verwacht aantal jaren in het onderwijs	OESO; EAG 2010
3.7	Percentage van 25- t/m 64-jarigen dat deelneemt aan leeractiviteiten (Leven Lang Leren)	Eurostat
3.8	Percentage volwassenen dat deelneemt aan leeractiviteiten naar leeftijd en opleidingsniveau	OESO; EAG 2010

Figuur	Beschrijving	Bron
3.9	Percentage 25 t/m 64-jarigen dat deelneemt aan leeractiviteiten (2008)	OESO; EAG 2010
3.10	Verdeling in het derde leerjaar vo	OCW; DUO
3.11	Percentage directe en indirecte instroom in het hbo, naar vooropleiding	OCW; DUO onderwijsmatrices
3.12	Percentage directe en indirecte instroom in het wo, naar vooropleiding	OCW; DUO
3.13	Percentage zorgleerlingen in het po	OCW; DUO
3.14	Percentage zorgleerlingen in het vo	OCW; DUO
3.15	Mbo deelnemers (autochtoon) naar niveau en geslacht	CBS
3.16	Instroom in het hoger onderwijs	OESO; EAG 2010
3.17	Instroom in het hoger onderwijs van leerlingen uit brugklascohorten 1989 en 1999	CBS; Voortgezet Onderwijs Cohort Leerlingen
3.18	Ingeschrevenen in hoger onderwijs afkomstig uit brugklascohort 1999	CBS; Voortgezet Onderwijs Cohort Leerlingen
3.19	Opleidingsniveau van vaders van studenten, internationaal vergeleken	Eurostudent III 2005-2008
3.20	Allochtonen in het derde leerjaar vo	CBS
3.21	Havo en vwo-gediplomeerden naar herkomst	CBS
3.22	Verdeling van mbo deelnemers over de niveaus naar etniciteit	CBS
3.23	Deelname aan hbo en wo	OCW; 1 cijfer HO, CBS
3.24	Percentage niet-westers allochtone studenten met de Nederlandse nationaliteit dat instroomt in ho	OCW; 1 cijfer HO
3.25	De kwaliteit van het basisonderwijs	Inspectie van het Onderwijs; Onderwijsverslag 2008/09
3.26	Toezichtsarrangementen basisonderwijs	Inspectie van het Onderwijs; Onderwijsverslag 2008/09
3.27	Toezichtsarrangementen voortgezet onderwijs	Inspectie van het Onderwijs; Onderwijsverslag 2008/09
3.28	De kwaliteit van het voortgezet onderwijs	Inspectie van het Onderwijs; Onderwijsverslag 2008/09
3.29	Opbrengsten voortgezet onderwijs	Inspectie van het Onderwijs; Onderwijsverslag 2008/09
3.30	Top-100 universiteiten van Europa volgens Shanghai ranking	Shanghai Jiao Tong ranking
3.31	Mening van Nederlanders over de kwaliteit van het onderwijs	OCW; Onderwijsmeter 2005-2008 en Opinieonderzoek Onderwijs 2010
3.32	Mening van ouders over de kwaliteit van leraren	OCW; Onderwijsmeter 2005-2008 en Opinieonderzoek Onderwijs 2010
3.33	Mening van ouders over de school van hun kind	OCW; Onderwijsmeter 2005-2008 en Opinieonderzoek Onderwijs 2010

Bijlage 2 | Bronnen van de figuren

Figuur	Beschrijving	Bron
3.34	Mening van leraren over de school (basis- en voortgezet onderwijs) waar zij werken	OCW; Onderwijsmeter 2005-2008 en Opinieonderzoek Onderwijs 2010
3.35	Mening van Nederlanders over de kwaliteit van het onderwijs	OCW; Onderwijsmeter 2005-2008 en Opinieonderzoek Onderwijs 2010
3.36	Tevredenheid mbo-studenten	Job Monitor 2008
3.37	Waardering van het hoger onderwijs door studenten	Stichting Studiekeuze 123/ResearchNed, database Studiekeuze 2010
3.38	Gemiddeld aantal uur per jaar ingeroosterde lestijd	OESO; EAG 2010
3.39	Studietijd van studenten in 2008	OCW; Studentenmonitor 2008
3.40	Leeftijdverdeling van docenten	OCW; DUO
3.41	Leeftijdverdeling docenten in het primair onderwijs, internationale positie	OESO; EAG 2010
3.42	Leeftijdverdeling docenten in het hoger secundair onderwijs, internationale positie	OESO; EAG 2010
3.43	Gemiddeld aantal openstaande vacatures in derde kwartaal voor leraren en directiepersoneel vo en mbo	ECORYS / ResearchNed, Arbeidsmarktbarometer po, vo en mbo
3.44	Lectoren in het hbo naar sector, 2010	HBO-raad
3.45	Leesprestaties 9/10-jarigen	IEA (PIRLS 2001, 2006)
3.46	Prestaties natuuronderwijs 9/10 jarigen	IEA (TIMSS 1995, 2003, 2006)
3.47	Prestaties 15-jarigen	OESO (PISA 2006)
3.48	Percentage 15-jarige leerlingen met lage leesvaardigheden	OESO (PISA 2000, 2003, 2006)
3.49	Excellente leerlingen op het gebied van wiskunde in PISA 2006	OESO (PISA 2006)
3.50	Excellente leerlingen op het gebied van taal in PISA 2006	OESO (PISA 2006)
3.51	Bèta-Techniek in- en uitstroom in het hoger onderwijs	OCW; 1 cijfer ho
3.52	Bèta-afgestudeerden in het hoger onderwijs	OESO; EAG 2009
3.53	Trends in afgestudeerden hoger onderwijs (ISCED 5A)	OESO; EAG 2010
3.54	Ontwikkeling van het aantal gediplomeerden	OCW; DUO
3.55	Opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking	CBS
3.56	Opleidingsniveau van de bevolking	OESO; EAG 2010
3.57	Percentage 20-24 jarigen met tenminste een diploma op havo, vwo of mbo 2 niveau	Eurostat
3.58	Aandeel van hoger opgeleiden in de beroepsbevolking	CBS
3.59	Percentage ho-opgeleiden onder 30-34 jarigen	Eurostat
3.60	Werkloosheid naar opleidingsniveau	CBS
3.61	Verhouding tussen opleidingsniveau en niveau van het beroep	EAG 2010
3.62 A	Percentage afgestudeerde hbo-ers uit 2007/08 met een baan op minimaal hbo-niveau en in de eigen/verwante richting	STOA 2009
3.62 B	Percentage afgestudeerde wo-ers uit 2007/08 met een baan op minimaal wo-niveau en in de eigen/verwante richting	STOA 2009

Figuur	Beschrijving	Bron
3.63	Aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt	ROA; SchoolverlatersInformatieSysteem (SIS)
3.64	Percentage mobiele Nederlandse studenten dat in het buitenland voor een ho-diploma studeert	OESO; EAG 2010
3.65	Buitenlandse studenten in Nederland naar land van herkomst	OCW; 1 cijfer ho
3.66	Aandeel internationale mobiele studenten	OESO; EAG 2010
3.67	Werkgelegenheidscijfers naar opleidingsniveau	OESO; EAG 2010
3.68	Startsalaris gediplomeerde schoolverlaters	ROA 2009
3.69	Trendontwikkeling werkgelegenheid hoger secundair opgeleiden	OESO; EAG 2010
3.70	Private netto opbrengst van een tertiair diploma t.o.v. een startkwalificatie	OESO; EAG 2010
3.71	Publieke netto opbrengst van een tertiair diploma t.o.v. een startkwalificatie	OESO; EAG 2010
3.72	Gemiddeld jaarlijks voltijds salaris van vrouwen als percentage van het salaris van mannen	OESO; EAG 2010
3.73	Percentage deelnemers per mbo niveau dat de opleiding succesvol afrondt	Benchmark MBO-Raad
3.74	Verwachte slaagkans	OCW; DUO onderwijsmatrices
3.75	Rendement hbo cohort	CBS
3.76	Rendement wo cohort	CBS
3.77	Percentage 18- t/m 24-jarigen dat geen opleiding volgt én geen startkwalificatie heeft	Eurostat
3.78	Nieuwe vs'ers in het mbo	CBS
3.79	Uitval uit het ho van in het hbo gestarte studenten (eerstejaars, voltijd)	CBS
3.80	Uitval uit ho van in het wo gestarte studenten (eerstejaars, voltijd)	CBS
3.81	Verwachte verblijfsduur van gediplomeerden	CBS
3.82	Leerling/leraar ratio naar onderwijssoort	OCW; DUO
3.83	OCW uitgaven voor onderwijs per deelnemer	OCW
3.84	OCW uitgaven voor onderwijs per student hoger onderwijs inclusief en exclusief collegegeld	OCW
3.85	Overheidsuitgaven per leerling aan onderwijsinstellingen voor pre-primair en primair/secundair onderwijs	OESO; EAG 2010
3.86	Overheidsuitgaven per student aan tertiaire onderwijsinstellingen	OESO; EAG 2010
3.87	Uitgaven aan onderwijsinstellingen per sector als percentage van het bbp	OESO; EAG 2010
3.88	Uitgaven aan onderwijsinstellingen als percentage van het bbp	OESO; EAG 2010
3.89	Uitgaven studiefinanciering ho	OCW; Jaarverslag + bewerking OCW
3.90	Verhouding tussen het lerarensalaris na 15 jaar werkervaring en het gemiddelde salaris van een ho opgeleide	OESO; EAG 2010
3.91	Gemiddelde score per land op de kennistoets over burgerschap	IEA (ICCS 2010)
3.92	Percentage jongens en meisjes met interesse in politieke en sociale kwesties	IEA (ICCS 2010)
3.93	Percentage volwassenen dat hun gezondheid als goed beoordeeld	OESO; EAG 2010
3.94	Percentage volwassenen met politieke interesse	OESO; EAG 2010
3.95	Percentage volwassenen met intermenselijk vertrouwen	OESO; EAG 2010

Bijlage 2 | Bronnen van de figuren

Figuur	Beschrijving	Bron
3.96	Allochtonen in basis- en voortgezet onderwijs	CBS
3.97	Tevredenheid over de maatschappelijke stage	Laksmonitor 2009/10
4.1	Subsidieplan per sector (1)	OCW, toegekende subsidies (registratie in Kubus)
4.2	Subsidieplan per sector (2): Overige categorieën	OCW, toegekende subsidies (registratie in Kubus)
4.3	Aantal gesubsidieerde cultuurinstellingen (1)	OCW (registratie in Kubus)
4.4	Aantal gesubsidieerde cultuurinstellingen (2)	OCW (registratie in Kubus)
4.5	Rijksgesubsidieerde aanbod podiumkunsten	OCW, opgaven instellingen (registratie in Kubus)
4.6	Marktaandeel rijksgesubsidieerd aanbod podiumkunsten	Podia 2008, Vereniging van Schouwburg en Concertgebouw Directies
4.7	Aanbod van professionele podiumkunsten	Podia 2008, Vereniging van Schouwburg en Concertgebouw Directies
4.8	Marktaandeel Nederlandse film	Jaarverslagen Nederlandse Vereniging Bioscoop-exploitanten (NVB)
4.9	Geïndexeerde ontwikkelingen Openbare Bibliotheken ten opzichte van 2000	Vereniging van Openbare Bibliotheken in samenwerking met CBS
4.10	Rijksmonumenten	Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE)
4.11	Netto publieke uitgaven voor Cultuur en Media naar sector	CBS en overheid: uitgaven cultuur, sport en recreatie
4.12	Cultuurbereik naar leeftijd en etniciteit	SCP, Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars
4.13	Cultuurbereik naar sector	SCP, Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars
4.14	Bezoeken aan uitvoeringen van professionele podiumkunsten	Podia 2008, Vereniging van Schouwburg en Concertgebouw Directies
4.15	Bezoeken aan uitvoeringen rijksgesubsidieerde podiumkunsten	OCW, opgaven instellingen (registratie Kubus)
4.16	Mediagebruik Nederlandse bevolking	SCP, De Tijd als Spiegel
4.17	Aandeel landelijke publieke televisie in totale kijktijd	SCP, Tijdbestedingsonderzoek (TBO)
4.18	Aandeel landelijke publieke radio in totale luistertijd	SCP, Tijdbestedingsonderzoek (TBO)
4.19	Bezoeken aan musea, naar soort	CBS
4.20	Bezoeken aan Rijksgesubsidieerde musea	OCW, opgaven instellingen (registratie in Kubus)
4.21	Bezoeken aan Nationaal Archief en Regionaal Historische Centra	Jaarverslagen Nationaal Archief
4.22	Presentie Rijksgesubsidieerde podiumkunsten buitenland	OCW, opgaven instellingen (registratie in Kubus)
4.23	Bezoeken aan uitvoeringen podiumkunsten buitenland	OCW, opgaven instellingen (registratie in Kubus)
4.24	Liquiditeit gesubsidieerde instellingen	OCW, gegevens gesubsidieerde instellingen (registratie in Kubus)
4.25	Solvabiliteit gesubsidieerde instellingen	OCW, gegevens gesubsidieerde instellingen (registratie in Kubus)
4.26	Giften aan cultuur in Nederland	Geven in Nederland 2009

Figuur	Beschrijving	Bron
5.1	Aandeel privaat gefinancierd onderzoek in publieke kennisinstellingen	OECD, Main Science and Technology Indicators 2009/2
5.2	Aandeel private financiering van enkele publieke instellingen, 2008	Opgaven instellingen, jaarverslag NWO
5.3	Aandeel internationale co-publicaties	NOWT 2010
5.4	Het aandeel internationale co-publicaties van Nederlandse onderzoekers naar hoofdgebied	NOWT 2010
5.5	Publiek - private co-publicaties als percentage van de totale publicatie output	NOWT 2010
5.6	Samenwerkingspartners van innovatieve bedrijven met universiteiten en publieke onderzoeksinstellingen	NOWT 2010
5.7	Wetenschappelijke publicaties	NOWT 2010
5.8	Nederlandse wetenschappelijke publicaties	NOWT 2010
5.9	Wetenschappelijke output van door NWO gefinancierd onderzoek	Jaarboeken (2003+2004) en Jaarverslagen NWO 2005 e.v.
5.10	Wetenschappelijke output van door KNAW gefinancierd onderzoek	Jaarverslagen KNAW
5.11	Nederlandse promoties, omvang en het aandeel van vrouwen	CBS
5.12	Aantallen promoties, per 1000 personen in de bevolkingsgroep 25 tot 34 jarigen	Eurostat
5.13	Aantal octrooien	OECD, Main Science and Technology Indicators 2009
5.14	De ontwikkeling van het aantal Nederlandse octrooien per miljoen inwoners	OECD, Main Science and Technology Indicators 2009
5.15	Citatie-impactscore	NOWT 2010
5.16	Nederlandse citatie-impactscore naar institutionele sector	NOWT 2010
5.17	Nederlandse citatie-impactscore van enkele Nederlandse (groepen van) instituten	NOWT 2010
5.18	Nederlandse citatie-impactscore naar wetenschappelijk hoofdgebied	NOWT 2010
5.19	R&D-uitgaven in Nederland, naar financieringsbron, als % van het bbp	CBS
5.20	Loopbaanontwikkeling van gehonoreerden in vernieuwingsimpuls	NWO jaarverslag 2009
5.21	Wetenschappelijke publicaties per onderzoeker (alle sectoren)	Eurostat
5.22	Netto honoreringspercentages NWO	NWO jaarverslag 2009
5.23	Honoreringspercentages vernieuwingsimpuls	NWO Jaaroverzicht 2000 (Synthese)
B.1	Doorstroom in het Nederlandse onderwijs	OCW

Bijlage 3 | Lijst van afkortingen

AES	Adult Education Survey	GTI's	Grote Technologische Instituten	NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek	UMC	Universitaire Medische Centra
ALW	Aard- en Levenswetenschappen	GW	Geesteswetenschappen	NZ	Nieuw Zeeland	USPTO	United States Patent and Trademark Office
AUS	Australië	havo	Hoger algemeen voortgezet onderwijs	OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	vavo	Voortgezet algemeen volwassenenonderwijs
bao	basisonderwijs	hbo	Hoger beroepsonderwijs	OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling	VK	Verenigd Koninkrijk
bbl	beroepsbegeleidende leerweg	HK	Hongkong	OOS	Oostenrijk	vmbo	Vorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
bbp	Bruto Binnenlands Product	ho	Hoger onderwijs	OSA	Strategisch Arbeidsmarktonderzoek	VN	Verenigde Naties
BEL	België	HON	Hongarije	OU	Open Universiteit	VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
BEL (VL)	België (Vlaanderen)	ICCS	International Civics and Citizenship Education Study	OV	Openbaar vervoer	vo	Voortgezet onderwijs
BIS	Basisinfrastructuur	ICN	Instituut Collectie Nederland	pbbp	Prijzontwikkeling Bruto Binnenlands Product	VS	Verenigde Staten
bol	Beroepsopleidende leerweg in het mbo	ICT	Informatie- en Communicatietechnologie	PD	postdoc	VSCD	Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouw Directies
bve	Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	IEA	International Association for the Evaluation of Educational Achievement	PIRLS	Progress in International Reading Literacy Study	VSNU	vereniging van universiteiten
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek	IER	Ierland	PISA	Programme for International Student Assessment	vso	Voortgezet speciaal onderwijs
CFI	Centrale Financiën Instellingen	IPO	Interprovinciaal Overleg	po	Primair onderwijs	vsv	Voortijdig schoolverlaten
COOL	Cohort Onderzoek Onderwijs Loopbanen	ISCED	International Standard Classification of Education	pro	Praktijkonderwijs	Vve	voor- en vroegschoolse educatie
Cvi	Commissie van indicatiestelling	ISCO	International Standard Classification of Occupations	R&D	Research & Development	vwo	Vorbereidend wetenschappelijk onderwijs
CW	Chemie	JAP	Japan	RACM	Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten	WBC	Wet tot behoud van cultuurbezit
CWTS	Centre for Science and Technology Studies	JPO	Japans octrooibureau	RCE	Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed	WHW	Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
DEN	Denemarken	KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen	RHC	Regionaal Historisch Centrum	WIPO	World Intellectual Property Organisation
DUI	Duitsland	KNMI	Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut	RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne	wo	Wetenschappelijk onderwijs
ECN	Energieonderzoek Centrum Nederland	LAKS	Landelijk Aktie Komitee Scholieren	ROA	Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt	WSC	Wet op het specifiek cultuurbeleid
ECTS	European Credits Transfer System	LGF	Leerling-gebonden financiering	Sbao	Speciaal basis onderwijs	WSNS	Weer Samen naar School
ENG	Engeland	Ill	Leven Lang Leren	SCP	Sociaal Cultureel Planbureau	WTOS	Wet Tegemoetkoming Onderwijsbijdrage en Schoolkosten
ENQA	European Association for Quality Assurance in Higher Education	LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	SEN	Special Educational Needs	ZonMw	Medische wetenschappen
EPO	Europees Octrooi Bureau	lwoo	Leerwegondersteunend onderwijs	SES	Sociaaleconomische achtergrond	ZWE	Zweden
ERC	European Research Council	MaGW	Maatschappij- en Gedragwetenschappen	SICA	Stichting internationale culturele activiteiten	ZWI	Zwitserland
EU	Europese Unie	MARIN	Maritiem Research Instituut Nederland	SIN	Singapore		
EU-15	het gemiddelde van de eerste 15 leden van de EU	mbo	Middelbaar beroepsonderwijs	SLO	Slovenië		
EU-19	het gemiddelde van de EU-landen die lid zijn van OESO	N	Natuurkunde	so	Speciaal onderwijs		
EU-27	het gemiddelde van de huidige EU-lidstaten	NED	Nederland	SPA	Spanje		
Eurostat	Statistisch bureau van de Europese Gemeenschap	NKI	Nederlands Kanker Instituut	STW	Technische wetenschappen		
EVC	Erkenning Verworven Competenties	NLR	National Aerospace Laboratory/ Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium	TBO	Tijdbestedingonderzoek		
EW	Exacte wetenschappen	NOO	Noorwegen	TIMSS	Trends in International Mathematics and Science Study		
FIN	Finland	NOWT	Nederlands Observatorium van Wetenschap en Technologie	TNO	Nederlands organisatie voor toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek		
FPK	Fonds Podiumkunsten	NPV	Net Present Value	TTI	Technologisch Topinstituut		
FRA	Frankrijk	NVAO	Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie	UD	universitair docent		
G27	27 grootste steden van Nederland	NVB	Nederlandse Vereniging Bioscoopexploitanten	UHD	universitair hoofddocent		
G4	4 grootste steden van Nederland						
GEM	Gemiddeld						

Aan deze publicatie werkten mee

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)

Daisy Satijn *(Kennis)*

Erik Linke *(Kennis)*

Gert Korteweg *(Kennis)*

Florens Troost *(Kennis)*

Kasper Weekenborg *(Kennis)*

Linda Slikkerveer *(Kennis)*

Mark Imandt *(Kennis)*

Pauline Thoolen *(Kennis)*

Priscilla Middleton *(Kennis)*

Stef Beek *(Kennis)*

Jan van Steen *(OWB)*

Jean de Goeij *(DCE)*

Bert van de Kooij *(MLB)*

Katie Hangelbroek *(DK)*

Martine Warmerdam *(HO)*

Inspectie van het Onderwijs (Ivho)

Anne Bert Dijkstra

Machteld Swanborn

Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO)

Dit is een publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Productie: Directie Kennis
Vormgeving: Mainstream Marketing Communicatie B.V.,
Dordrecht
Druk: Hub.Tonnaer, Kelpen
Uitgave: augustus 2010

Nabestellen: Postbus 51-infolijn
Telefoon 0800-8051 (gratis) of
www.postbus51.nl

ISBN: 978-90-5910-608-6
Prijs: € 25,-

Zie ook: www.trendsinbeeld.minocw.nl

meer informatie:www.rijksoverheid.nl/ministeries/ocw/organisatie/begroting-en-jaarverslag

OCW40.084/2.000/08DW2010B215